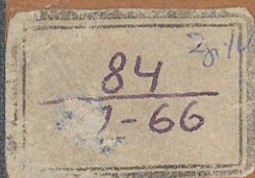

2155

Dequenkup

iv

1968

2011

Ք Շ Ո Ւ Ա Ռ Ն Ե Ր

84
2-68 *ար*

ԱՐԳԹՕՐ ՀԻՒԿՕ

ԹՂՈՒՆՈՒՆԵՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԳՐ. ՉԻԼԵԿԻՐԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ. — ԳՕԶԻԹ

Զորքորդ հատոր

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԵՏԱՐԱԿԵՐ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԻՏԷԱՆ

ԶՄԻՐԱԲԵՐԱ

ՏՊԱԿՐՈՒԹԻՒՆ ՏԻՏԷԱՆ

1868

2003

1002
5152

38011 աւ.

ԹՂՈՒՄՈՒՆԵՐ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Գ Օ Զ Է Թ

ԳԻՐԻ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ԱՆՄՈՒՈՒՆԶ ՇՈՒՆԵՐ ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ
ՈՐՍԻ ՀԱՄԱՐ

ԳԼՈՒԹ ԱՌԱՋԻՆ

ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՕԶԱԳՏՈՅՑ ՃԱՐՐԱՆԵՐԸ

Հոս հարկի իր համարինը դիտողութիւն մ'ընել թէ յեւ
տաղայ երեսներուն համար զոր ընթերցողը պահ մ'ետք պի-
տի կարգայ և թէ ուրիշ երեսներու համար որոնց ետքէն
պիտի հանդիպի :

Գրքիս հեղինակը որ ակամայ ստիպուած է իր վրայ խօսե-
լու , արդէն բաւական տարիներէ 'ի վեր հեռի կապրի Բա-
րիզէն : Իր մեկնելէն 'ի վեր տարրեր կերպարան առած է
Բարիզ : Նոր քաղաք մ'երեւան ելաւ , զոր կերպիւ իւրիք չը
ճանչէր : Աւելորդ կը համարի ըսելը թէ կը սիրէ Բարիզը .
Բարիզ իր մտքին ծննդական քաղաքն է : Իր երիտասարդութեան

2153-60
9

ժամանակի Բարիքը, այն Բարիքը զոր ջերմոտանդորէն յիշու
զուլթեանը մէջ դրոշմելով հետը առած տարած է, քանդում
նեւու և վերաշինութիւններու պատճառաւ հիմա վաղեմի Բա
րիք մ'է: Թող ներուի իրեն ենթադրել թէ դեռ կը կենայ
այն Բարիքը, և անոր վրայ խօսիլ: Արեւի է թէ այսօր ոչ
տուն և ոչ փողոց կայ հոն ուր հեղինակը ընթերցողին պիտի
առաջնորդէ, «այսինչ փողոցը այսինչ պուշը կայ ըսելով»: Ընթերցողները կրնան ստուգել մեր առաջնորդութեան ճշ
դութիւնը եթէ աշխատութեան ուղեն յանձնառու ըլլալ: Իսկ
հեղինակը չճանչեր նոր Բարիքը, և հին Բարիքը աշերտն
առջև բերելով կը դրէ պատրանքով մը՝ որ թանկացին է ի
րեն: Անուշութիւն մը կղզայ ան՝ երազելով թէ բոլորովին
աներեւոյթ եղած չէ ինչ որ տեսած է երբ իր հայրենիքը
կը դառնէր, և թէ բան մը մնացած է տակաւին: Ծնուն
դեան երկրի մէջ երթեկեկութեամբ ժամանակ կը կարծես թէ
այս կամ այն փողոցները անտարբեր են քեզի համար, թէ
այս կամ այն պատուհանները, տանիքները և դուռները բան
մը չեն քեզի համար, թէ այս կամ այն պատերը անձանոթ
են, թէ այս կամ այն ծառերը հասարակ և անձանոթ ծա
ռեր են, թէ այս կամ այն տունները ուր չես մտնիր, ան
օդուտ են քեզի և թէ այս կամ այն քարայտակները ճրոնց
վրայ կը քայլես, քարեր են: Բայց ետքը երբ կը տարակա
յիս, կը նշմարես թէ այն փողոցները սիրելի են քեզ, թէ
այն տանիքներէն, պատուհաններէն և դուռներէն զրկուած
ես, թէ այն պատերը կարեւոր են, թէ այն ծառերը սաս
տիկ կը սիրես, թէ ամէն օր կը մտնես եղեր այն տունները
ուր չէիր մտներ, և թէ աղիքիդ, արիւնիդ և սրտիդ
մէկ մասը այն քարայտակներուն վրայ ձգեր ես: Յաւա
ռիթ հրապոյր մը կառնուն այն ամէն վայրերը զոր ա
լես տեսներ, զոր դուրսէ չպիտի տեսնես բնաւ և որոնց տես
քը մտքիդ մէջ դրոշմուած է. երեւոյթի մը թախծութեամբ
նորէն կերան, նուիրական երկիրը կը ցուցնեն քեզ, և

կրնայ ըսուիլ թէ՛ Քրանսայի ձեւը իսկ կը կազմեն, հետեւա
բար կը սիրես այն վայրերը: Ես ալ կը բերես այնպէս
ինչպէս որ են, ինչպէս որ էին, անգրգուռի կերպով կը
փաբիս անոնց, և չես ուզեր ամենափոքր փոփոխութիւն մ'ը
նել, վասն զի հայրենիքի կերպարանին կը յարիս մօրդ դէմ
քին յարելու պէս:

Թող ներուի մեզ ուրեմն անցեալին նկատմամբ խօսիլ ներ
կային: Ասի ըսելէն ետք կաղաչեմք ընթերցողը որ չմոռնայ
զայն, և կը շարունակենք:

Ժան Վալժան շուտ մը պուշարէն մեկնելով փողոցները
մտած էր՝ կրցածին չափ կտրուի գիծեր կազմելով, երբեմն
ալ ետ դառնալով որպէս զի ապահով ըլլայ թէ ետեւէն ե
կող մը չկայ:

Այս ընթացքը պաշարուելով հալածուող եղջերուի յա
տուկ է: Ուր որ հետքը կրնայ դրոշմուիլ, հոն այսպիսի ըն
թացք մը այլ և այլ առաւելութիւններ ունի, որոնց մին է
հակառակ քայլի հետքով որսորդները և շուները խաբել:
Որսորդութեան մէջ ասի կանուանի Եղջերուն նորէն իր բըջ
դառնալ յետեւէն:

Այն գիշեր բոլորակ լուսին կար. Ժան Վալժան դժգոհու
թիւն չունեցաւ այս մասին: Լուսինը որ տակաւին շատ մօտ
էր հորիզոնին, փողոցներուն մէջ ստուերաւոր և լուսաւոր
տեղեր կը կազմէր: Ժան Վալժան կրնար տուններուն և պա
տերուն քովերէն սպրդելով դէպ'ի ստուերաւոր կողմը անց
նիլ և պայծառ կողմը դիտել: Գուցէ ոչ այնքան կը մտա
ծէր թէ լուսնին պատճառաւ մութ տեղ չէր գտնէր փողոց
ներուն մէջ: Սակայն Բօլիվոյի փողոցին մօտերը գտնուած ա
մենէն ամալի գոհհնեւուն (ruelle) մէջ կարծեց ապահով ըլ
լալ թէ ոչ ոք կուզար իր ետեւէն:

Գօզեթ առանց բան մը հարցնելու կը քայլէր: Անոնքին
առջի վեց տարիներուն մէջ քաշած տառապումներուն պատ
ճառաւ իր բնութիւնը կրաւոր հանգամանք մ'առած էր: Մա

նաւանդ թէ՛ առանց ինքն ալ լաւ մը դիտնալով՝ սովորած էր ծերութիւն տարօրինակ դործերուն և ճակատագրին այլան, դակտիւննեքուն : այս դիտողութիւնը այսուհետեւ շատ անգամ բնելու առիթ պիտի ունենանք : Հարկ է նաեւ ըսել թէ Գօղէթ՝ ծերութիւն հետ ըլլալով՝ կզգար թէ ապահովութեան մէջ էր :

Ժան Աւլթան, ինչպէս նաեւ Գօղէթ, չէր դիտեր թէ մեր կերթար : Անի Աստուծոյ կը վստահէր, ինչպէս Գօղէթ ալ իրեն կը վստահէր : Ժան Աւլթան կը կարծէր թէ ինքն ալ իրմէ մեծ էակի մը ձեռքէն բռնած էր, կը կարծէր զգալ թէ աներեւոյթ էակ մը կար իր քով որ զինք կառաջնորդէր : Արող դադարի մը, յատակադիւ մը, նստասի մը չունէր բնաւ : Եւ ոչ իսկ ստուգապէս դիտեր թէ Ժալէրն էր տեսած մարդը, բայց իրօք Ժալէրն ալ ըլլալու ըլլար, Ժան Աւլթան կրնար ճանչնում չըլլալ անորմէ : Միթէ ծպտած չէր, միթէ մնում չէր կարծուեր : Սակայն քանի մ'օրէ 'ի վեր անանկ բաներ կանցնէին որոնք տարօրինակ կերեւոյն : Այս քանը կը բաւէր զինքը համոզելու և ստիպելու որ ալ ոտք չկոխէ Կորսոյի տունը : Արջէն արտաքսուած անասունի մը պէս ծակ մը կը փնտռէր պահուելու համար, մինչև որ ուրիշ ծակ մը գտնէ բնակելու :

Ժան Աւլթան շատ մը զանազան լարիւրինթոսներ կազմեց Մուֆթեթարի թաղին մէջ որու բնակիչները կարծես տակաւին միջին դարու հրահանգի և ննջելու զանգակի լուծին ներքև դառնալուն պէս արդէն քնացեր էին : Հմուտ սաղմաղէտի մը պէս զանազան ձեւերով միաւորեց Սանսիէ և Գօթի, Պաթուար-Սէն-Ալիթօրի և Բիւի լ'Էրմիթի փողոցները : Այս փողոցներուն մէջ վարձու տներակներ կան, բայց և ոչ իսկ ներս կը մտնէր, վասն զի չէր գտներ ինչ որ կը յարմարէր իրեն : Օրինակի աղաղաւ անկասկած դիտէր ինք որ եթէ պատահաբար իր հետքը փնտռուած ըլլար, չգտնուէր լոյ պիտի կորուսուէր :

Երբ Սէնթ-Էթիէն-Տիւ-Մօնէն ժամը տասնութի կ զարկաւ Ժան Աւլթան Բօնթուաղի փողոցէն և ոստիկանութեան դործակալին պաշտօնատունին առջևէն կանցնէր, որու թիւն էր 14 : Քանի մը վայրկեան ետքը ետ դառնալու ստիպուեցաւ այն բնագոյումով որու վրայ քիչ մ'առաջ խօսեցանք : Նոյն պահուն դործակալին լապտերին լոյսովը որ զերեմք կը մատնէր երեք մարդ տեսաւ որոնք բաւական մօտ գալով իր ետևէն կերթային և որոնք այն լապտերին առկէն հետ զհետեւանցնելով փողոցին դէպ 'ի խաւարին կողմը մտան : Այս երեք մարդերուն մին ոստիկանութեան պաշտօնատունին պողոտան մտաւ : Ժան Աւլթանի յայտնապէս կասկածելի թուեցաւ ան որ առջևէն կը քայլէր :

— Եկի՛ւ, ո՛րդեակ, ըսաւ Գօղէթին, և շտապաւ հեռացաւ Բօնթուաղի փողոցէն :

Արջան մ'առաւ, Պաարիարքներու ճամբուն բոլորակբ դարձաւ որ ատենը ուշ ըլլալուն համար դոյուած էր, աւազօրէն վաղեց երէ տը Պուա և Արպալէթի փողոցներուն մէջ, և Բօսթի փողոցը մտաւ : Այս փողոցին մէջ քառուղիի բերան (carrefour) մը կայ, ուր է հիմակուան Բօլէնի վարձարանը, և ուր ուրիշ փողոցներու հետ կը միանայ Նէօլ-Սէնթ-Ժէնրվիէի փողոցը :

Աւելորդ է ըսել թէ Նէօլ-Սէնթ-Ժէնրվիէի փողոցը հին փողոց մ'է, և թէ տասը տարին անգամ մը սուրհանդակ մը չանցնիր Բօսթի փողոցէն : Երեքտասաներորդ դարու մէջ բրուաններ կը բնակէին Բօսթի փողոցը, որու բուն աւանուն էր Բօի փողոց :

Լուսինը պայծառ լոյս մը կը ծաւալէր այս քառուղիին բերանը : Ժան Աւլթան գուռի մը տակ պահուեցաւ, վասն զի երեք մարդերը իրօք իր ետևէն կուգային, հաշիւ կընէր թէ պիտի կրնար լաւ մը տեսնել զանոնք եթէ անցնելու ըլլան այն պայծառ լոյսէն :

Իրօք հազիւ հազ երեք վայրկեան անցած էր, և ահա

մարդերը երեցան : Հիմա չոր հողի էին . ամենքն ալ բարձրահասակ էին , թխադոյն և երկայն թիկնոցներ հագած էին , բոլորաձև գլխարկներ ունէին , և ամէն մէկուն ձեռքը հաստ զաւաղան մը կար : Այս մարդերուն մութին աղէտալի կերպով մը քայլելը ահարկու բան մ'էր , բայց իրենք ալ ոչ նուազ ահարկու էին իրենց բարձր հասակովը և հաստ բազուկներովը : Արծես թէ քաղաքաւորի կերպարանով ծայրած չորս ճիւղներ էին :

Երբ քառուղիին բերանը հասան , կանդ առին և խորհրդաւոր մարդերու պէս խուսի կազմեցին : Աերեւար թէ կը վարանէին : Ան որ երեքին առաջնորդը կը կարծուէր , դարձաւ , և աջ ձեռքովը ուժգնակի ցուցուց այն կողմը ուսկէ դաշած էր Ժան Վալժան . ուրիշ մը հակառակ կողմը ցուցունել կերեւար մասնաւոր պնդումով մը : Երբ առաջնորդ կարծուողը ետէր դարձաւ , լուսինը բոլորվին լուսաւորեց անոր գէմքը , և Ժան Վալժան անկասկած կերպով տեսաւ որ Ժալէրն էր ան :

ՔԼՈՐԷ Բ.

ԲԱՐԵՐԱԳԻՐՈՐ ԱՅՍԵՐԼԻՅՈՒ ԿԵՄԵՐՁԻՆ ԿԱՌՔ ԿԱՆՅՆԻ

ԺԱՆ Վալժան ալ չէր կասկածեր . բարեբաղդաբար այն մարդերը դեռ կասկածի մէջ էին . օդուս քաղեց ասոնց վարանումն , որ ժամանակի կորուստ մ'էր անոնց համար , իսկ իրեն համար վաստակաւ միջոց մը : Ելաւ դուռին տակէն ուր պահուրած էր , և Բօսթի փողոցը մտնելով դէպ 'ի Բուսական Պարտիզին կողմը ուղղեցաւ : Գողթիմ կսկսէր յողնիլ . Ժան Վալժան գիրկը առաւ և տարաւ զան : Փողոցին մէջ մարդ մը չկար , և լուսին բլաւուն համար կանթեղներ վառուած չէին :

Ժան Վալժան սկսաւ վազել :

Պահ մը վազելէն ետք Կօպլէի խեցարանին (poterie) քովը հասաւ , որու ճակատին վրայի հին փորագրելը որոշապէս կը կարգացուէր լուսնի ճառագայթին շնորհիւ :

Կօպլէի որդւոյն հոս գործարանն է .

Եկէք Թակոյկներ քնտրել եւ կոյժեր ,
Խողովակ , աղիւս , ծաղկանց Թաղարներ .
Ուզողին ծախուի հոս աման հոյ՛ :

Գլէի փողոցէն անցաւ , Սէն-Վիգթօրի աղբիւրէն ալ անցաւ , ստորին փողոցներէն երթալով Բուսական Պարտիզին քովերէն անցաւ , և Սէն դէտին եզրը հասաւ : Հոն ետին դարձաւ : Ափնուղին (quai) ամայի էր . փողոցները նոյնպէս ամայի էին . ոչ ոք եկած էր ետեւէն , ուստի շուռ առաւ :

Ապա Աւստերլիցի կամուրջը հասաւ :

Անցի բաժը տակաւին վերցուած չէր այն ժամանակ :

Բաժառուին դրատունը մտաւ և սու մը տուաւ :

— Երկու տու պիտի առնեմ , ըսաւ կամուրջին պահարդը : Հետոյ մանուկ մ'ունիս որ կրնայ քայլել : Երկու տու վըճարէ :

Վճարեց , բայց չախորժեցաւ այս դիտողութենէն որու տեղի տուած էր իր անցը : Ամէն փախչողի պարտքն է սօղորիլ :

Սէնի կամուրջէն անցնելու պահուն նաեւ մեծ սայլ մը կանցնէր , և անոր պէս դէտին աջ կողմը կերթար : Սայլին անցնիլը օդատար եղաւ Ժան Վալժանին , վասն զի ամբողջ կամուրջէն կրցաւ անցնիլ սայլին ստուերին մէջ մեղալով :

Երբ կամուրջին միջավայրը հասաւ , Գողթիմ ուղեց քայլել , վասն զի ոտները թմբեր էին : Վար դրաւ մանկուհին և ձեռքէն բռնեց :

Կամուրջէն անցնելէն ետք գիմացը և դէպ աջ կողմը փայտանոցներ նշմարեց , և դէպ 'ի հոն ուղղեցաւ : Մինչեւ հոն երթալու համար հարկ էր համարձակիլ անցնելու բազական բնդարձակ տեղէ մը որ բաց էր և լուսաւոր : Չգէ

դեկցաւ : Արոնք որ ետեւը ինկած էին , անշուշտ անոր հետքը
կորուսեր էին , և Ժան Վալժան կը կարծէր թէ ալ վտան-
դէն ազատած էր : Ստոյգ է թէ կը փնտռուէր Ժան Վալ-
ժան , բայց ետեւէն եկող չկար :

Երկու որմափակ փայտանոցներու մէջ գոիհ մը կար որ Շը-
մէն-Վէր-Սէնթ-Անթուանի գոիհն էր : Այս գոիհն նեղ ,
մթին և կարծես թէ յատկապէս իրեն համար բացուած էր :
Սոյն գոիհն մանեղէն առաջ ետեւը նայեցաւ :

Ժան Վալժան կեցած տեղէն Աւստրիացի կամուրջը իր
ամբողջ երկայնութեամբը կը տեսներ :

Յանկարծ չորս ստուերներ կամուրջին վրան եկան :

Այս ստուերները Բուսական Պարտիզին կը դարձնէին ի-
րենց կանակը և դէպ 'ի դէտին աջ կողմը կուղղէին :

Չորս ստուերները այն չորս մարդերն էին :

Ժան Վալժան նորէն բռնուող էրէի մը պէս սարսոյցաւ :

Յոյս մը միայն կը մնար իրեն . կը յուսար թէ այն չորս
մարդերը դուցէ տակաւին ոչ կամուրջին վրայ եկած էին և
հետեալաւ ոչ ալ կրցեր էին նշմարել զինքը երբ մանկու-
հին ձեռքը բռնելով անցած էր ընդարձակ հրապարակէն ուր
լուսինը կը ճառագայթէր :

Այս ենթադրութեամբ իր առջնի գոիհն մտնելով եթէ
կարենար մինչև փայտանոցները , բանջարանոցները , մշակ-
ուած երկիրները և անշէն վայրերը հասնիլ , պիտի կրնար
փախչիլ :

Կարծեց թէ կարելի էր վստահիլ այս լին գոիհին . ուստի
հոն մտաւ :

ՔԱՌԻՐ Գ.

ՏԵՍ 1827ի ԲԱՐԲՈՐԻ ՆԱՏԱՎԱՐԻՐԸ

Երբեք հարիւր քայլ առնելէն ետք տեղ մը հասաւ ուր
գոիհն երկու ճիւղի կը բաժնուէր : Երկու փողոցի կը բաժ-

նուէր , մին դէպ 'ի ձախ և միւսը դէպ աջ կողմը շեղելով :
Ժան Վալժան կարծես թէ Մտառին երկու ճիւղերուն առ-
ջև կը գտնուէր : Ո՞րը ընտրել պէտք էր :

Առանց գեղեկելու աջակողմեան ճիւղը ընտրեց :

Ինչու :

Վասն զի ձախակողմեան ճիւղը դէպ արուարձանը կեր-
թար , այսինքն դէպ 'ի մարդաբնակ տեղեր , մինչդեռ աջա-
կողմեանը դէպ 'ի դաշտերը կերթար , այսինքն դէպ ամայի
տեղեր :

Սակայն խիստ արագութեամբ չէին քայլեր : Գողթի կա-
մաց քայլելով Ժան Վալժան ալ կատկայուէր կամաց քայլելու :

Ժան Վալժան նորէն գիրկը առաւ մանկուհին , որ զլուխը
ծերուկին ուսին վրայ կը դնէր և ձայն ձիւն չէր հաներ :

Ժան Վալժան մերթ ընդ մերթ ետին կը նայէր : Գիտմամբ
միշտ գոիհին մթին կողմէն կերթար : Ետեւէն ուղիղ էր զը-
ռիհն : Երկու կամ երեք անգամ դարձած և բան մը չէր
տեսած , խորին բութիւն կը տիրէր , հետեալաւ փոքր ինչ
սիրտ առնելով սկսաւ քայլել շարունակ : Անգամ մը երբ
յանկարծ ետեւը դարձաւ , կարծեց թէ բան մը տեսաւ որ
կը շարժէր հեռաւոր մթութեան մը մէջ , գոիհին ճիւղ այն
կողմը ուսկէ քիչ մ'առաջ անցած էր ինք :

Աւելի վազվզելով քան թէ քայլելով յառաջ դիմեց յու-
սալով կողմնական գոիհն մը գտնել , անկէ փախչիլ , և ան-
դամ մ'ալ անյայտ ընել իր շաւիղը :

Պատի մը քով հասաւ :

Սակայն աւելի հեռի երթալու անհնարին արդել մը չէր
այս պատը , որ շեղաձև գոիհի մէկ եզրն էր . այս շեղաձև
գոիհին կը յանդէր այն որու մէջն էր Ժան Վալժան :

Հոս ևս հարկ էր որոշում մ'ընել աջ կամ ձախ կողմը
դարձնելու համար :

Աջ կողմը նայեցաւ :

Աջ կողմի ճիւղը շնուրթիւններու այսինքն հիւղերու կամ

յորենի շտեմարաններու մէջ տեղէն տարածուելով անեւ տեղ մը կը վերջանար : Որոշապէս կը տեսնուէր անեւ փողոցին ներսը որ սպիտակ պատ մ'էր :

Չախ կողմն ալ նայեցաւ :

Գոհիչին այս կողմը բաց էր , և երկու հարիւր քայլ անդին կը միանար փողոցի մը հետ որու կիցն էր ինք : Փրկու թիւնը ահա այս կողմն էր :

Ժան Վալժան գոհիչէն երկու հարիւր քայլ անդին նշմարած փողոցը երթալու համար երբ ձախ կողմը դառնալ կը մտածէր , սև , անշարժ արձանի պէս բան մը նշմարեց գոհիչին և այն փողոցին անկիւնը ուր կը պատրաստուէր ուղղիլ :

Այն արձանը անձ մ'էր , մարդ մ'էր որ անշուշտ հոն կը կենար և ճամբան արդիւնելու համար կսպասէր :

Ժան Վալժան ետ դարձաւ :

Բարիդի այն կողմը ուր կը գտնուէր Ժան Վալժան , և որ Սէնթ-Վնթուանի և Բարէի արուարձաններուն մէջ տեղն է , այն կողմերուն մին է որոնք հիմնովին տարբեր ձև առին նորանոր շինութիւններով , այս այլաձևութիւնը ըստ ոմանց տղեղութիւն և ըստ ոմանց կերպարանափոխութիւն է :

Մշակուած երկիրները , փայտանոցները և հինուփուտ շէնքերը անհետ եղան : Հիմա հոն բոլորովին նոր փողոցներ , ասպարէզներ , կրկէսներ , ձիւնթացներ , երկաթուղիներու հայարաններ կան , նաև Մաղասի բանար , այսինքն յառաջագիմութիւնը իր զգաստարանովը :

Ասկէ կէս դար առաջ ժողովուրդը իր սովորական լեզուովը որ աւանդութիւններով լի է և որ յամառութեամբ կ'ստն թիթիւն (Ուսումնարանը) Լէ Գաբիլ-Նապոն և Օրէրա-Գոմիքը Ֆէյյո կանուանէ , Բըլէ-Բիէքէ-Կանուանէր ճիշդ այն տեղը ուր կը գտնուէր Ժան Վալժան : Սէն-Ժազի դուռ , Բարիդի դուռ , Սերժանի դուռ , Բօրշըօն , Լա Վալիօթ , Լէ Սեյէսթէն , Լէ Գաբիլսէն , Լը Մայլ , Լա Պուրպ , Լ'Արսպըրը Տը Գրադօվի , Լա Բըլիթ-Բօրշնը , Լը Բըլի-Բիգ

րիւս , ասոնց ամէն ալ հին Բարիդի անուններ են որոնք նորին վրայ կը լողան : Ժողովուրդին յիշողութիւնը անցեալին այս անտէրունջ իրերուն վրայ կը ծփայ :

Բըլի-Բիգբիւս որ հաղիւ հազ էութիւն ունեցած և միայն թաղի ծրագիր մ'եղած է , դրեթ սպանիական քաղաքի մը վանական տեսքը ունէր : Ճամբաներուն պզտի մասը քաղաքատակ ունէր , փողոցներուն մէջ ալ քիչ տուն կար : Ներքու կամ երեք փողոցէ 'ի զատ որոնց վրայ պիտի խօսինք , ամենուրեք պատեր և մենական տեղեր կը նշմարուէին : Ոչ կրպակ մը , ոչ կառք մը կար : Հոն հոս պատուհաններէն ճրագի լոյս մը կերևար , և ժամը տասէն ետք ամէն տեղ ճրագները մարած կըլլային : Պարտէզներ , վանքեր , փայտարաններ , բանջարանոցներ , սակաւաթիւ ստորաշէն տուներ , և տուններու չափ բարձր պատեր կային ամէն տեղ :

Վերջին դարու մէջ այս էր ահա այս թաղին կերպարանը : Յեղափոխութիւնը արդէն լաւ մը սաստած էր այս թաղը : Հանրապետական իշխանութեան ժամանակի հասարակային շինութեանց պաշտօնեան քանդած , ճղքած , ծակած էր զայն : Փլածներու դէզեր կազմուեր էին հոն : Ասկէ ետսուն տարի առաջ նորանոր շինութիւններու ներքև կանն ընութանար այս թաղը , իսկ հիմա բոլորովին ջնջուած է :

Բըլի-Բիգբիւս որու հետքը բնաւ չկայ Բարիդի արդի յատակադիմերուն մէջ , բաւական յայտնի կերպով նշանակուած է 1827ի յատակադիմին մէջ զոր Բարիդի մէջ Բլադրի փողոցին դիմաց Սէն-Ժազի փողոցը բնակող Տընի Թիէրի անուն անձը հրատարակած է , նաև Լիոնի մէջ հրատարակուած է այն Ժան Ժիրէնի կողմէն որ Բրիտանսի մէջ Մերսիէ փողոցը կը բնակէր : Բըլի-Բիգբիւսի թաղը , ինչպէս ըսինք արդէն , X տարին ձեռ կազմող փողոցներ ունէր : Այս ձեռ առնող փողոցներուն մին էր Շըմէն-Վէր-Սէնթ-Վնթուան որ երկու ճիւղով կը շեղի : Ծիւղերուն ձախակողմեանը Բիգբիւսի գոհիչը կանուանի , և աջակողմեան ալ Բօրշնայի փողոց

կանուանի : Կտառին երկու ճիւղերուն կատարները իրարու հետ կարծես ձողով մը միացած էին : Այս ձողը Տրուա-Միւրի փողոց կանուանէր որու կը յանդէր Բօլօնսոյի փողոցը . իսկ Բիդրիւսի գոիհը Տրուա-Միւրէն անդին անցնէ . լոյլ գէպ 'ի Լընուարի վաճառանոցը կենէր : Սէն գէտէն դալով Բօլօնսոյի փողոցին ծայրը հասնողին ձախ կողմը Տրուա-Միւրի փողոցը կիյնար որ յանկարծ ուղիղ անկիւն կը դառնար . առջեւ էր այս փողոցին պատը , և աջ կողմն էր Տրուա-Միւր փողոցին կտրուած մէկ ճիւղը որ ելք չունէր և որ կանուանէր Ժանրօյի անել փողոցը :

Ահա Ժան Աալժան հոն էր , այսինքն Բօլօնսոյի փողոցին ծայրը կը դանուէր :

Ինչպէս ըսինք քիչ մ'առաջ , երբ նշմարեց այն սե ուրուանկարը որ Տրուա-Միւրի փողոցին և Բիդրիւսի գոիհին անկիւնը կտպասէր , ետ քաշուեցաւ : Ա'լ տարակոյս չկար թէ այն ուրուակաւը զինքը կը գիտէր :

Ինչ /ընէլ պէտք էր :

Բոլորովին ետ դառնալու ժամանակ չկար ալ : Այն՝ զոր Ժան Աալժան պահ մ'առաջ ետեւը դառնալով տեսած էր և որ փոքր ինչ անդին մութին մէջ կը խլրտէր , անշուշտ Ժամկէրն էր իր խումբին հետ : Ժամկէր հաւանօրէն արդէն հասած էր այն փողոցին սկիզբը , որու ծայրն էր Ժան Աալժան : Շատ հաւանական է թէ Ժամկէր կը ճանչնար այս պղտի անեւը . ներքի բաւիղը , և անոր ելքը խափանելու համար իր մարդի ըուն մին նախապէս հոն զրկած էր : Այս ենթադրութիւնները որոնք բոլորովին յայտնութիւններու կը նմանէին , Ժան Աալժանի վշտահար ուղեղին մէջ անմիջապէս շրջան առին յանկարծական հովէ մը ցրուող ափ մը փոշիի պէս : Ժանրօի անել փողոցը զննեց , տեսաւ որ դոց էր այն , Բիդրիւսի գոիհը զննեց , և տեսաւ որ հոն ալ պահանջող մը կար : Պահանջողին տխուր պատկերը կը տեսնէր որ լուսնի ճառագայթներով ողողուած քարայտապիւն վրայ սեփ սե կերեւար :

Եթէ յառաջանար , այն մարդուն պիտի հանդիպէր . եթէ ետ դառնար Ժամկէրին առջեւ պիտի ելնէր : Ժան Աալժան կարծեց թէ կամաց կամաց նեղցող ուղիանի մը մէջ բռնուած է : Յուսահատութեամբ երկինք նայեցաւ :

ՓԼՈՐԵ Գ.

ՓԼՈՐԵՍԻ ԽԱՐԽՈՓՈՒՄՆԵՐԸ

Բնութեամբ հասկնալու համար ինչ որ քիչ մ'ետք պիտի պատմենք , կը պարտաւորի ճշդապէս մտքին առջեւ ունենալ Տրուա-Միւրի փողոցը , և մասնաւորապէս այն անկիւնը որ այս փողոցը մտնելու համար Բօլօնսոյի փողոցին ելնողին ձախ կողմը կիյնար : Տրուա-Միւր փողոցին աջ կողմը մէկ ծայրէն մինչև միւս ծայրը այսինքն մինչև Բիդրիւսի գոիհը անշուշտ տուններ կային . իսկ ձախ կողմը կանոնաւոր ուղղութեամբ շէնք մը կար միայն որ բաղմամբիւ քնակարաններէ կը բաղկանար : Այս բնակարանները քանի որ Բիդրիւսի գոիհին կը մօտէին , աստիճանաբար մէկ կամ երկու դասիկոնով կը բարձրանային . հետեւաբար Բօլօնսոյի փողոցին կողմէն խիստ ցած էր այս շէնքը , մինչդեռ Բիդրիւսի գոիհին կողմէն շատ բարձր էր : Հոն , այսինքն այն անկիւնին քով որու վրայ խօսեցանք քիչ մ'առաջ , շէնքը այնքան կը ցածնար որ ալ պատ մ'ունէր միայն : Այս պատը գէպ 'ի փողոցը շիփ շիտակ չէր յանգեր . իր մէկ մասը կտրուած և բաւական ներս քաշուած էր , եթէ երկու հոգի մին Բօլօնսոյի փողոցէն և միւսը Տրուա-Միւրի փողոցէն գիտէր ուղեր , չպիտի կրնար տեսնել պատին այս ներս քաշուած մասնորմը (pan) որ իր երկու կողմէն անկիւններով պահուած էր :

Պատը իր կտրուած մասնորմին երկու անկիւններէն սկսելով Բօլօնսոյի փողոցին վրայէն մինչև թիւ 49րդ տունը կերկնար , իսկ Տրուա-Միւրի փողոցին վրայէն՝ ուր իր ճիւղը շատ աւելի կարճ էր՝ կերկնար մինչև այն արբատետիւ շէնքը :

21153-60

որու ակնարկեցինք քիչ մ'առաջ և որուն պատին քիւր կըտրելով փողոցին մէջ ներքսամուտ նոր անկիւն մը կը կազմէր : Այս քիւին տեսքը ախուր էր . մէկ պատուհան ունէր միայն, կամ լաւ ևս է ըսել երկու ցինկապատ փեղկեր ունէր , որոնք փշտ զոց էին :

Այս տեղերուն վիճակադրութիւնը բոլորովին ճիշդ է , և թաղին հին բնակիչները անով կրնան ճշդապէս յիշել ինչ որ կը դրենք նոյն տեղերուն նկատմամբ :

Կտրուած մասնորմը բոլորովին դաւառած էր բանով մը որ ահագին և խեղճ դուռի մը կը նմանէր : Այս դուռի նըման բանը ուղղահայեաց տախտակներու ահագին և տաճկազմած մ'էր . վերի տախտակները վարիններէն լայն էին , և երկաթեայ շեղաձև և երկայն փոկերով ամէնը մէկ կապուած : Բովը սովորական տարածութեամբ մեծ դուռ մը կար , և հազիւ հազ յիսուն տարի առաջ շինուած դուռ մը կերեար :

Մասնորմին վերը թմբի մը ոստերը կերեային , և պատը Բօլոնսոյի փողոցին կողմէն բազեզով ծածկուած էր :

Այն մօտակայ վտանդին մէջ որու ենթարկուած էր Ժան Վալժան , անբնակ և մեռական երեոյթ մ'ունէր այս տխրատեսիլ շէնքը որ կը հրապուրէր զան : Անգամ մ'աչքէ անցուց շէնքը : Արտէր իւրովի թէ դուցէ պիտի աղատէր , եթէ կարենար ներս մտնել : Նախ դադարեալ մը և լոյս մ'ունեցաւ :

Այս շէնքին Տրուա-Միւրի փողոցին վրայ նայող առաջաւորովին միջին տեղը զանազան դստիկոններու ամէն պատուհանները կապարեայ հին խողովակներ ունէին ձաղարներով : Անոնց անկողնական խողովակէ մը այս ամէն խողովակներուն յանդող ուրիշ խողովակներու զանազան ճիւղերը շէնքին ճակատին վրայ տեսակ մը ծառ կը զծագրէին : Խողովակներու այս ճիւղերը իրենց հարիւրաւոր արմուկներով կը նմանէին այդիկ այն տերեւածափ և հին որթատունկերու որոնք հին աղարակներու առաջակողմերուն վրայ կը զալարին :

Թիթեղեայ և երկաթեայ ոստերով բաղկացող այս տար-

քինակ ծառը որ պատին վրայ կը տարածուէր՝ ամեն բանէ առաջ Ժան Վալժանին ուշը գրաւեց : Գողէթը նստեցուց կոնակը քարի մը տալով , պատուիւրեց որ ձայն ձիւն չհանէ , և վագեց դէպ այն կողմը ուսիէ խողովակը իջնելով քարոյ յատակին կը դադար : Գուցէ այն կողմը կարելի էր պատէն վեր ելնել և տունը մտնել : Բայց խողովակը խարխուլ և անպիտան բան մ'եղած էր , և ամենափոքր ծանրութեան առթիւ կրնար իր կապարեայ յօդէն զատուիլ և փրթիլ : Մանաւանդ թէ այս լոյն բնակարանին բոլոր պատուհանները , վերնայարկին երգերը անգամ երկաթեայ հաստ ձողերով վանդակուած էին . լուսինն ճառագայթներն ալ այս ճակատին վրայ կը ծաւալէին լիով , հետեւաբար փողոցին ծայրէն գիտող մարդը կրնար Ժան Վալժանը տեսնել երբ ասի պատին վրան ելնէր : Հապա ինչ ընէր Գողէթը . Բնչպէս կտրելի էր եւայարկ տունէ մը վեր հանել զան :

Խողովակին վրայէն մազլցելու դադարեալը մէկ դիւրաւ և պատին քովէն սողալով Բօլոնսոյի փողոցը մտաւ :

Երբ հասաւ մասնորմին քով ուր ձգած էր Գողէթը , դիտեց որ ոչ ոք կրնար զինքը տեսնել հոն : Ինչպէս քիչ մ'առաջ բացատրեցինք , որ կողմն ալ նայուելու ըլլար , անկարելի էր տեսնել զան : Մանաւանդ զանուած տեղն ալ մութ էր : Վերջապէս երկու դուռ կար , զոր դուցէ կարելի է խորտակել : Պատին ետեւ՝ որու վերը թմբին և բազեզը կը տեսնուէր , անշուշտ պարտէզ մ'էր ուր թէև տակաւին ծառերը անտերեւ էին , բայց կրնար դէթ պահուիլ և մինչև առաւօտ հոն մնալ :

Ժամանակը կանցնէր : Պէտք էր աճապարել :

Մեծ դուռը ձեռքով զննեց անգամ մը և դիտեց որ ներսէն և դուռէն մշտնջենապէս զոցուած դուռ մ'էր :

Միւս մեծ դուռին մօտեցաւ տեւի յոյսով : Սոսկալի հին դուռ մ'էր , և իր ահագին մեծութեամբը ոչ այնքան հաստատուն էր , տախտակները փտեր էին , երկաթեայ կապերն

ալ որք երեք հատ էին միայն, ժանդարմած : Հնարին կերևար խորտակել այս խարխուլ գուռը :

Զննելով տեսաւ որ այս գուռը գուռ մը չէր. ոչ ծխնի, ոչ կղպակ և ոչ ալ մէջ տեղը ճեղք ունէր : Երկաթեայ կապերը կարծուած գուռին վրայ մէկ կողմէն միւս կողմը կանցնէին առանց անջատումի : Տախտակներուն ճեղքերէն շաղախով կոշորէն շաղախուած վէմիկներ և քարեր ընդնշմարեց, զորս անցորդները ասկէ տաս տարի առաջ կրնային տեսնել տակաւին : Սարսափելով ստիպուեցաւ խոստովանելու թէ այս առերևոյթ գուռը պատի մ'արտաքին ատաղձեայ երեսն էր, և նոյն պատին վրայ կը կոթնէր : Գիւրին էր տախտակ մը քաշել հանել, բայց ետէր եղածն էր պատ մը :

ՔԱՌԻՔ Ե.

ԻՆՉ ՈՐ ԱՆԿԱՐՍԵԼԻ ԷՐ, ԵԹԷ ԿԱՁ ՎԱՐՈՒՄԸ ԲԼԱՐ

ՆԱՅՆ պահուն փորք ինչ հեռուէն կանոնաւոր և խորին ձայն մը սկսաւ լսուիլ : Ժան Վալժան փողոցին խորշէն քիչ մը գուրս նայելու համար ձակեցաւ : Եթէ կամ ութ զինքնոր խումբ մը կաղմելով Բօլոնսոյի փողոցը եկած էին : Ժան Վալժան սուիններ տեսաւ որոնք փախլելով գէտ իր կողմը կուգային :

Յամբարար և զգուշօրէն կը յառաջանային այս զինուորները որոնց առջևէն Ժալէրի բարձր հասակը կերևար : Ստէպ կանգ կառնէին տեղ տեղ : Յայտնի էր թէ պատերուն ամէն խորշերը և գուռերուն ու պողոտաներուն ամէն ներքին կողմերը կը փնտռէին : Այս զինուորները անշուշտ գիշերապահներու խումբ մ'էին, որու հանդիպած էր Ժալէր և զոր հետը առած էր. այս կարծիքը չէր կրնար սխալ ըլլալ :

Ժալէրին երկու արքանեակները զինուորներուն հետ կը քայլէին :

Կամայ կամայ կը քայլէին, և ստէպ ստէպ կանգ կառնէ :

ին, հետեւեալը զրեթէ քառօրէ մ'եւթ պիտի կրնային հասնիլ ուր որ էր Ժան Վալժան : Սոսկալի ծամ մ'էր այս : Քանի մը բոցէ ևս, և ահա Ժան Վալժան պիտի թաւալէր այն զարհուրելի վէին մէջ որ երբորդ անգամ կը բացուէր իր առջև : Մանաւանդ թէ այս անգամ ոչ թէ թիաւրանը պիտի նետուէր, այլ մշանջենապէս պիտի կորուսէր Գօղէթը, այսինքն կեանք մը որ գերեզմանի մը ներսին կը նմանէր :

Ա' Լ բան մը միայն հնարին էր ընել :

Մասնաւորապէս Ժան Վալժանի համար կրնայ ըսուիլ թէ երկու շալակ ունէր. մէկուն մէջ սուրբի մը մտածութիւնները և միւսին մէջն ալ դատապարտ եղեռնադուրծի մը սոսկալի տաղանդները ունէր : Պարագային համեմատ մէկին կամ միւսին կը գիմէր :

Ինչպէս ընթերցողը կը յիշէ, Ժան Վալժան այլ և այլ ճարտիկութիւններէ 'ի դատ, Թուլօնի թիարանէն փախչելու համար բաղմիցս ըրած փորձերուն շնորհիւ ուրիշ մեծ ճարտիկութիւն մ'ալ ունէր՝ որ է առանց ելարանի, առանց ակիշի լոկ ջղային ուժով, իր ծոծրակին, ուսերուն, ազդրերուն և ծունկերուն կոթնելով, քարին սակաւիկ մը ցցուած տեղերէն հազիւ հազ օդուտ քաղելով պատի մ'ուղիղ անկիւնէն 'ի պահանջել հարկի մինչև վեցերորդ դասիկոնը ելնելու արհեստը. արհեստ մը որու շնորհիւ այնքան ահարկու և այնքան երեւելի հանդիսացաւ Բարիզի Գօնսիւրժըրիի՝ դաւիթին այն անկիւնը ուսկէ քսան տարի առաջ Պաթըմը անուն դատապարտեալը փախաւ :

Ժան Վալժան նայուածքովը չափեց պատը որու վրայ թըմբին կը տեսնուէր : Գրեթէ տասնութ ոտք բարձրութիւն ունէր : Այս պատը մեծ շէնքին քիւրն հետ անկիւն մը կը կազմէր որու վարի կողմը եռանկիւնաձև հիմնորմով մը լեցուած էր, հաւանօրէն նպատակ ունենալով չմոռուլ որ այն յարմար խորշին մէջ 'ի պահանջել հարկի կարենան կանգ առնուլ այն

աղբասէր ժժմակները (stercoraire) որոնք անցորդ կանուանին : Նախազգուշութեան համար պատերուն անկիւնները այս կերպով լեցնելը խիստ սովորական բան մ'եղած է Բարիզի մէջ :

Այս հիմնորմը հինգ ոտքի չափ բարձր էր : Հիմնորմին կատարէն մինչև պատին վրայ հասնելու համար դրեթէ տասն ու չորս ոտքի բարձրութեամբ անջրպետ մը կար :

Պատին վրայ տափարակ քարեր զետեղուած էին առանց հեծանի (chevron) :

Արդեւ Պօղէթն էր միայն : Պօղէթ պատէ մը մաղցիւ չէր դիտեր : Չան լքանել անկարելի էր . ասանկ բան մը ժան Վալթանին մտքէն չէր անցներ : Բայց հետը առնուլն ալ անկարելի էր : Ասանկ տարօրինակ վերացումներու համար մարդս իր ամէն ոյժերուն պէտք ունի : Ամենափոքրիկ բեռ մը կրնայ անոր ծանրութեան կեդրոնը խանգարել և գահավիժել զան :

Չուան մը պէտք էր . բայց ժան Վալթան չուներ : Կէս դիշերին Բօլօնօյի փողոցին մէջ ուսկի՛ գտներ չուան մը : Անտարկոյս ժան Վալթան եթէ թաղաւորութիւն մ'ունենար նոյն պահուն , կուտար՝ փոխարէն չուան մ'առնելու համար :

Ամէն ծայրայեղ կացութիւնները իրենց յատուկ փայլակներ ունին որոնցմէ մարդս երբեմն կը կուրնայ , երբեմն ալ կը լուսաւորի :

Ժանրոյի անել փողոցին մէջ կանթեղ մը կար . ժան Վալթան յուսարէկ չորս կողմը նայելու ատեն յանկարծ այս կանթեղին մոյթը տեսաւ :

Այն միջոցներուն գեռ Բարիզի փողոցներուն մէջ կաղի կը տուցներ չկար : Երբ դիշեր կըլլար , փողոցներուն մէջ մէկ մէկէ հեռի դրուած կանթեղներ կը վառէին որոնք չուանով մը վար կառնուէին և վեր կը հանուէին . այս չուանը փողոցին մէկ կողմէն միւս կողմը կանցնէր կանթեղի մոյթին ափօքաձև ճեղքին մէջէն : Դառնակը որուն վրայէն այս չուանին կծիկը կը քակուէր , կանթեղին տակ երկաթէ պահարանի մէջ

կցուած էր : Պահարանին բանալին ճրադալառին քովը կը կենար , իսկ չուանը մետաղէ տուփի մը մէջ առնուած էր որպէս զի բան մը չըլլայ :

Ժան Վալթան վերջնական կռիւի մ'աշխուժով փողոցէն դուրս ելաւ , անգամ մը ցատկելով , անել փողոցը մտաւ , իր գանակին ծայրովը պղտի պահարանին կղպակին լեղուն կըտրեց , և անմիջապէս Պօղէթին քովն եկաւ հետը չուան մ'ունենալով : Այս արտամաքէկ հնարագիւտները շուտով գործ կը տեսնեն երբ ճակատադրին հետ դէմ առ դէմ կը կռուին :

Ինչէս ըսինք արդէն , այն դիշեր կանթեղները չվառուած էին : Հետևաբար ժանրոյի փողոցին լապտերն ալ ուրիշներուն պէս չվառուած ըլլալով , եթէ անդէն վերցուած ըլլար անգամ , քովէն անցնող մը կրնար չնշմարել վերցուած ըլլալը :

Սակայն դիշերուան ժամը , տեղը , մթնոթիւնը , ժան Վալթանի մտատանջութիւնը , տարօրինակ ձևերը և երթեկութիւնները կսկսէին վրդովում պատճառել Պօղէթին : Եթէ ուրիշ մ'ըլլար այս մանկուհիին տեղ , արդէն շատոնց աղաղակներ ձգած պիտի ըլլար : Բայց Պօղէթ ժան Վալթանի թիկնոցին ծայրը քաշեց միայն՝ առանց ճիկ մը հանելու : Գիշերապահներուն ձայնը որք կը մօտէին , հետ զհետէ և միշտ աւելի որոշապէս կը լսուէր :

— Հայր , ըսաւ Պօղէթ կամայ մը , կը վախնամ : Ո՛վ են այն եկողները :

— Լուէ , թենարտուհին է , ըսաւ թշուառ մարդը :

Պօղէթ սարսեցաւ . ժան Վալթան շարայարեց .

— Չայն մի՛ հաներ : Թող որ գործեմ : Եթէ սոսաւ , եթէ լաւ , թենարտուհին կը լսէ , և կուգայ քեզի տանելու համար :

Ապա ժան Վալթան առանց աճապարելու , բայց միանգամայն առանց պարապ տեղը երկրորդ անգամ ընել աշխատելու ինչ որ կընէր , և հաստատ ու կարուկ ճշգրտութեամբ մը

Քչգութիւն մը որ այսպիսի վայրկեանի մէջ ալ աւելի զարմանալի էր ըստ որում զիշերապահները և ծափէր շատ չանցած կրնային վրայ հասնիլ, իր փողակապը քակեց, Գօղէթին մարմինն բոլորովն անցուց անութիւն տակէն՝ ուշադրութիւն ընելով որպէս զի սղմելով չցաւցունէ մանկուհին այս փողակապը չուանին ծայրին կապեց այն հանդոյցով զոր նաւաստիները ծիծեռնիկի հանդոյց կանուանեն, չուանին միւս ծայրն ալ բերանը կնելով ակոսներովը բռնեց, մուճակները և գուլպաները հանելով պատին վրայէն ներս նետեց, հիմնորմին վրայ ելաւ, և պատին ու քիւին անկիւնէն սկսաւ մագլցելով վեր ելնել այնպիսի հաստատուն և ասպնով կերպով որ կարծես թէ ներքաններուն և արմուկներուն ներքեւ սանդուղի աստիճաններ կային: Այս վայրկեան չանցած արդէն պատին վրան հասած էր և ծունր կրկնած կը կենար:

Գօղէթ շուարումով անոր կը նայէր անմասն: Ժան Վալժանին պատուէրը և Թենարտուհիին անունը ահարեկելէին զան:

Յանկարծ Ժան Վալժանին ձայնը լսեց որ խիստ ցած կէտալով կը պոսար:

— Պատին տուր կոնտիկ:

Գօղէթ հնազանդեցաւ:

— Ձայն մի հաներ և մի վախար, կրկնեց Ժան Վալժան:

Գօղէթ սկսաւ վեր քաշուիլ:

Մէյ մ'ալ ինքզինքը պատին վրայ դաւաւ առանց ինչ վեճակի մէջ բլալը հասկնալու ժամանակ ունենալու: Ժան Վալժան Գօղէթը բռնեց, շալկեց, ձախ ձեռքովը անոր երկու պղտի ձեռները բռնեց, փորին վրայ կ'ձկուեցաւ և պատին վրայէն սկսաւ սողալ մինչև մասնորմը որ կարուած և ներս քաշուած էր: Ինչպէս զուշակած էր արդէն, հոն շէնք մը կար, որու յարկը առաջձեայ պատին վերէն կ'սկսէր և թմբիկն քովէն շեղակի իջնելով գետնին կը մօտէր:

Բարեբաղդութիւն մ'էր այս, վասն զի պատը ներսի կող-

մէն խիստ բարձր էր քան թէ փողոցին կողմէն: Ժան Վալժան վար կը նայէր և կը դիտէր որ շատ խոր էր գետինը:

Նոր հասած էր յարկին շեղաձև մասին քով և տակուն պատին կատարէն հեռացած չէր երբ սաստիկ աղմուկ մ'եկաւ, և Ժան Վալժան հասկցաւ թէ զիշերապահները եկան: Ծափէրին սրտալի ձայնը լսուեցաւ:

— Անել փողոցը փնտռեցէք: Տրուա-Միւրի փողոցը պահպան դուած է. նոյնպէս Բիզբիւս փողոցը: Ապահով եմ թէ անել փողոցին մէջն է:

Ձինուորները դէպ անել փողոցը խուժեցին:

Ժան Վալժան Գօղէթը հետք առնելով յարկին վրայէն սղորդեցաւ իջաւ, թմբիկն քով եկաւ, և անկէ գետինը ցատկեց: Գօղէթ շունչ անդամ առած չէր՝ վախնալով կամ սիրտ առնելով: Ձեռները սակաւ ինչ կեղեքեր էին:

ԳԼՈՒԹ Զ.

ՀԱՆՆԵԼԱՐԱՅ ՄԸ ՍԿՋՐՆԱՌՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ժան Վալժան տեսաւ մը խիստ ընդարձակ և տարատեսիլ պարտեզի մէջ կը դանուէր, այն պարտեզներուն մին է այս որոնք կարծես ձմուր և զիշերները նայուելու համար շինուած են: Երկայնաձև էր այս պարտեզը, որու ներսի կողմը կը տեսնուէին մեծամեծ կաղամախիներու ուղի մը, անկիւններ, բարձրաբերձ ծառերու անտառներ, և մէջ տեղն ալ անստուեր անջրպետ մը, անջրպետին մէջ խիստ մեծ ծառ մը, հաստաբուն մալաւներու պէս պրկուած և անկուած քանի մը պողատու ծառեր, բանջարեղէններու աճուներ, սխտաստան մը որու ապակեայ զանդակաձև ծածկոյնները լուսնկայէն կը փողփողէին և հին ջրփսս մը: Հոն հոս քարէ նստարաններ կային որոնք մամէն սեյած կերեւային: Ծառուղիներուն երկու կողմը տիրապետիլ և ուղիղ թուփեր տնկուած էին: Այս

Յառուղիներուն կէսը խոտով զրաւուած և մնացորդ մասն ալ կանաչագոյն բորբոսով մը ծածկուած էր :

Ժան Վալժանի քովն էր այն շէնքը որու յարկին վրայէն սարդերով վար իջած էր . խուրձերու դէզ մը , և խուրձերուն ետեւը պատին խիստ մօտ դրուած քարէ արձան մը ուրու հաշմտ դէմքը աձե դիմակ մը դարձած էր և մութին անորոշապէս կերեար :

Շէնքը տեսակ մ'աւերակի կը նմանէր , և իր քարուքանդ սենեակները կը նշմարուէին , որոնց մին բոլորովին խափանուած էր և կերեար թէ շտեմարանի տեղ կը ծառայէր :

Տրուա-Միւրի փողոցին մօտ շէնքը՝ որու մէկ մասը Բիզբիւսի դռիցին վրայ կը նայէր՝ այս պարտէզին վրայ երկու քանոնաձե ճակատներ կը պարզէր : Շէնքին այս ներքին ճակատները ալ աւելի տխուր էին քան թէ փողոցին վրայ նայող ճակատը : Բոլոր պատուհանները վանդակուած էին , և ամենեին լոյս չէր նշմարուեր : Վերին դստիկոնները կայթեր կային ինչպէս կըլան բանտերու մէջ : Այս ճակատներուն մին միւսին վրայ կը տարածէր իր շուքը որ լայնատարած սև սաւանի մը պէս պարտիզին վրայ կ'իյնար :

Աւրիշ տուն չէր տեսնուեր : Պարտէզին ներսի կողմը մառախուղին և մթութեան մէջ աներևոյթ եղած էր : Սակայն խառն 'ի խուռն կերպով հոն ալ պատեր կը նշմարուէին ուրոնք մէկըմէկ կը կտրէին իբր թէ միւս կողմն ալ ուրիշ մը շակուած տեղեր ըլլար , կը նշմարուէին նաև Բօլօնսօյի փողոցի ստորաշէն յարկերը :

Մարդս այս պարտէզէն աւելի վայրենատեսիլ և աւելի մենական բան մը չէր կրնար երեակայել : Մարդ մը չկար , և աս ալ զարմանալի չէ քանի որ կէս դիշեր անցած էր . բայց և այնպէս չէր կարծուեր թէ այս պարտէզը նաև ցորեկ տանն ճեմարան մ'ըլլալու ձևով շինուած ըլլար :

Ժան Վալժան նախ և առաջ իր մուճակները զանելով հագաւ , յետոյ Գօղէթին հետ շտեմարանը մտաւ : Ով որ կը

փախչի , որքան պահուի , դարձեալ ալ աւելի ապահովութեամբ պահուիլ կուզէ : Մանկուհին միշտ Թենարտուհին միտքը կը բերէր , և Ժան Վալժանի պէս բնազդուէն կը տրիպուէր կրցածին չափ աւելի սմբուելու :

Գօղէթ կը դողար և կը կծկուէր : Գիշերապահները անեկ փողոցը և ամէն տեղ կը փնտտէին . ներսէն կը լսուէր առնոց աղմկալի ձայնը , դաւաղաններուն քարերու զարնուելով հանած ձայները , Ժալէրին ձայնը որ իր հոն հոս կայնեցուցած լրտեսները կը կոչէր , նաև իր հայհոյութիւնները և խօսքերը որոնք որոշակի չէին հասկցուեր :

Քառորդէ մ'ետք այս տեսակ մը մըրկային որոտումը կարծես թէ կսկսէր հեռանալ : Ժան Վալժան չէր շնչեր :

Շուքը մեղմովին Գօղէթի բերնին վրայ դրած էր :

Սակայն իրենց դառնուած մենական տեղը այնքան տարօրինակ հանդարտութիւն մը կը տրէր որ գիշերապահներուն այն սոսկալի , կատաղի և մտաւոր աղմուկը և ոչ իսկ ամենափոքր վրդովում կուտար այն մենական հանդարտութեան : Արծես այս պատերը շինուած էին այն խուլ քարերով , որոնց նկատմամբ կը խօսի Սուրբ Գիրքը :

Այս խորին հանդարտութեան մէջ յանկարծ նոր ձայն մը , երկնային , աստուածային , անպատում ձայն մը լսուեցաւ , որ այնքան զմայլելի էր որքան սոսկալի էր միւս ձայնը : Հեշտալուր օրհներգութիւն մ'էր այն որ խաւարին անդունդներէն կուղար , աղօթքի և ներդաշնակութեան հիանալի ձայններ էին որ դիշերուան մթահար և ահարկու լուծեան մէջ կը լսուէին . կիներու ձայներ , բայց կոյսերու յստակ ձայնովը ու միանգամայն մանկանց բնական ձայնովը բաղկացող ձայներ , այնպիսի ձայներ որք երկրային չեն և որք կը նմանին այն ձայներու զոր նորածինները դեռ կը լսեն և զոր հոգեվարները արդէն կը լսեն : Այս երկը պարտէզին վրայ նայող տխրատեսիլ բնակարաններէն կը լսուէր : Երբ դուրսի սառանաներուն աղմուկը սկսաւ հեռանալ , կարծես թէ

երկեցիկ հրեշտակներ հոյլ 'ի հոյլ կը մտէին մութին մէջ :
Գօղէթ և Ժան Վալժան ծուներ կրկնեցին :

Չղիակէն թէ ինչ էր այն , չզիտէին թէ ուր կը գտնուէին , բայց երկուքն ալ , մարդը և մանկուհին , ապաշառող և անմեղը , կզգային թէ պէտք էր ծուներ կրկնել :

Այս ձայները Ժան Վալժանին զարմանք կուտային , վաւրն զի շէնքը դարձեալ ոչ նուազ ամայի կերևար : Կարծես թէ անբնակ տունի մը մէջ գերբնային երգ մ'էր այն :

Մինչդեռ այս ձայները կերպէին , Ժան Վալժան ալ աւան բան մտցած էր : Ա'լ խաւարը չէր տեսներ : Կապտազոյն երկինք մը կը տեսնուէր : Արեւը կզգալ թէ կը բայուէին այն թևերը զոր ամենքս ալ ունինք մեր ներսը :

Երգը դադարեցաւ : Գուցէ շատիկէ տեւած էր , բայց Ժան Վալժան չպիտի կրնար ըսել թէ շատիկէ տեւած է : Հիացման ժամըր միշտ բոպէի մը չափ կերևան :

Կորէն ընդհանուր լուծիւնը ախրած էր : Ա'լ ոչ փողեցին և ոչ ալ պարտեղին մէջ ձայն ձիւն չկար : Բոլորովին անհետ եղած էր ինչ որ կահաբեկէր և ինչ որ կը քայալէր զինքը :

Հովը պատին կատարին վրայ քանի մը չորաբէկ խոտեր կը շարժէր , որոնք մեղմ և աղէտալուր ձայն մը կը հանէին կամաց մը :

ՊԼՈՒՐ Է.

ՀԱՆՆԵԼՈՒԿԻՆ ԾԵՐՈՒՆԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԻՇԵՐՈՒՆ քաղին սկսեւ էր փչել , ուսկէ կը հասկցուէր թէ առաւօտեան ժամը մէկէն երկուք կերթար : Խեղճ Գօղէթ բան մը չէր ըսեր : Ժան Վալժանին քովը նստած և գլուխը անոր վրայ կոթնած ըլլալուն համար , կարծեց թէ մանկուհին քնացած էր : Ծռուեցաւ և նայեցաւ Գօղէթին , աչերը բոլորովին բաց էին , խի կերտարանք խորհուն : Ժան

Վալժանի վրայ ցաւալի տպաւորութիւն մ'ըրաւ այս կերպարանը :

Գօղէթ միշտ կը դողար :

— Կուզեմ քնանալ , ըսաւ Ժան Վալժան :

— Շատ ցուրտ կզգամ , պատասխանեց :

— Ահա մ'եաքը Գօղէթ կրկնեց .

— Միթէ հոն է տակաւին :

— Ո'լ , ըսաւ Ժան Վալժան :

— Տիկին Թեհմարտի :

Ժան Վալժան արդէն մտցած էր թէ ինչ միջոց դործածեւ էր Գօղէթին լուծիւն պահել տալու համար :

— Ա'հ , ըսաւ , ալ գնաց : Ա'լ մի վախար :

Մանկուհին շունչ առաւ , իբր թէ կուրծքին վրայէն բեռ մը վերցուած ըլլար :

Գետինը խոնաւ , շտեմարանը ամեն կողմէ բաց էր , և հովը երթալով աւելի ցուրտ կը փչէր : Ծերուկը թիկնոցը հանեց և Գօղէթը պլէյ անով :

— Քիչ մը տաքցար հիմա , ըսաւ Ժան Վալժան :

— Ո'հ , այո' , հայր իմ :

— Աւաւ Երեմի , պահ մը սպասէ : Հիմա կուզամ :

Աւերակէն դուրս ելաւ և լաւադոյն պատասպարան մը զրաւնելու համար սկսաւ մեծ շէնքին քովէն երթալ : Գուռերու հանդիպեցաւ , բայց դոց էին : Գետնայարկին բոլոր պատուհանները երկաթեայ վանդակներ ունէին :

Երբ շէնքին ներքին անկիւնէն քիչ մ'առաջ անցաւ , զիտեց թէ կամարաձև պատուհաններու կը մտէր , և լոյս մը նշմարեց : Ոտքին ծայրով քիչ մը բարձրացաւ և պատուհաններուն մէկէն ներս նայեցաւ : Այս պատուհաններուն ամեն ալ բաւական ընդարձակ սրահի մը կը նայէին , որ լայն սալաքարերով յատակուած , կամարներով և սիւններով կտրուած էր և ուր ոչ այլ ինչ կը նշմարուէր բայց եթէ աղօտ լոյս մը և մեծամեծ ստուերներ : Այս աղօտ լոյսը անկիւն մը

վառուած պատրոյդէ մը կուզար : Այս ամայի սրահին մէջ ամէն ինչ անշարժ էր : Բայց սոէպ և աւելի ուշադրութեամբ նայելով դեռինը , քարայտակին վրայ բան մը տեսնել կարծեց , որ պատանքով մը ծածկուած կերևար և որ մարդկային կերպարանի մը կը նմանէր : Այս բանը փոքրի վրայ երկնցած , դէմքը քարին տուած , թեկերը խաշաձե և մոռելի մը պէս անշարժ էր : Քարայտակին վրայ օձանման բան մը երկնցած էր , և տեսնողը կրնար կարծել թէ այն սոսկալի կերպարանին վիզը չուան մը կար :

Բոլոր սրահը ընկղմած կերևար հաղիւ հաղ լուսաւորուած տեղերու այն մառախուղին մէջ , որով սարսափը կաւելնայ :

Ետքէն Ժան Վալժան շատ անդամ ըսած է թէ իր կեանքին մէջ թէև շատ տխուր տեսարաններ նկատած է , բայց տակաւին տեսած չէր այնպիսի ցուրտ և սոսկալի կերպարան մը , ինչպէս էր այս անըմբռնելի կերպարանը որ այս տընրատեսիլ սրահին մէջ չդիտեմ ինչ անծանօթ խորհուրդ մը կը կատարէր և դիշերային մթութեան մէջ կընդհնմարուէր : Մարդս կը սոսկար երթադրելով թէ մոռել մ'է այն , և ալ աւելի կը սոսկար մտածելով թէ կենդանի մ'է այն :

Արիութիւն ունեցաւ ճակատը պատուհանին ապակիին փակցնելու և դիտելու թէ արդեօք կը շարժէր այս բանը : Թէև ժամանակ մը սպասեց , թէև բաւական երկար ժամանակ ըստպատեալ կարծեց , սակայն դեանատարած կերպարանը չէր թընտար ընաւ : Յանկարծ անմեկնելի երկիւղով մը գրաւուիլ զգաց , և փախաւ : Սկսաւ դէպ 'ի շտեմարանը վաղել՝ առանց ետեւը նայել համարձակելու : Արեւակայէր թէ կերպարանին՝ թեկերը շարժելով և վաղելով՝ իր ետեւէն զալը պիտի տեսներ եթէ ետին նայելու ըլլար :

Մինչև աւերուեն շտեմարանը հասաւ շնչասպառ : Ծուռները կը դողդոջէին . իսկ ինք արիւն քրտինք կը թափէր :

Ո՛ր էր Ժան Վալժան : Ո՛վ երբեք կրնար երեակայել թէ դերեզմանի նմանող այսպիսի բան մը կայ Բարիդի մէջ . ինչ

էր այս տարօրինակ տունը : Գիշերային խորհուրդներով լի շէնք մ'է որ հրեշտակներու ձայներով հոգիները մթութեան կը հրաւիրէ և , երբ կուզան , յանկարծ այս զարհուրելի ուրուականը կը նայի անոնց , երկնից ճառագայթափայլ գուռը բանալ կը խոստանայ և դերեզմանին ահարկու դուռը կը բանայ : Եւ իրօք շէնք մ'էր այն , տուն մ'էր որ փողոցին վրայ թիւ մ'ունէր : Երազ մը չէր այն , և Ժան Վալժան հաւտալու համար անոր քարերը շօշափելու պէտք ունէր :

Յուրոր , անձկութիւնը , խռովումը , երեկոյեան յուզումները իրապէս տեսնողով մը կը համակէին զան , և իր բոլոր գաղափարները ուղեղին մէջ կընդհարէին :

Գօղէթին մօտեցաւ . մանկուհին կը քնանար :

ՊԼՈՒՐ Ը.

ՀԱՆՆԵԼՈՒՆԵՐ ԿԸ ԿՐԿՆԵՊԱՏԱՐ

ՄԱՆՆԱՌՆԻՆ գլուխը քարի մը վրայ դնելով քնացած էր :

Բովը նստաւ Ժան Վալժան և սկսաւ անոր նայիլ : Մինչդեռ մանկուհին կը նայէր , սակաւ առ սակաւ հանդարտիլ կըզար , և իր մտքին տէր կըլլար նորէն :

Ակներեւարար ճշմարտութիւն մը կը նշմարէր , որ այնուհետև իր կեանքին հիմ պիտի ըլլար . Թէ քանի որ Գօղէթ կենդանի էր , թէ քանի որ իր քովը պիտի ըլլար ան , ինչ պէտք որ պիտի ունենար , Գօղէթին համար պիտի ունենար , և ինչ վախ որ կրէր , անոր համար պիտի կրէր : Թիկնոցը՝ մանկուհին ծածկելու համար՝ վրայէն հանեց թէև սաստիկ ցրտահարած էր , բայց և ոչ իսկ կըզար ցուրտը :

Սակայն մինչդեռ մտախոհութեան մէջ ընկղմած էր , քանի մը ժամանակէ 'ի վեր տարօրինակ ձայն մը կը լսէր : Աարծեւ թէ զանդակ մը կը շարժէր : Չայնը պարտեղին մէջն

էր : Թէ և մեղմ էր , բայց որոշակի կը լսուէր , և կը նմանէր այն երաժշտային անորոշ և մեղմ եղանակին որ արօտներու մէջ արջառներու վիզէն կախուած զանգակներէն կարտագրի զիշերը :

Ժան Վալժան այս ձայնը առնելով դարձաւ :

Նայեցաւ , և տեսաւ որ պարտէզին մէջ մէկը կար :

Անձ մը , որ մարդու մը կը նմանէր , սեխաստանին առակեայ ծածկոյցներուն մէջ տեղ կը քայլէր , կէլնէր , կը կըձկուէր և կանգ կառնէր կանոնաւոր շարժումներով , իբր թէ զետիւնը բան մը կը քաշէր կամ կը տարածէր : Այս անձը կաղ կերևար :

Ժան Վալժան սարսուցաւ այն ծարսուռով որով անբաղդները շարունակ կը սարսոին : Ամէն բան թշնամի և կասկածելի կերևայ անոնց : Չեն վստահիր լըյսին , վասն զի անով կը տեսնուին , չեն վստահիր նաեւ մնւթին , վասն զի կրնան յանկարծ բռնուիլ : Քիչ մ'առաջ կը դողար՝ պարտէզը ամայի ըլլալուն համար , հիմա ալ կը դողար վասն զի մարդ մը կար հոն :

Քիմերական սարսափներու լուծը թոթուելով սկսաւ իրա կան սարսափներով դրաւուիլ : Ըսաւ իւրովի թէ ծավէր և իր արբակները դուցէ մեկնած չէին , թէ անշուշտ մարդ դըրած են փողոցը որ դիակէ , թէ՛ պարտիզին մարդը եթէ հոն տեսներ զինքը , պիտի սլօտար թէ զմէջ կայ , և պիտի մատնէր զինքը :

Կամայ մը զրկից Գօզէթը որ դեռ կը քնանար , և շտեմարանին ամենէն հետի կողմը տանելով անգործածելի հին կարասիներու կոյտի մ'ետեւը դրաւ : Գօզէթ չթնոտաց :

Անկից սկսաւ սեխաստանին մէջ քայլող անձին շարժումները դիտել :

Ժան Վալժան աւելի տարօրինակ բան մը նշմարեց , զիտեց որ զանգակին ձայնը մարդուն ամէն մէկ շարժումին կը հետեւէր : Եթէ մարդը մօտէր , ձայնն ալ կը մօտէր , եթէ հե-

տանար , ձայնն ալ կը հեռանար . եթէ արագ շարժում մը ընէր , շարժումին հետ թրեմոլօ (tremolo) մը կը լսուէր . եթէ մարդը կանգ առնուր , ձայնն ալ կը դադրէր : Յայտնի կերևար թէ զանգակը մարդուն վրան կապուած էր , բայց ինչ կը նշանակէր այս . քիչ էր այս մարդը որ խոյի կամ կովի պէս զանգակ մը կը կրէր :

Ինքնին այս հարցումները բրած ժամանակ միանգամայն Գօզէթին ձեռները շօշափեց , և տեսաւ որ սառեր էին :

— Ա՛հ , Անտուած իմ , ըսաւ :

Յետոյ կամայ մը ,

— Գօզէթ , կանչեց :

Գօզէթ չբացաւ աչքերը :

Ուժղնակի ցնցեց մանկուհին :

Մանկուհին շարժեցաւ :

— Մի՛ դուցէ մեռած ըլլայ , ըսաւ և ելաւ կայնեցաւ յոյսի մինչև զլուխը դողալով :

Ամենասոսկալի զաղափարներ անցան մտքէն խառն 'ի խուռնըն կերպով : Կան պարագաներ ուր սոսկալի ենթադրութիւնները կանգնուհիներու խուժանի մը պէս մարդս կը պաշարեն և անոր ուղեղին միջնորմները ուժղնակի կը դղողեն քանդելու համար : Երբ խնդիրը մեր սիրելիներու վրայ է , մեր խոհեմութիւնը ամէն տեսակ յիմարութիւններ կը հնարէ : Ժան Վալժան յիշեց թէ ցուրտ զիշերի մը մէջ բացօթեայ քունը կրնայ մահառիթ ըլլալ :

Գօզէթ , որ տոկոյն էր , զետիւնը անոր ոտներուն քով երկնցած էր անշարժ :

Ժան Վալժան ախանջ տուաւ շունչը լսելու համար , Գօզէթ կը շնչէր , կը շնչէր այն շնչառութեամբ որ տկար և շուտ մը մարելու պատրաստ կերևար :

Ինչպէս տաքցնելու էր . ինչպէս արթնցնելու էր մանկուհին : Մոռցաւ ամէն բան , և միայն տաքցնելու և արթնցնելու

լու ճար մը դանել ուղեց : Անմիջապէս դուրս ցատկեց աւել
բակէն :

Բացարձակապէս պէտք էր որ քառորդ մը չանցած Գողէթ
կրակի մ'առջև և անկողնի մը մէջ դանուէր :

ՔԱՌՈՒՄ

ՁԵՆԳԱՆՆԵՐ ՄԱՐԴԵՐ

ԺԱՆ Վալժան ուղղակի մարդուն մօտեցաւ զոր պաքտէ
դին մէջ կը նշմարէր : Չեղբը ծրար մը ստակ առած էր որ
իր ժիւղին գրպանին մէջն էր :

Մարդը դուրսը վար առած էր և չէր տեսներ անոր զալը
Ժան Վալժան վազելով շուտ մը մարդուն քով հասաւ :

Մօտեցաւ անոր, և պօռաց :

— Հարիւր ֆրանք :

Մարդը ցայտեց անդամ մը և վեր նայեցաւ :

— Հարիւր ֆրանք կուտամ, կրկնեց Ժան Վալժան, և թէ
այս զիշեր պատասխարան մը տաս ինձ :

Լուսինը բոլորովին կը լուսաւորէր Ժան Վալժանին դէմքը :

— Ի՞նչ, դու՞ն ես, Մատըլէն ախպար, ըսաւ մարդը :

Երբ այս անծանօթ մարդը մութին և այսպիսի անծանօթ
տեղ մը այս անունը արտասանեց, Ժան Վալժան ետ քաշ
ուեցաւ :

Ամէն բան հաւանական էր իրեն, բայց բնաւ մտքէն չէր
անցներ այս անունը լսել : Հետը խօսողը կ'աւելար և կազ
դիւղացիի պէս հազուած ծեր մ'էր, որու ձախ ծունկը կա,
շէն ծնկնոց մը կար, և ծնկնոցէն ալ բաւական մեծ զանգակ
մը կախուած էր : Գէմքը մութին մէջ ըլլալով չէր տես
նուեր որոշակի :

Սակայն ծերունիը դտակը հանած էր և բոլորովին ահաբեկ
կը պօռար :

— Ա՛հ, Տէր իմ Աստուած, ինչպէս հոս կը դանուիս
Մատըլէն ախպար : Ուսկէ մտար, Յիսուսի իմ Բրիտանոս :
Երկինքէն իջար արդեօք : Շփոթելու հարկ չկայ, և թէ երբեք
իջնելու ըլլաս, երկինքէն միայն կ'ընաս իջնել : Ի՞նչ է այդ
կերպարանդ : Այ՛, փողակապ ունիս, ոչ զլիարկ ունիս, ոչ
թիկնոց : Գիտես որ և թէ իմ տեղս քեզի չճանչող մ'ըլլար,
վախ պիտի տայիր : Ինչո՞ւ զգեստ չունիս : Տէր իմ Աստուած,
միթէ հիմա խելադար ես սուրբերը : Բայց ինչպէս հոս մտար :

Ծերունին շուտ շուտ և շինականի մը լեզուին գիւրադար-
ձութեամբ կը խօսէր՝ բառերը մէկ մէկու ետեւ արտասա-
նելով անոնց սպասելու : Իր խօսուածքին մէջ խռովութիւն
պատճառելու բան մը չէր նշմարուեր : Բնական միամտու-
թեամբ խառն շուարումով մ'արտասանուեր էին իր բոլոր
խօսքերը :

— Ա՛յ ես դու, ինչ է այս տունը, հարցուց Ժան Վալժան :

— Ա՛հ, զարմանալի բան, պօռաց ծերը. ևս այն մարդն
եմ զոր դու հոս գրիր, և այս տունն ալ այն տունն է ուր
դնել տուիր զիս : Ի՞նչ, իրա՞ւ չես ճանչեր զիս :

— Այ, ըսաւ Ժան Վալժան : Բայց դու ուսկէ՞ կը ճանչ-
նաս զիս :

— Կեանքս աղատեցիր ժամանակաւ, ըսաւ մարդը :

Եւ դարձաւ, լուսնի ճառագայթ մ'անոր կերպարանը զը-
ծագրեց, և Ժան Վալժան ճանչեց մարդը որ էր Քօշլըվան
ախպարը :

— Ա՛հ, դու ես եղեր, այո՛, հիմա ճանչեցի :

— Հա՛տ ուրախ եմ, կրկնեց ծերը յանդիմանական ձե-
ւով մը :

— Ի՞նչ կ'ընես հոս, հարցուց Ժան Վալժան :

— Ի՞նչ պիտի ընեմ, սեխըս կը ծածկեմ :

Ժան Վալժան ծեր Քօշլըվանին մօտ եկած պահուն իրօք
ասոր ձեռքը վանդակաձև խսիր մը կար զոր սեխաստանին
վրայ տարածելու կըբաղէր : Մէկ ժամէ՛ ի վեր պարտէզն իւր

լալով արդէն քանի մը հատ փռած էր : Ահա այն դորձն զուլթեան պատճառաւ ըրած էր այն մասնաւոր շարժումները զոր ծան Վալժան գիտած էր շտեմարանէն :

Փոշլըվան շարունակեց .

— Ինքնին ըսի թէ լուսինը պայծառ է , ձիւն պիտի դայ , արդեօք սեխերուս վրան ծածկեմ : Է՛հ , անշուշտ դուն ալ կը ծածկէիր եթէ իմ տեղս ըլլայիր , շարայարեց կոշտ խնդու մով մը ծան Վալժանին նայելով : Բայց ինչպէս եկար հոս :

Ծան Վալժան տեսնելով որ գէթ իր Մատըլէն անունովը ճանչուած է այս մարդէն , զգուշութեամբ կը յառաջանար : Հարցումները կը կրկնապատկէր : Զարմանալի բան , գերերը փոխուած կերպերին : Հարցունողը ինքն էր , ինքը որ զաղ-տաղողի պարտէզը մտած էր :

— Ի՞նչ է այդ ծունկիդ վրայի զանգակը :

— Ասի , պատասխանեց փոշլըվան . ասի ծունկիս կապուած է որպէս զի մարդ չմօտի ինծի :

— Ինչպէս . ինչո՞ւ համար չպիտի մօտի :

— Մի՛ զարմանար , կրկնեց ծերը : Այս տունին մէջ միայն կին կայ . շատ մը նորատի աղջիկներ կան : Վերեայ թէ ինծի հանդիպիլը վտանգաւոր բան է : Երբ դամ , զանգա-կին ձայնը կառնեն և կը փախչին :

— Ի՞նչ է այս տունը :

— Չգիտեմ ինչ է :

— Չէ , չգիտեմ :

— Բայց պէտք է գիտնաս քանի որ դու հոս դնել տուի՞ր զիս :

— Սեպէ՛ թէ բան մը չգիտեմ , և ըստ այնմ պատասխան տուր ինծի :

— Լաւ ուրեմն , Բըթի-Բիգբիւսի վանքն է այս :

Ծան Վալժանի յիշողութիւնը սկսաւ կամաց կամաց արթննալ : Բաղդը , այսինքն նախախնամութիւնը զինքը նե-տած էր ճիշդ Սէնթ-Անթուան թաղին այն վանքը , ուր աս-

կէ երկու տարի առաջ ծեր ֆոշլըվան ծան Վալժանի յանձ-նարարութեամբը ընդունուած էր , սայլին տակ մնալով հաշ-մուէլէն ետք :

Ծան Վալժան ինքնին խօսելու պէս կրկնեց .

— Բըթի-Բիգբիւսի վանքն է :

— Բայց աղէկ միտքս եկաւ , կրկնեց ֆոշլըվան , ո՞ր սա-տանային զօրութեամբը կըցար դու հոս մտնել , Մատըլէն ախպար , որքան ալ սուրբ ըլլաս , դարձեալ մարդ մ'ես , և հոս մարդ չկրնար մտնել :

— Հասկա դու ի՞նչ բան ունիս հոս :

— Միայն ես կամ հոս :

— Բայց , կրկնեց ծան Վալժան , պէտք է որ հոս մնամ :

— Ա՛հ , Աստուած իմ , պօռաց ֆոշլըվան :

Ծան Վալժան ծերունիին մօտեցաւ , և ծանր ձայնով մը ըսաւ .

— Փոշլըվան ախպար , կեանքդ ազատած եմ :

— Ես առաջ ըսի քեզ թէ ազատած ես , պատասխանեց :

— Լաւ . դուն ալ այսօր կրնաս ընել ինձ ինչ որ ես քե-զի համար ըրի ժամանակաւ :

Փոշլըվան ծան Վալժանի հաստաբաղուի ձեռները բռնեց իր ծերացած օսկորուտ և դողդոջուն ձեռներովը , և քանի մը մանրերկրորդ խօսիլ չկարենալու պէս սպասեցէն ետք , պօռաց .

— Ո՛հ , Աստուծոյ օրհնութիւնը վայելած պիտի ըլլամ , եթէ ես ալ կարենայի փոխարէն բան մ'ընել , ես քու կեանքը ազատեմ , պատրաստ եմ հրամանդ կատարելու , պարոն քաղաքապետ :

Զարմանալի ուրախութիւն մը ծերունիին կերպարանը փո-փոխած էր : Դէմքէն կարծես թէ ճառադայթ մը կարճակուէր .

— Ի՞նչ կուզես որ ընեմ , հարցուց :

— Ետքէն կըսեմ : Սենեակ մ'ունիս :

— Հոն վարը , հին վանքին աւերակին ետեւը հիւզ մ'ուն-

ճիմ զոր ոչ որ կը տեսնէ : Հիւղին մէջ երեք սենեակ կայ : Իրօք հիւղը աւերակին հաւը ամենեւին չտեսնուելու դիրքով պահուած և չերեւարու ձեով շինուած ըլլալով, ծան Աւլժան իսկ չտեսած էր :

— Լաւ, ըսաւ ծան Աւլժան, հիմա քեզմէ երկու բան կը խնդրեմ :

— Ի՞նչ է ուզածդ, պարոն քաղաքապետ :

— Դախ կուզեմ որ ամենեւին մարդու մը չըսես ինչ որ գիտես իմ վրայօք : Երկրորդ զիտցածէդ աւելի բան հասկնալու համար հարցաւորձ մի ըներ ինձի :

— Ինչպէս կուզես, այնպէս ըլլայ : Գիտեմ որ ամենեւին գէշ բան մը չես ըներ, դիտեմ որ Ազատուծոյ մէկ բարի մարդն ես միշտ : Մանաւանդ թէ զիս հոս դնողը դուն ես : Դու զործերուդ խառնուելու իրաւունք չունիմ : Պատրաստ եմ կամքդ կատարելու :

— Լաւ, հիմա եկուր հետս : Երթանք մանկուհին բերնիք :

— Ա՛հ, մանկուհի մ'ալ կայ, ըսաւ Փօշլըվան :

Ուրիշ բան մը չըսաւ և ծան Աւլժանին ետեէն գնաց տիւրոջը ետեէն դացող շունի մը պէս :

Կէս ժամ հազիւ թէ անցած էր, և ահա Գօզէթ լաւ կրակի մը բոցերէն վարդազոյն կերպարան մ'առնելով կը քնաշար ծեր պարտիզպանին անկողնին մէջ : Ծան Աւլժան փողակապը վիզը անցուցած և թիկնոցն ալ հագած էր. պատին վրայէն ներս նետած զլսարկն ալ դանդաղ էր. մինչդեռ ծան Աւլժան թիկնոցը կը հագնէր, Փօշլըվան իր զանգակաւոր ծնկնոցը հանեց, որ հիմա կողովի մը քով բեւեռ մը կախուելով պատին զարդը եղած էր : Երկու մարդերը կը տաքնային սեղանի մը քով նստած, որու վրայ Փօշլըվան կոոր մը պանիր, թուխ հաց մը, շիշ մը դիւնի և երկու բաժակ դրած էր, և ծերունիը ձեռքը ծան Աւլժանի ծունկին վրան դնելով կըսէր.

— Այսպէս ուրեմն զիս շուտ մը չճանչցար, Մատրէն,

ախպար, անոր ասոր կեանքը կաղատես, յետոյ կը մոռնաս զանոնք : Ատի գէշ բան է. բայց անոնք կը յիշեն քեզ. ապերախտ մ'ես եղեր :

ՓԼՈՐԻ Ժ.

ԹԻ ԻՆՉՈՒ ԺԱՎԵՐԻ ՈՐՍՈՐԳՈՒԹԻՒՆԸ ԱՂԱՐԳԻՒՆ

ՄՆԱՅ

Գրեթէ ամենապարզ հանգամանքներով կատարուեր էին այն ամեն գէպքերը որոնք ներքին կողմը նախորդ գլուխներու մէջ տեսանք :

Ծան Աւլժան Փանթինի մահուան անկողնին քով ծափէրէն ձեւըրակալ ըլլալով Մ. . . ի բանտը տարուէին ետքնոյն դիշերը երբ բանտէն փախաւ, ոստիկանութիւնը կարծեց թէ փախստական թիպարաւոր գէպ 'ի Բարիդի կողմը ուղղուած է : Բարիդ Մալթրում² մ'է ուր ամէն բան կը կորսուի, և աշխարհիս այս պորտին մէջ ամէն բան աներկեղթ կը ըլլայ ինչպէս ովկիանոսին պորտին մէջ : Չկայ անտառ մը որու մէջ մարդս կարենայ այնքան ապահովութեամբ պահուիլ որքան այս բազմութեան մէջ : Ատի յայտնի բան մ'է ամէն տեսակ փախստականներու համար : Փախստականները Բարիդ կերթան գէպ 'ի Ժովին յատակը ընկղմելու պէս : Մարդ երբեմն ընկղմելով կազատի. ոստիկանութիւնն ալ գիտէ այս ազատումը, և ահա ասոր համար Բարիդի մէջ կը փնտռէ ինչ որ ուրիշ տեղ կորուսած է : Ուստի Բարիդի մէջ փրնտոնց Մ. . . ի վաղեմի քաղաքապետը : Ծափէր Բարիդ կանչուեցաւ խուղարկութիւններու նպաստելու համար : Ծափէր իրօք մեծապէս նպաստեց ոստիկանութեան ծան Աւլժանը ձեւըրակալ ընելու մասին : Պ. Շապույեէ որ Անկլէս կոմսին պաշտօնէն իր ծան ժամանակ ոստիկանութեան պաշտօնէի քարտուղարն էր, այն առթիւ Ծափէրին փոյթը և սրամտութիւնը գիտած,

և Մ. . . ի ոստիկանը Բարիզի ոստիկանութեան պաշտօնաւորներուն դասը անցուցած էր . Պ. Շապուշեէ արդէն ուրիշ պահամ ալ ժամէրին պաշտպանութիւն ըրած էր : Ժամէր Բարիզի մէջ տարբեր և պատուաւոր ծառայութիւն ըրաւ . թէև պատուաւոր բազմ անակնունելի երեւի այս տեսակ ծառայութիւններու համար :

Ալ ժամէր միտքէն չէր անցուներ ծան Աւլժան , վասն զի միշտ որսորդութիւն ընող այս շուները երեկուան գայլը կը մոռնան այսօրուան գայլին պատճառաւ : 1823 դեկտեմբեր ամիսին մէջ ժամէր որ ամենևին չէր կարգաւ օրադիրները , օրադիր մը կարգաց , վասն զի միասկտութեան մարդ ըլլալով « իշխան սպարապետին » յաղթանակաւ Պայօն մտնելուն մանրամասն պարագաները գիտնալ ուզած էր : Երբ լինցուց այն յօդուածը զոր կարգաւ հետաքրքրութիւն ունեցած էր , թերթին ստորոտը անուն մը , ծան Աւլժան անունը իր ուշադրութիւնը հրաւիրեց : Արագիւրը կը ծանուցանէր թէ ծան Աւլժան անուն թիսպարտը մեղած էր , և եղելութիւնը այնպիսի ապահով կերպով կը հրատարակէր որ ժամէր չլրցաւ տարակուսիլ , և ըսաւ միայն . Ահէն լա Բոնոր քեթեղանն է : Եետոյ լրագիրը նետեց , և ալ միտքը անգամ չըբրաւ :

Ժամանակէ մ'ետք Սէն-է-Ուալի ոստիկանութեան պաշտօնատունին կողմէն Բարիզի ոստիկանութեան պաշտօնատունը տեղեկագիր մը ղրկուեցաւ , այս տեղեկագիրը մանուկի մ'առեանգին կը վերաբերէր որ մասնաւոր պարագաներով Մօնֆերմէյլի զիւղին մէջ տեղի ունեցած էր , կըսուէր : Տեղեկագրին մէջ ըսուած էր թէ անձանօթ մը եօթ կամ ութ տարեկան պղտի աղջիկ մը դողցած էր , զոր մայրը այն գիւղին մէջ պանդոկապետի մը յանձնած էր . այս պղտիկը Գօզէթ կանուանէր . մայրը Քանթին անուն աղջիկ մ'էր որ հիւանդատունի մէջ մեռած է , առանց յայտնի ըլլալու թէ երբ և ուր մեռած է : Երբ ժամէր տեսաւ այս տեղեկագիրը , սկսաւ խորունկ կերպով մտածել :

Քանթինին անունը քաջ գիտէր : Ար յիշէր թէ ինք ծաւէր քահ քահ խնդացած էր երբ ծան Աւլժան իրմէ երեք օր թոյլտուութիւն ուզած էր այն կնիկին զաւակը առնել բերելու համար : Յիշեց թէ ծան Աւլժան ձերբակալ եղած էր Բարիզի մէջ երբ կողք կը մտնէր Մօնֆերմէյլ երթալու համար : Այն ժամանակ ոմանք քանի մը նշաններ տեսնելով մտածել էին թէ անի երկրորդ անգամն էր դը այն կողքը կը մտնէր և թէ առջի օրն ալ արդէն անգամ մ'այն գիւղին շրջակաները դացած էր , վասն զի գիւղին մէջ ոչ ոք տեսած էր զինքը : Ինչ բան ունէր անի այս Մօնֆերմէյլի գիւղին մէջ . անկարելի եղած էր դուշակել թէ ինչ էր անոք նպատակը : Ժամէր հիմա կը հասկնար թէ ինչ է եղեր նպատակը : Քանթինին աղջիկը հոն էր , ծան Աւլժան հոն կերթար աղջիկը առնելու համար : Արդ անձանօթ մարդ մը այն մանկուհին դողցած էր : Ո՞վ կրնար ըլլալ այս անձանօթը : Ծան Աւլժանն էր արդեօք . բայց ծան Աւլժան մեռած էր . — ժամէր առանց բան մ'ըսելու ուրիշ թլա Տ'էթէնի (Անագեայ Պնակ) կողքը առաւ , — Բլա Տ'էթէն Բլանշէթի անել փողոցն է , — և Մօնֆերմէյլ գնաց :

Ար յուսար թէ ընդարձակ տեղեկութիւններ պիտի առնուանի . բայց ընդհակառակն աւելի մութ գտաւ խնդիրը :

Առջի օրերը Թենարտիէները՝ զայրանալով շաղակրատել էին : Արտոյտին աներեւութիւնը շուրջ հանած էր գիւղին մէջ : Շուտ մը բազմաթիւ ձեերով սկսաւ պատմուիլ եղելութիւնը , և վերջապէս ըսուեցաւ թէ մանուկը դողցուած է : Ասոր հետեւութիւնը եղաւ ոստիկանութեան կողմէ այն տեղեկագրին Բարիզ ղրկուիլը : Երբ առջի զայրուցը անցաւ Թենարտիէ իր զարմանալի բնազդումով շուտ մը հասկցած էր թէ բնազդուտ մը չունի տերութեան փաստաբանը յուզել ականջը բան ձգելով , և Գօզէթի առեանգին նկատմամբ իր ըրած գանդատներուն անմիջական հետեւութիւնը պիտի ըլլար արդարութեան կայծակնալի բիրը հրաւիրել թէ իր անձին և թէ

իր խել մը շիրթ զործեբուն վրայ : Բուերը չեն ակործիր ճրագէն . անոնց առաջին չուղած բանն է լոյսի մէջ գտնուիլ : Նախ և առաջ Թենարտիէ ինչ մեկնութիւն պիտի տար հազար հինգ հարիւր Ֆրանքին նկատմամբ զոր բնդունած էր : Կարճ կապեց . դայլ մը դրաւ կնիկին բերանը , և զարմանալ ձեացուց երբ ֆողցաւ ծանկան խօսքը կը բացուէր իրեն : Ամենին չհասկնալու կը զարնէր . իրաւ է թէ 'ի սկզբան զանգատած էր այն սիրելի պզտիկը անանկ շուտ մը իր քովէն առնուելուն համար . իր գորովալի զգացումները զոհ ընելու համար կուգէր երկու կամ երեք օր ևս քովը պահել մանկուհին . բայց անոր « հաւ » եկած և իրաւունքովը առած տարած էր զան : Թափէր երբ Մօնֆերմէյլ եկաւ , Գօզէթի առեանդին պատմութիւնը այս ձեւը բնդունած էր : Գործին մէջ հաւ մը կար , որ իբր վարագոյր մը Թան Ալալթանը աներկայթ կրնէր :

Սակայն Թափէր Թենարտիէի պատմութեան մէջ իբր խորաչափ քանի մը հարցում նետեց : — Ո՞վ էր այն հաւը և ինչ էր անունը . — Թենարտիէ միամտաբար պատասխանեց . — Հարուստ երկրագործ մ'էր : Տեսայ իր անցադիրը : Կարծեմ թէ Պ , Կիլիօմ Լամպէր է անունը :

Լամպէր բարեմիտ մարդու անուն մ'է , խիստ անկասկածելի անուն : Թափէր Բարիդ վերադարձաւ :

— Թան Ալալթան իրօք մեռած է , ըսաւ ինքնին , իսկ ես կալաշ (jobard) մ'եմ :

Նորէն կսկսէր մոռնալ այս պատմութիւնը երբ 1824ի մարտ ամիսին մէջ լսեց թէ Սէն-Մէտարի թաղը տարօրինակ մարդ մը կը բնակէր և թէ անոր մականունն էր « ողորմութիւն տուող մուրացկան » : Այն անձը , կըսուէր , հասառու մ'էր որու բուն անունը ոչ ոք գիտէր , և որ մնապէս կապրէր ութնամիայ պզտի ողջիկի մը հետ . այս ողջիկն ալ բան մը չէր գիտեր , բայց միայն Մօնֆերմէյլէն եկած ըլլալը : Մօնֆերմէյլ , այս անունը նորէն յիշուելով Թափէրի ուշա-

գրութիւնը դրաւ զարձեալ : Մուրացկի ծեր լրտես մը , վաղեմի ժամկոչ մը որ այն անձէն ողորմութիւն կրնդունէր , ուրիշ քանի մը պարագաներ ալ կը պատմէր : Կրտէր թէ այն հասառուն խիստ դժնէադէմ անձ մ'է . թէ միայն երեւելոյն ժամանակ դուրս կենէ . թէ ամենին չէր խօսեր ուրու հետ որ ըլլայ . թէ միայն երբեմն աղքատներուն հետ կը խօսէր , և կզգուշանար որ չմօտին իրեն : Թէ սոսկալի հին և դեղին թիկնոց մ'ունէր որ միլիոններ կարծէր , վասն զինքն իսկ ամեն կողմը դրամատոմներով լի էր և կարուած : — Այս պարագաները իրօք Թափէրին հետաքրքրութիւնը շարժեցին : Այն տարօրինակ հասառուն առանց վախճնելու խիստ մօտէն տեսնելու համար օր մը ժամկոչին հինութիւն զգեստները փոխ առաւ , նաեւ այն տեղը ուր ծերունի լրտեսը ամէն իրիկուն կձկուած կը նստէր ունդովը աղօթելով և աղօթելու առեն միանգամայն լրտեսելով :

« Կասկածելի անձը » իրօք մօտեցաւ Թափէրին որ մուրացիկ ժամկոչին հաղուստովը ծալած էր , և ողորմութիւն մը առաւ անոր . այն միջոցին Թափէր գլուխը վերցուց , և Թան Ալալթանը ճանչնալ կարծելով նաեւ ինք բնդունեցաւ այն ցնցումը զոր Թան Ալալթան բնդունած էր Թափէրը ճանչնալ կարծելով : Սակայն մութին լաւ մը չկրնալով գիտել , խաբուեցաւ Թափէր . Թան Ալալթանի մահը պաշտօնապէս ծանուցուած էր . Թափէր Թանրածանր տարակոյտներ ունէր , և երբ տարակոյտի մէջ կըլլար , Թափէր , խղճահարն Թափէր ձեռքը մէկու մ'օձիքին չէր մօտեցներ :

Մարդուն ետէն զնաց մինչև Կօրպոյի տունը , և պատաւը խօսեցնել տուաւ . դժուար բան մը չէր խօսեցնել : Պատաւը միլիոններով բեռնաւոր թիկնոցին էութիւնը հաստատեց և հաղար Ֆրանքնոցի դրամատոմին պարագան ալ պատմեց : Աչքովը տեսած էր , ձեռքովը շօշափած էր : Թափէր քննեալ մը բռնեց , և նոյն օրը իրիկուն հոն բնակելու եկաւ : Անձանթ վարձաբնակին դուռին առջև կանգ առաւ մը :

թիկ ընելու համար, յուսալով թէ անոր ձայնը պիտի լսէ
և ճանչնայ. բայց ծան Վալթան կղպակին ծակէն անոր ճը-
րաղը նշմարեց, և լուծիւն սկսեց լրանալն յոյսը 'ի
գերե հանեց:

Հետեւեալ օրը ծան Վալթան տունէն ելնելու պատրաս-
տուեցաւ: Բայց հինգ ֆրանքնոց թալետը որ ձեռքէն ինկած
էր ձայն հանելով պառաւին ուշադրութիւնը հրաւիրեց, պա-
ռաւ լսելով թէ ծան Վալթան ստակ կը խառնէ, կարծեց
թէ տունէն պիտի ելնէ ան, և դնաց շուտ մը իմաց տուաւ
Ժափէրին: Գիշերը երբ դուրս ելաւ ծան Վալթան, Ժափէր
հետը երկու հոգի առած կսպասէր պուլլարին ծառերուն ետեւը:

Ժափէր ոստիկանութեան պաշտօնատունէն օդնական առած
էր՝ առանց ըսելու թէ ո՞վ է այն անձը զոր կը յուսար բռ-
նել: Ասի իր դաղանիքն էր, և երեք պատճառաւ չուզած
էր յայտնել. նախ, վասն զի ամենափոքր անգղուշութիւն մը
կրնար ուշաքերէլ ծան Վալթանը. երկրորդ, վասն զի եթէ
ձերբակալ ընելու ըլլաք մեռած կարծուած փախստական հին
թիսպարտ մը, դատապարտեալ մը որ արդարութեան պաշ-
տօնատունի արձանագրութիւններուն մէջ ժամանակաւ առնէ
վրանքաւոր քաղաքներէն դասը անցած էր մշտնջենապէս,
փառաւոր յաջողութիւն մ'ունեցած պիտի ըլլար, յաջողու-
թիւն մը զոր Բարիզի ոստիկանութեան հին պաշտօնատները
անշուշտ չպիտի ուզէին կերցնել Ժափէրի պէս նորեկի մը, և
կը վախնար որ ձեռքէն չյափշտակեն իր թիսպարտը. երրորդ,
վասն զի Ժափէր ճարտարագէտ մ'ըլլալով անակնկալ գոր-
ծեր կատարելու ճաշակ մ'ունէր: Ատէր այն յաղթանակ-
ները որոնք՝ չտարուած՝ կը հռչակուին, և որոնց վրայ յա-
ռաջմէ այնքան շատ կը խօսուի որ ալ գործին համը հոտը
կը փախի: Ժափէր իր հրաշակերտները դաղանապէս պատ-
րաստելու և յանկարծ երևան հանելու սովորութիւն ունէր:

Ժափէր ծառէ ծառ, փողոցէ փողոց, անկիւնէ անկիւն
պնդնելով ծան Վալթանին ետեւէն դաշած էր, և զան տես-

նէլէ վայրկեան մ'անգամ դադրած չէր: Ժափէրին աչքը
հեռացած չէր ծան Վալթանի վրայէն նոյն իսկ այն միջոց-
ներուն յորում ասի կը կարծէր թէ ապահով վիճակի մէջ է:
Ժափէր ինչո՞ւ չէր բռնէր ծան Վալթանը: Վասն զի տա-
կաւին կը տարակուսէր:

Այդքէ ըսել որ այն ժամանակները ոստիկանութիւնը հա-
մարձակութիւն չունէր. աղատ մամուլէն կը նեղուէր: Քանի
մը բռնի ձերբակալութիւններ ըրադիրներու մէջ հրատարակ-
ուելով մինչև խորհրդարաններու ուշադրութիւնը դրաւած և
ոստիկանութեան պաշտօնատունին վիճերոտութիւն տուած
էին: Անհատական ազատութեան դէմ ո՞ճիր գործելը ծան-
րածանք եղելութիւն մ'է: Ոստիկանները կը վախնային որ
չխաբուին, ոստիկանութեան պաշտօնեան անոնց վրայ կը
յարձակէր, ով որ սխալէր, պաշտօնէն կը հանուէր: Միթէ
կերակայես թէ ինչ հետեւութիւն կրնային ստանալ յետոյ
դայ առղերը երբ քսան լրագրի մէջ հրատարակուէին. — Ե-
րէկ սպիտակահեր ծերունի հաւ մը, յարգի հաստու մը,
իր ութնամայ թոռնուհին հետ պտըտելու ատեն բռնուե-
ցաւ և իբր փախստական թիսպարտ ոստիկանութեան պաշ-
տօնատունի բանտը տարուեցաւ: — Արկենք նաև թէ ծա-
վէր ինքն ալ խղճովին կը տարակուսէր, ոչ միայն իր մե-
ծէն, այլ նաև իր խղճէն պատուէրներ կրնուէր զգուշու-
թեամբ վարուելու համար: Ժափէր իրապէս կը տարակուսէր:

Ժան Վալթան կուսակ կը դարձնէր և մութին կը քայլէր:
Տրամութիւնը, խոսքութիւնը, անձկութիւնը, վճատու-
թիւնը, գիշերով փախչելու ստիպուելով Գօղէթին և իրեն
համար Բարիզի մէջ բաղդէն ապաստանարան մ'ուզելու այս
նոր փորձանքը, մանկան մը քայլին համեմատ քայլելու հար-
կը, վերջապէս ամէն բան՝ առանց ծան Վալթանի գիտու-
թեան՝ անոր գնացքը փոխած, և մարմինի դիւքին այնպիսի
ծերութեան երեւոյթ մը տուած էր որ ոստիկանութիւնը ան-
գամ որու մարմնաւորութիւնն էր Ժափէր, կրնար խաբուիլ

առականներ առնուլ վարաց մը որսալու համար: Երբ այն պատրաստութիւնները տեսաւ, զգաց թէ ան բռնուած է ծան Աւլթան քանի որ աջ կողմը ծանրօյի անեւ փողոցը, ձախ կողմը իր ոտակիւնը, և ետեւն ալ ինք այսինքն ծաշէր կար, ունտի քաշ մը քթախոտ առաւ:

Յետոյ սկսաւ խաղալ: Պահ մը դժոխային կերպով հրճուեցաւ. թող տուաւ որ ծան Աւլթան ուղածին չափ երթայ, վասն զի զիտէր թէ արդէն բռնուած է ան. բայց կը փաշփաքէր քարելի եղածին չափ յապողել ձերբակալութեան վայրկեանը, վասն զի երջանկութիւն մը կը վայելէր զան ձերբակալ և ազատ տեսնելով, և հեշտօրէն նայուածքը անոր վրայէն չհեռացնելով սարդի մը պէս որ թոյլ կուտայ ճանձին թոչտիլ, և կատուին պէս որ թոյլ կուտայ մուկի բուռն վազվզել: Ճիրանը և մաղիլը զգայական հրէշային հեշտուտութիւն մ'ունին. այս հեշտութիւնն է բանտարկուած անասունին անոնց ճանկին մէջ ըրած անյայտ շարժումը: Կայ արդեօք հեշտութիւն մը որ կարենայ նմանիլ այսպիսի հեղձումի մը:

Ժամէր ուրախութիւն կը վայելէր: Իր ուսկանը հաստատուն կերպով հիւսուած էր: Ապահով էր թէ պիտի յաջողի. հիմա ան ուղած վայրկեանին կրնար բռնել որնը, բաւական էր որ ձեռքը զոցէ անգամ մը:

Հետը զինու պօրութիւն ունէր, հետեւաբար ծան Աւլթան որքան ալ հոռիկու, որքան ալ ուժեղ, որքան ալ յուսահատ ըլլար, ժամէր և ոչ իսկ միտքէն կանցունէր թէ կը դիմադրէ ան:

Ժամէր կամաց կամաց յառաջացաւ, անցնելու ատեն՝ զողի մը զրպանները որոնելու պէս՝ փողոցին բոլոր խորշերը որոնելով և խուզարկելով:

Երբ ոտայնին մէջ տեղը հասաւ, չդաւա ճանձը:

Ա՛լ երեւակայէ իր զայրոյթը:

Տրուա-Միւրի և Բիդրիւսի փողոցները դրած պահնորդին

հարցութիւն ըրաւ, պահնորդը թէ անխուով իր տեղը կեցած, այլ չտեսած էր մարդուն անցնիլը:

Երբեմն եղջերու մը նաև վէրք մ'ընդուննէն ետք կը փաշչի, թէ և պառականներէ պաշարուած ըլլայ, անատեն ամենէն քաջավարժ որսորդները չգիտեն ինչ մեկնութիւն տալ: Տիւզիվիէ, Լիննիվիլ և Տէբբէ ափ 'ի բերան կը մնան: Արթօնժ անգամ մ'այսպիսի փորձանքի մը հանդիպելով պոռայ:

— Եղջերու մը չէ այն, այլ կախարդ մը:

Ժամէր նոյնպէս այսպիսի աղաղակ մը արձակել պէտք էր: Յոյսը 'ի գերեւ ելնելուն համար պահ մը յուսահատեցաւ և կատակեցաւ:

Ստոյգ է թէ Վաբուլէոն Ռուսիայի պատերազմին մէջ սխալներ ըրաւ. թէ Ալէքսանդր Ինտիայի պատերազմին մէջ սըխալներ ըրաւ. թէ Անտար Վիքիլէի պատերազմին մէջ սըխալներ ըրաւ. թէ Նիւրոս Սկիւթայուց գէմ պատերազմելու միջոցին սխալներ ըրաւ, և թէ Ժամէր նոյնպէս սխալեցաւ ծան Աւլթանի գէմ մղած պատերազմին մէջ: Գուցէ սխալեցաւ վաղեմի թիապարտը շուտ մը չճանչնալով, առաջին անգամ տեսնելուն պէս պէտք էր որ ճանչցած ըլլար զան: Սխալեցաւ Կորսոյի տունին մէջ անմիջապէս և պարզապէս զան չընտելով: Սխալեցաւ Բօնթուաղի փողոցին մէջ ճշգրտապէս զան ճանչնալէն ետք չընտելուն համար: Սխալեցաւ Բօլէնի քառուղիին բերանը լուսնկային իր աջակիցներուն հետ խորհուրդի նստելով: Ստոյգ է թէ կարծիք առնելը օգտակար է, և անօգուտ չէ ճանչնալ և հարցութիւններ առնելը շուտները որոնք որսորդութեան մէջ արժանահաւատ կը սեպուին: Բայց որսորդը կը պարտաւորի ոչ այնքան ծայրայեղ զգուշութեան միջոցներ ձեռք առնուլ երբ անհանդարտ կենդանիներ որսալու կեննէ, ինչպէս են դայլը և թիապարտը: Ժամէր չափազանց հոգ տարաւ որպէս զի իր հոտա

ոռւ շուններուն երամբ ամենեին չշեղի այն շաւիղէն ուսկի կերթար կենդանին, հետեաբար ասի անոր ղիտաւորութիւնը կրնալով հասկնալ փախաւ : Ժավէր սխալեցաւ մանաւանդ երբ Աստուծոյ կամուրջէն որսին հետքը նորէն գտնելէն ետք՝ այնպիսի մարդ մը գերձանի մը ծայրով բռնելու ահադին և տղայական խաղը խաղաց : Ինքզինքը այնքան զօրաւոր կարծեց որքան չէր, և կարծեց թէ կրնար առիւծի մը հետ խաղալ իբր մուկի մը հետ : Բայց միանգամայն շատ արագ կարծեց ինքզինքը երբ աջակից փնտռեց : Աղէտալի զգուշաւորութիւն, կորուստ թանկագին ժամանակի : Ժավէր այս ամէն սխալները բռաւ, բայց և դարձեալ աշխարհին ամենէն վաբպետ և ամենէն ուղիւ լրտեսներուն մին էր : Ժավէր էր ինչ որ որսորդութեան արհեստին մէջ խառնուած չէր կանուանի՝ բռնին բոլոր նշանակութեամբը :

Մեծ ուղիւղէտներն ալ իրենց յատուկ խաւարումներունին :

Նշանաւոր աղայամասութիւնները՝ հաստ չուաններուն պէս՝ բազմաթիւ չիղերէ կը բաղկանան : Ա՛ռ պարանը թել առ թել, զառէ՛ մի առ մի ամէն հաստատիչ պատճառները, և ահա ամէն ալ մի առ մի կը կտրես և, ան է եղեր, կը ըսես զարմանալով : Բայց հիւսէ պարանին այս թելերը և զալարէ, և ահա ահադին բան մը կը լլայ, Աթթիլա կը վարանի Մարսիէնէն գէպ Արեւելք՝ և Վալանթիէնէն գէպ Արեւմտք (արշաւելու), Աննիպալ Գաբուայի մէջ կուշանայ, Տանթօն Արսի-Սիւր-Օպի մէջ կը քնանայ :

Ինչ և իցէ, Ժավէր երբ նշմարեց թէ Ժան Վալժանը փախուցած էր, չչուարեցաւ : Ապահով ըլլալով թէ թիաբանէն փախչող եղեռնադորժը մօտակայ տեղուանքը պիտի ըլլայ, հոն հոս մարդեր գրաւ որ դիտեն, կափուլներ և ծուղակներ պատրաստեց, և մինչև առաւօտ թաղին չորս կողմը շրջեցաւ : Նախ և առաջ աչքին զարկաւ կանթեղին անկարգութիւնը որո՞ւ չուանը կտրուած էր : Ասի պատուական նշան մ'էր, սակայն խաբուեցաւ անկէ, վասն զի փոխանակ ամէն

տեղ փնտռուելու Ժանրօյի անեւ փողոցը խուղարկեց միայն : Այս անեւ փողոցին մէջ բաւական ցած պատեր կան և կը նային պարտէզներու որոնց ցանկապատները լայնատարած անձակ երկիրներու կը յանդին : Անշուշտ Ժան Վալժան անկից փախած պիտի ըլլար : Ստոյգ է թէ Ժան Վալժան եթէ քիչ մ'աւելի յառաջացած ըլլար Ժանրօյի անեւ փողոցին մէջ, հաւանական է թէ փախէր այն պարտէզներէն, և ահա անտոն պիտի բռնուէր : Ժավէր ասեղ մը փնտռելու պէս խուղարկեց այն պարտէզները և երկիրները :

Արշալոյսի ժամանակ երկու ուշիմ մարդ թողուց որ դիտեն չորս կողմը, և ոտիկանութեան պաշտօնատուներ վերադարձաւ՝ զողէ մը բռնուած ամթաճար լրտեսի մը պէս :

ԲԸԹԻ-ԲԻԳԲԻՒՍ

ՓԼՈՐԵ ՍԵՍԱԼԵ

ԲԻԳԲԻՒՍԻ ԳՐԻՀԸ, ԹԻՒ 62

ԿԻՍ դար առաջ ինչ որ էր այս կամ այն տունին մեծ գուռը, ճիշդ մի և նոյնն էր նաև Բիգբիւսի զօրհին այն մեծ գուռը որու թիւն էր 62: Այս գուռէն որ սովորաբար կիսու վին բաց կը մնար կարի հրապուրելի կերպով մը, երկու բան կը տեսնուէր որոնք ոչ այնքան տխուր կերեւային, մին էր դաւիթ մը որու շուրջը որթերով ծածկուած պատեր կա յին, միւսն էր դռնապանի մ'երեսը որ անդործ կը գեղեւրէր: Ներսի պատին վերեւ մեծամեծ ծառեր կը նշմարուէին: Երբ արևի ճառագայթ մը դաւիթին մէջ կը ծաւալուէր զուարթօրէն, երբ բաժակ մը զինի դռնապանին զուարթութիւն կուտար, դժուարին էր Բիգբիւսի զօրհին 62 թիւին առջևէն անցնիլ առանց կարծելու թէ զուարթ տեղ մ'է այն: Սակայն տխրալի էր կիսովին նշմարուող այս տեղը:

Սեմը կը ժպտէր, իսկ տունը կաղօթէր և կուլար:

Եթէ կարենայիր այս տունէն ներս մանել, թէև գիւրին չէր, և զրեթէ մանելը ամենուրեք համար ալ անհնարին, վաստն զի գուռը բանալ տալու համար մասնաւոր խօսք մը կար դուր պէտք էր զխնալ և ըսել դռնապանին, եթէ կըսեմ, կարենայիր ներս մանել, աջ կողմի դռնապանով պղտի բակ մը կը մանէիր, ուր երկու պատի մէջ սեղմուած սանդուղ մը կար. այս սանդուղը այնքան նեղ էր որ մէկ հոգի միայն կրնար սղմիլ և վեր ելնել, եթէ չվախնայիր այս սանդուղին

գեղնապոյն ներկերէն և շողողապոյն նուարտանքէն, և եթէ համարձակէիր վեր ելնելու, առաջին վերնապաւիթէ մը, ապա երկրորդէ մ'ալ կանցնէիր, և կը հասնէիր առաջին դստիկոնը որ փող մ'ունէր և ուր հանգար տաւէտ յամառութեամբ մը տակաւին կը շարունակուէին գեղնապոյն ներկերը և շողողապոյն նուարտանքը: Թէ սանդուղը և թէ փողը երկու գեղեցիկ պատուհաններէ լոյս կ'առնէին: Փողը քիչ մ'անգին անկիւն մը կը կաղմէր և կը մթննար: Եթէ այս անկիւնէն դառնայիր, քանի մը քայլ առնելով գուռի մ'առջև կը հասնէիր, որ զոց չէր և որ այս պատճառաւ ալ աւելի խորհրդաւոր կերեւար: Գուռը հրելով տասը քառակուսի կանդունի չափ տարածութիւն ունեցող պղտի սենեակ մը կը մանէիր, որու յատակը աղիւսաչէն էր. սենեակը լուսացուած, մաքուր և ցուրտ էր, և պատերը ծածկուած էին նանքինեան ծաղկանկար կանաչ թուղթերով որոնց արձակը տասնուհինգ սու է: Սպիտակ և աղօտ լոյս մը կուգար ձախակողմեան մեծ պատուհանէ մը որու ապակիները փոքրաձև էին և որ սենեակը ամբողջ լայնութեամբ կը զրաւէր: Եթէ նայէիր, մարդ մը չէիր տեսներ, եթէ մտիկ ընէիր, ոչ քայլ մը, ոչ ալ մարդկային շշուկ մը կը լսէիր: Պատը մերկ էր, սենեկին մէջ ամենեւին կարասի չկար, և ոչ իսկ արժու մը:

Եթէ դարձեալ նայէիր, գուռին դիմացի պատին վրայ մէկ ու կէս քառակուսի կանդունի մեծութեամբ քառանկիւնաձև ծակ մը կը տեսնէիր որ մէկ մէկու մէջէ անցած սև, վարակաւոր և հաստապտուր սիւնակներէ բաղկացող երկաթեայ վանդակ մ'ունէր, այս սիւնակները աղիւսակներ, կրնամ ըսել թէ հիւսկէնի օղակներ կը կաղմէին որոնց անկիւնաղիւծ մեկուկէս բլրամատի չափ չկար: Նանքինեան թուղթին կանաչապոյն ծաղիկները հանդարտօրէն և կարգաւ մինչև այս երկաթե սիւնակները կը հասնէին՝ իրենց տխրալի մերձաւորութեամբը առանց վախցնելու և յուզելու զանոնք: Եթէ

կենդանի էակ մը անօրինակ նիհարութեանը վտաճակով այն քառանկիւնաձև ծակէն մտնելու կամ ելնելու փորձ մ'ընելու ալ ըլլար, երկաթէ վանդակը պիտի արդիւնէր զան։ Այս վանդակէն մարմինը չէր կրնար անցնիլ։ Բայց աչքերը այս ինքն միտքը կրնար անցնիլ։ Արժեքս թէ այս նպատակաւ շինուած էր վանդակը, վասն զի քիչ մը ետեօք պատին աղուցուած թիթեղէ տախտակ մ'ալ կար որ պարզուտի մը ծակէրէն աւելի մանրադիտական հազարաւոր ծակեր ունէր։ Այս թիթեղին վարի կողմը նամակատուփի մը բերանին նման ճեղք մը բացուած էր։ Վանդակաւոր ծակին աջ կողմէն կախուած դերձանէ ժապաւէն մը կար որ զանդակի թելի մը կապուած էր։

Եթէ շարժէիր այս ժապաւէնը, պզտի զանդակ մը կը հընչէր, և խիստ մօտէն ձայն մը լսելով կը սարսռէիր։

— Ո՛վ է ան, կը հարցունէր ձայնը։

Ձայնը կնիկի ձայն մ'էր, մեղմ ձայն մ'էր, այնքան մեղմ որ սոսկալի էր։

Հոս ևս զաղանի խօսք մը կար, զոր պէտք էր դիտնալ։ Եթէ չդիտնայիր այս խօսքը, ձայնը կը լռէր, և պատն ալ իր առջի լուծիւնը կառնուր, իբր թէ միւս կողմը գերեզմանական ահարկու մթութիւն մ'ըլլար։

Եթէ դիտնայիր խօսքը, ձայնը կը կրկնէր։

— Աջ կողմէն մտիք։

Անտառէն աջ կողմը պատուհանին դիմացը ապակեայ դուռ մը կը բխէիր, որու վերեւը ապակիով աղուցուած և զոր զոյնով ներկուած պատուհանի շրջանակ մը կար։ Գոնափակը կը վերցնէիր, դուռէն ներս կը մտնէիր, և կղզայիր ճիշդ այն տպաւորութիւնը զոր կղզայ մարդս երբ թատրոնին մէջ վանդակաւոր խցիկ մը կը մտնէ՝ վանդակը բացուելէ և ճրագը վառուելէ առաջ։ Իբօք տեսակ մը թատրոնի օթեակի մը կը նմանէր այն նեղ խցիկը որ ապակեայ դուռէն հաղիւ հաղ աղօտ լոյս մը կառնուր, և ուր երկու հին աթոռ և օղածն և հիւսը բոլորովին աւրուած փսիւթէ վարագոյր մը կար,

երական օթեակ մ'էր այն, և առաջակողմին վրայ որ մարդու մը հասակին չափ բարձր էր, սե փայտէ դարակ մ'ուէնէր։ Այս օթեակը վանդակ ունէր, որ չէ թէ Օրէրայի թատրոնի օթեակներուն պէս ոսկեզօծ էր և փայտէ, այլ երկաթէ ձողերով շինուած ամենատան վանդակ մ'էր, այս ձողերը անշնորհ կերպով մը մէկ մէկու մէջէ անցած և զոյ ձեռքի նման հաստ կցարաններով (scellement) պատին կցուած էին։

Ներս մտնելէ քանի մը վայրկեան ետքը երբ նայուածքդ կսկսէր սովորիլ այս աղօտ կիսալոյսին և տեսնել, կողմիք վանդակին անդիի կողմը դիտել, բայց վեց բթամտէն աւելի չէր կրնար հեռանալ նայուածքդ, վասն զի հոն երկու սե փեղկեր կային, որոնք ամրապնդուած էին փայտէ պատ հանդերձով, այս պահանջները տեսակ մը հոտաւէտ հացի ձեով գեղնագոյն նկարներ ունէին։

Այս փեղկերը՝ որք միշտ զոյ էին՝ յօդաւոր, նաև երկայն և նուրբ թիթեղներու բաժնուած էին և վանդակը կը ծածկէին բոլոր լայնութեամբը։

Քանի մը րոպէէն ետք ձայն մը կը լսէիր, որ այն փեղկերուն ետեւէն քեզ կը կանչէր և կըսէր։

— Հո՛ս եմ։ Ի՞նչ կուզէք իզմէ։

Այս ձայնը սիրելի, երբեմն ալ պաշտելի ձայն մ'էր։ Այնք կը տեսնուէր։ Հաղիւ հաղ շունչի մը շունչը կը լսուէր։ Արժեքս թէ գիւլային հրաւէր մ'է այն որ դերեզմանի միջնորմին ետեւէն կը խօսէր հետդ։

Եթէ ունենայիր այն քանի մը հանդամանքը որոնք կը պահանջուէին քեզմէ և զոր ամէն մարդ չէր կրնար ունենալ, փեղկերուն մէկուն նեղ տախտակը դիմացդ կը բացուէր, և հրաւէրը երեւոյթ մը կը ըլլար։ Վանդակին ետեւ, փեղկին ետեւ՝ վանդակին ներածին չափ՝ զլուխ մը կը նշմարուէր ուրու բերանը և կղակը միայն կերեւոյին, իսկ մնացորդ մասը սե քողով մը ծածկուած էր։ Սեւթոյր լանջանակ մը կընդհանարէիր, նաև հաղիւ հաղ նշմարելի կերպարան մը որ մէ

պատանքով մը ծածկուած էր : Այս գլուխը հետո կը խօսէր , բայց չէր նայեր և ոչ ալ կը ժպտէր քեզի :

Նաեւէպ եկող լոյսը այնպիսի կերպով տրամադրուած էր որ քու կերպարանդ անոր սեւ՝ և անոր կերպարանը քեզի ճերմակ կերեւար : Այս լոյսը խորհրդանշան մ'էր :

Սակայն այն փեղկին ծակէն աչերդ անյադարար կը սուղէին դէպ 'ի ներս ուր ոչ ոք կրնար նայիլ : Սղաղղեստ կերպարանին բոլորովին բոլորովին ամայի և թափուր էր : Աչերովդ կը գննէիր չորս կողմը և կաշխատէր նշմարելու ինչ որ կը շրջապատէր երեւոյթը : Քանի մը բոպէէն ետք կը դիտէր թէ բան մը չէս տեսներ : Տեսածդ էր դիշերային մը թուփին , դատարկութիւն , խաւար , զերեզմանական շողիի մը հետ խառնուած ձմեռնային մշուշ մը , տեսակ մ'ահռելի հանդարտութիւն , լուսութիւն մը ուր բան մը , նաեւ հառաչում մը չէր լսուեր , ստուեր մը ուր ոչինչ , և ոչ իսկ ուրուականներ կը նշմարուէին :

Տեսածդ վանքի մը ներսն էր :

Այն տխուր և տաղտկաւանիլ տունին ներսն էր որ Մըռնջնական Երկրպագութեան (adoration perpetuelle) պերնարտուհիներուն³ (bernardine) վանքն էր : Այն օթեակը ուր կը գտնուէիր , վանքին խօսարանն էր : Իսկ ձայնը , առջի անգամ հետո խօսող ձայնը շրջանաւոր պահարանի տեսչուհիին ձայնն էր . այս կրօնուհին անշարժ և լռիկ մնջիկ պատին միւս կողմը միշտ նստած էր քառակուսի պատուհանին քով , զոր կրկին պահանակի պէս կը պաշտպանէին երկաթէ վանդակը և բիւրաւոր ծակեր ունեցող տախտակը :

Վանդակաւոր օթեակը մթին կերեւար , վասն զի խօսարանը աշխարհիս կողմէն մէկ պատուհան ունէր միայն , իսկ վանքին կողմէն չունէր բնաւ : Այնտեք էր որ օտարները բան մը չկարենային տեսնել այս նուիրական տեղը :

Սակայն այս մթութեան անդիի կողմը բան մը կար , լոյս մը կար , այս մահուան մէջ կեանք մը կար : Այս վանքը թէև

ամէն վանքերէ աւելի փակուած է , կուզենք սակայն ներս մտնել , ընթերցողն ալ մեր հետը առնել և՛ առանց չափը մոռնալու՝ ըսել անոր այնպիսի բաներ զոր պատմիչները տեսած չեն բնաւին , հետեւաբար և ոչ ալ ըսած են երբեք :

ՓԼՈՒԽ Բ.

ՄԱՐԹԷՆ ՎԵՐԿԱՅԻ ՎԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ

ԱՅՍ վանքը որ երկար տարիներէ 'ի վեր Բիզբիսի դուիհը հաստատուած էր և տակաւին կը կենար 1824ին , Մարթէն Վերկայի վանական կարգի պերնարտուհիներու կուսարան մ'էր :

Հետեւաբար այս պերնարտուհիները չէ թէ պերնարտեան ներու պէս Գլէրվոյի⁴ այլ պէնէտիքթեաններու⁵ պէս՝ Սիթօի⁶ կը յարէին : Ուրիշ խօսքով ըսենք , չէ թէ սուրբ Պերնարի , այլ սուրբ Պընուայի հպատակուհիներն էին անոնք :

Ով որ փոքր ինչ հատորներ խառնած է , դիտէ թէ 1425ին Մարթէն Վերկա պերնարտուհիներու - պէնէտիքթուհիներու միաբանութիւն մը հաստատեց , որու կեդրոնական վանատունը Սալամանդի , իսկ ճիւղը Ալլալայի մէջ էր :

Այս միաբանութիւնը Եւրոպայի բոլոր պապագաւան երկիրներուն մէջ ճիւղեր արձակած էր :

Կրօնական ուխտի մ'ուրիշ ուխտի մը հետ պատուաստիլը անսովոր բան մը չէ լատինական եկեղեցիին մէջ :

Քանի որ սուրբ Պընուայի ուխտին վրայ կը խօսինք , կը հաստատենք թէ այս ուխտին կը յարին բաց 'ի Մարթէն Վերկայի վանական կարգէն չորս միաբանութիւն , որոնց երկուքը այսինքն Մօն-Գասէն և սուրբ Ժիւսթին Տը Բաւուա Իտալիայի մէջ , և երկուքն ալ այսինքն Գլիւնի և Սէն-Մօր Ֆրանսայի մէջ է . նաեւ ինը ուխտեր , այսինքն Վալօմպրօզ , Կլամօն , Սէլէսթինները , Գամալտիւլները , Հարթերանները , Նուաստայեալները (humiliés) , Օլիվաթէօր-

ները և Սիրիլեսթրեանները, վերջապէս Սիթօ. վասն զի Սիթօ թէ և ուրիշ ուխտերու ճիւղ մ'է, սակայն նոյն իսկ ինք սուրբ Պրնուայի մէկ շառաւիղն է: Սիթօ՝ 1098ին Ղանկրի թեմի մէջ Յօլէսմի արքայ սուրբ Բօպէրի ժամանակները հաստատուած է: Արդ սատանան որ Սուպիաղոյի անապատը քաշուած էր, (ծեր էր: Ճգնաւոր եղած էր արդեօք) 329ին արտաքսուեցաւ Ապոլոնի հին տաճարէն ուր կը բնակէր յանուն սուրբ Պրնուայի որ տասնեօթ տարեկան էր:

Գարմ լիթներու կանոնէն ետք, որոնք բոկոտն կը քայլեն, ուռիի կտոր մ'ունին իրենց վզին վրայ, և բնաւ չեն նստիր, ամենէն տաժանելին Մարթէն Վերկայի պերնարտուհիներուն պէնէտիթուհիներուն կանոնն է: Ասոնք սեւեր կը հագնին լանջանակի մը հետ, որ սուրբ Պրնուայի մասնաւոր պատուէրին համեմատ միաբանուհիին մինչև կզակը կը ծածկէ: Լայն թեղանինքով ասուէ քսպա մը, բրդեղէն մեծկակ քող մը, մինչև կզակը ելնող վզնոց մը որ կուրծքին վրայ քառակուսօրէն (carrément) կապուած է, վարսակալ մը որ մինչև աչերուն վրայ կիջնէ, այս է ահա անոնց հագուստը: Բոլորն ալ սեւ է, բայց 'ի վարսակալէն որ սպիտակ է: Նորնծայուհիներու զգեստներն ալ մի և նոյն ձևը ունին, բայց ամէնն ալ սպիտակ են: Կրօնուհիները վարդաբան (rosaire) մ'ունին զոր իրենց քովէն կը կախն:

Մարթէն Վերկայի պերնարտուհի-պէնէտիթուհիները Մշանջեանական Երկրպագութեան արարողութիւնը ունին Տիկնայք Սուրբ-Հաղորդութեան ըսուած պէնէտիթուհիներուն պէս, որոնք ներկայ դարուս սկիզբը Բարիդի մէջ երկու վանատուն ունէին, մին Թամիլի և միւսն ալ Նէօլ-Սէնթ-Ժընրվիլի փողոցին մէջ: Բայց Բըթի-Բիդբիւսի պերնարտուհի-պէնէտիթուհիներուն ուխտը բաղարձակապէս կը տարբերէր Նէօլ-Սէնթ-Ժընրվիլի և Թամիլի փողոցները վանափակուող (cloître) Սուրբ-Հաղորդութեան Տիկնանքէն: Երկու ուխտին կանոններուն, նաև հագուստին մէջ բազմա-

թիւ տարբերութիւններ կային: Բըթի-Բիդբիւսի միաբանուհիները սեւ լանջանակ ունէին, իսկ Սուրբ-Հաղորդութեան միաբանուհիները սպիտակ, ասոնք նաև կուրծքի վրայ երեք թամատի չափ բարձր Սուրբ-Հաղորդութիւն մ'ունէին ոսկեղօծ արծաթէ կամ պղինձէ: Բըթի-Բիդբիւսի կրօնուհիները այս Սուրբ-Հաղորդութիւնը չեն կրեր: Թէ Բըթի-Բիդբիւսի և թէ Թամիլի կուսարանները Մշանջեանական Երկրպագութեան արարողութիւնը կը կատարեն, բայց երկու ուխտը բոլորովին կը տարբերի իրարմ: Այս արարողութեան մասին միայն նմանութիւն կայ Սուրբ-Հաղորդութեան Տիկնանց և Մարթէն Վերկայի պէնէտիթուհիներուն մէջ, ինչպէս որ Յիսուս-Քրիստոսի մանկութեան, կեանքի և մահուան և Այոս Մարիամի վերաբերող ամէն խորհուրդները ուսանելու և փառաբանելու մասին նոյնութիւն կար երկու ուխտերու մէջ, որոնք սակայն բոլորովին կը զատուէին իրարմ: Եւ 'ի հարկի իրարու թշնամի էին, և որոնց մին էր Իտալիայի Օրաթուարը՝ զոր Ֆիլիբ Ների Ֆլորանսի մէջ, և միւսն ալ Ֆրանսայի Օրաթուարը զոր Բիէր Տը Պէրիւլ Բարիդի մէջ հաստատած է: Բարիդի Օրաթուարը նախաթոռութեան իրաւունք ունենալ կը պնդէր, Ֆիլիբ Տը Ների սուրբ մը իսկ Պէրիւլ կարգինալ մ'ըլլալուն համար:

Դառնանք Մարթէն Վերկայի սպանիական տաժանելի կանոնադրութեան:

Այս վանական կարգին միաբանուհիները բոլոր տարին պահք կը բռնեն, իսկ մեծ պահքին և իրենց յատուկ ուրիշ շատ օրեր ծով կը պահեն. առջի քունին մէջ անկողինէն կեննեն կէս դիշերէն ետք ժամը մէկէն մինչև երեք՝ ժամադիր կարգաւոր և առաւօտեան աղօթք երդելու համար, բոլոր տարին ասուէ սաւաններու մէջ և յարդի վրայ կը պառկին, բազանիք չեն երթար, կրակ չեն վառեր բնաւ և ամէն ուրբաթ օր ինքնին կը ձաղկին, լուծիւն կը պահեն ըստ կանոնի, միայն զբօսումի ժամանակ կը խօսին որ խիստ

կարճատե է, և վեց ամիս թաղիէ շապիկ կը հագնին, այսինքն սեպտեմբերի 14էն որ խաչվեցաւ է, մինչև Զատիկ: Այս վեց ամիսը չափաւորութիւն մ'է, վասն զի կանոնը կը պատուիրէ բոլոր տարին հագնիլ. բայց այս թաղիէ շապիկը որ ամառնային տաք եղանակին մէջ անտանելի է, տենդի և ստնդուփ տեղի կուտար. հետեւեալ հարկ եղաւ անոր դժբաժնութիւնը չափաւորել: Այս չափաւորութեամբ հանդերձ կրօնուհիները երբ սեպտեմբերի 14ին կը հագնին այս շապիկը, երեք կամ չորս օր տենդով կը տառապին: Այս միաբանուհիներուն ուխտերն են՝ հնազանդութիւն, աղքատութիւն, զգաստութիւն, վանքէն բնաւ դուրս չելնել, ուխտեր որոնք աւելի ծանրացած են վանական կանոնով:

Աւագուհին երեք տարուան համար կընտրուի մայրերէն որոնք չաշխատող մայրեր կանուանին, վասն զի վանական ժողովին մէջ ձայն ունին: Աւագուհի մը երկու անգամ միայն կընայ վերընտրուիլ, հետեւեալ աւագուհիի մ'ամենէն երկարատե իշխանութիւնը ինը տարի կընայ ըլլալ:

Միաբանուհիները ամենեին չեն տեսներ ժամաբար քահանան, որ ինը ոտք բարձրութեամբ ձգուած ասուէ վարադոյրի մ'ետե կը պահուի միշտ և չերեւար անոնց: Քարոզի ժամանակ երբ մատուցը կուգայ քարոզիչը, միաբանուհիները երեսնին կսքողեն, միշտ պարտաւոր են կամաց խօսելու, վարնայելով և զլուխնին կախելով քայլելու: Մէկ մարդ միայն կընայ մանեւ վանքը, այսինքն թեմական արքեպիսկոպոսը:

Վանքին մէջ ուրիշ մարդ մ'ալ կայ, որ է պարտիզպանը. բայց ասի միշտ ծէր մ'է, և պարտեղին մէջ մշտնջենապէս մինակ ըլլալու, և կրօնուհիներն ալ իմանալով իրմէ զուշանալու համար, իր ծունկէն զանդակ մը կը կախուի:

Բացարձակ և կրաւոր հնազանդութեամբ մը աւագուհիին կը հնազանդին: Կանոնական հպատակութիւն մ'է այս իր բոլոր անձնուրացութեամբը: Աւագուհիին շարժումը, առաջին

ակնարկը տեսնելուն պէս ամէն միաբանուհի՝ Քրիստոսի ձայնը լսածի պէս՝ անմիջապէս, երանութեամբ, յարատեութեամբ, տեսակ մը կոյր հնազանդութեամբ, բանւորին ձեռքը բռնած խարտոյցին պէս, և առանց մասնաւոր թոյլտուութեան՝ չլինալով ոչ կարգաւ, և ոչ դրել՝ կը պարտաւորի հնազանդիլ:

Միաբանուհիներուն ամէն մէկը կարգ ըոտ կարգի կը կատարէ ինչ որ հասարակացում կանուանեն: Հատուցում ըսուածն է աղօթք ընել ամէն մեղքերու, ամէն յանցանքներու, ամէն անկարգութիւններու, ամէն բռնաբարութիւններու, ամէն անիրաւութիւններու, ամէն ոճիրներու համար որոնք աշխարհիս մէջ կը գործուին: Երեկոյեան ժամը չորսէն մինչեւ առաւօտեան ժամը չորսը, կամ առաւօտեան ժամը չորսէն մինչև երեկոյեան ժամը չորսը՝ հասարակացում ընող քոյրը տառներկու ժամ շարունակ Սուրբ-Հաղորդութեան առջեւ քարին վրայ ծուներ կրկնած կը կենայ ձեռնամած, և վրին չուան մ'անցուցած: Երբ չկրնար տանիլ յոգնութեան, երեսին վրայ դեռնի կը խոնարհի, դէմքը քարին և թևերը կուրծքին վրայ դնելով խաչաձև. ահա այս է միայն անոր միթթարութիւնը: Այս գերբով կաղօթէ տիեզերքիս ամէն յանցաւորներուն համար: Ասի մեծ, մինչև անգամ վսեմ բան մ'է:

Եւ որովհետեւ այս գործողութիւնը ցցի մ'առջև կը կատարուի, որու վերը միմ մը կը վառի, առանց զանազանելու՝ հասարակացում ընել կամ ցցին Կոնստանտին: Մանաւանդ թէ կրօնուհիները խոնարհութեան համար աւելի այս վերջին անունը կը գործածեն, որ չարչարանքի և նուաւտութեան տեսիլ մը կը պարունակէ:

Հասարակացում ընելը պաշտօն մ'է որու մէջ բոլորովին կը սուղի հոգին: Յցին քովի քոյրը եթէ կայծակ մ'ալ իյնալու ըլլայ ետեւը, ետին չգառնար:

Նաև միշտ ծուներ կրկնած կրօնուհի մը կայ Սուրբ-Հաղորդ

դուժեան առջև : Ամէն մէկ կրօնուհի մէկ ժամ կը կենայ : Գիշերապահ զինուորներու պէս կը փոխուին : Այս է ահա Մշտնջենական Երկրպագութիւնը :

Աւագուհիները և մայրերը զրեթէ միշտ այնպիսի անուններ կը կրեն որոնք մասնաւոր շուք մ'ունին , և որոնք կը յիշեն ոչ թէ սրբուհիներու և մարտիրոսիներու անուններ , այլ Յիսուսի-Քրիստոսի կենաց միջոցները . ինչպէս են մայր Ծնունդ , մայր Յղութիւն , մայր Ընծայում , մայր Չարչաբանք : Սակայն Սրբուհիներու անուններն ալ արդիւրած չեն :

Երբ կը անսնունին այս միաբանուհիները , իրենց բերանը միայն կերևայ :

Ամենուն ակօսները դեղին են : Վանքին մէջ ամենեւին ակօսայի խողանակ մը մտած չէ : Ակօսները մաքրելու յանցանքը ելարանի մը վերն է , որու վարի կողմն է կորուստ հողի :

Որ և է բանի մը համար ի՞նչ չեն ըսեր : Իրենք իրենց համար բան մը չունին , և կը պարտաւորին չարել որ և է բանի մը : Ամէն բանի համար Բեր կըսեն . օրինակի աղաղաւ մեր քողը , մեր համբիշը կըսեն . եթէ իրենց շապիկին վրայ խօսիլ հարկ ըլլար , թերևս Բեր շապիկը ըսէին : Երբեմն պղտիկ բանի մը , աղօթադրքի մը , մասունքի մը , օրհնեալ մէտայլի մը կը յարին : Երբ կը նշմարեն թէ այս բանին մասնաւորապէս կը յարին , կը պարտաւորին յանձնել զայն : Կը յիշեն սուրբ Թերեզայի խօսքը , որու մեծ տիկին մը կը Վը յիշեն սուրբ Թերեզայի խօսքը , որու մեծ տիկին մը կը սէր երբ ուխտը մանեւել կը պարտաւորէր . Թոյլ տուէք , մայր իմ , որ բերել տամ Սուրբ Աստուածաշունչ մը որմէ չեմ կրնար բաժնուիլ : — Ա՛յ , ըսէ է Բէ Կենի Բան մը Բեր չէ՞ն ինչպէս զրիւն : ապա Կենի Բէ Գար Բեր Վանքանք :

Ով կուզէ ըլլայ , արդիւրած է տեղ մը փակուիլ , իրեն յատուկ բնակարան մը , սենեակ մ'ունենալ : Բաց մեկուսաբաններու մէջ կապրին ամէնքն ալ : Երբ մէկ մէկու քով կուգան , փառաբանեցի և պաշտեցի Ամենասուրբ-Հաղորդութեան Խորանին ,

կըսէ մին . միւսն ալ Յաւիտեան , կը պատասխանէ : Մի և նոյն բարեւը կը տրուի երբ մին միւսին դուռը կը զարնէ : Գուռին կը դպնայ չգպնար , և ահա ներսէն մեղմ ձայն մը շտապաւ կըսէ . Յաւիտեան : Ինչպէս ամէն հրահանգ , նոյն պէս և այս՝ սովորութեամբ մեքենայական բան մը կը դառնայ . և շատ անգամ կրօնուհի մը , Յաւիտեան , կըսէ , առանց ժամանակ տալու միւսին որ ըսէ նախ Փառաբանեցի և պաշտեցի Ամենասուրբ-Հաղորդութեան Խորանին , թէ և ստոյգ է թէ բաւական երկար է այս :

Վիզիթանտուհիներու վանքին մէջ երբ մին միւսին սենեակը կը մտնէ , հրեշտակին Մարիամ Աստուածածնի տուած բարեւին պէս , Ողջոյն քեզ Մարիամ (ave Maria) , կըսէ : Միւսն ալ , Հնորհալի (gratia plena) , կը պատասխանէ : Այս է անոնց բարեկցութիւնը որ իրօք « շնորհալի » է :

Օրը ամէն մէկ ժամին՝ վանքին եկեղեցիին զանգակը երեք անգամ հնչելէն ետք կը դադրի : Երբ այս նշանը կը տրուի , աւագուհին , ձայնաւոր մայրերը , ուխտուհիները (professe) , աշխատաւոր քոյրերը , նորոնծայուհիները , խնդրակուհիները (postulante) , վերջապէս ամէնքն ալ կընդմիջեն ինչ որ կըսեն , ինչ որ կընեն կամ կը մտածեն , և ամէնքն ալ միաբերան՝ եթէ օրինակի աղաղաւ ժամը հինգ է՝ կըսեն . — Ժամը հինգն և մեր Խոյ փառաբանութիւն և պաշտեցի Խորանին Ամենասուրբ-Հաղորդութեանը : Եթէ ժամը ութն է , Ժամը ութն և մեր . . . և այլն , կըսեն : Նոյնը կըսուի ամէն մէկ ժամին համեմատ :

Այս սովորութիւնը որու նպատակն է միտքը ուրիշ մտածումէ դադարեցնել և միշտ առ Աստուած դարձունել , շատ վաներու մէջ կայ . միայն թէ ձեւը կը զանազանի : Օրինակի աղաղաւ , Տղայ-Յիսուսի կուսարանին մէջ կըսուի . — Այս Ժամուս և մեր Խոյ Յիսուսի փառքը փառք փառք :

Մարթէն Վերկայի միաբանուհիները որք ասիէ յիսուն տարի առաջ Բըթի-Բիգբիւսի վանքին մէջ կը փակուէին ,

ժամասացութեան սկիզբէն մինչև վերջը բարձրաձայն աղօթներ կերպէն ծանրանուազ սաղմոսերով լեռան մ'ըզանակին վրայ, որ յտակ և լիաձայն եղանակ մ'է: Պատարագի մատենին մէջ ուր որ աստղանշան մ'ըլլայ, երկելէ կը դադարին սլահ մը և ցած ձայնով կըսեն. — Յիսուս — Մարիամ — Յիսուս: Երբ լսուող թաղման հանդիսին այնպիսի ցած եղանակով մը կերպէն, որ կնիկներու ձայները հաղիւ հաղ կրնան այն աստիճան նուաղիլ: Այս ամենացած օրհներգութիւնը աղբու և սղալի ապաւորութիւն մը կրնէ մարդուս վրայ:

Բըթի-Բիդբիւսի կրօնուհիները աւագ խորանին տակ նըկուղ (caveau) մը շինել տուած էին իրենց վանքը մոնոպոլները հոն թաղելու համար: Աստուծոյ խնայեալ կրօնականներ, չիմողաց որ դադարներ ընդունի այն նկուղը: Հետեւաբար մոնոպոլ միաբանութիւնները վանքէն դուրս կելնէին, երբ կը մեռնէին: Ասի ցաւ և իբր պարտազանցութիւն սարսափ կուտար անոնց:

Սակայն արտօնութիւն ստացած էին մասնաւոր ժամանակ մը և Վոսթրաբի հին գերեզմանատունին մասնաւոր մէկ կողմը թաղուելու, որ ատենօք վանատունին վերաբերող երկիր մ'էր: Այս արտօնութիւնը միջակ միսթարութիւն մ'էր:

Կիրակի օրուան պէս հինգշաբթի օրերն ալ այս միաբանութիւնները հանդիսաւոր պատարագի, երեկոյեան ժամերգութեան և ամէն ժամասացութիւններու ներկայ կըլլան: Ասկէ 'ի զատ խղճի մտօք կը բռնեն այն ամէն պղտի տօները որոնք աշխարհականներու անյայտ են և զոր եկեղեցին ժամանակաւ Փրանսայի մէջ առատօրէն կը հաստատէր, և տակաւ կը հաստատէ Սպանիայի և Իտալիայի մէջ:

Իրենց ժամանակին խիստ մեծ մասը մատուոյր կենալով կանցունեն: Իսկ եթէ կուզես հասկնալ թէ որքան աղօթք ունին և որքան ժամանակ կաղօթեն, քեզի այս մասին լաւագոյն գաղափար մը տուած ըլլալու համար կը պարտաւորինք այն կրօնուհիներէն մէկուն սա միամտական խօսքը

յիշել. Խնդրանքներու աղօթները ասկալի են. նորեքայտգիներու աղօթները ևս ասկալի ասկալի, իսկ աշխարհաւոր քոյրերու աղօթները ևս ասկալի են:

Շաբաթը անգամ մը ժողով կըլլայ. աւագութիւն կը նախագահէ, և ձայնաւոր մայրերը ներկայ կը գտնուին: Ամէն մէկ կրօնուհի իր կարգը եկածին պէս՝ կուգայ քարին վրայ ծուներ կը կրկնէ, և բարձր ձայնով ամենուն առջև կը խոստովանի իր յանցանքները և մեղքերը զոր այն շաբաթ գործած է: Չայնաւոր մայրերը ամէն մէկ խոստովանութենէ ետքը կը խորհրդակցին, և բարձրաձայն ապաշխարհանք կուտան մեղաւոր կրօնուհիին:

Բարձրաձայն խոստովանանքէն 'ի զատ օրու կը վերապահուին ամէն սակաւ ինչ ծանր յանցանքները, ներքին յանցանքներու համար կրօնուհիները բան մ'ալ ունին զոր ապաշխարանք կանուանեն: Ապաշխարելու կերպն է ժամերգութեան ժամանակ աւագութիւն առջև փորի վրայ խոնարհիլ մինչև որ աւագութիւն, որ միշտ մայրի կանուանի, իր բաղմարանի փայտին պղտի հարուած մը տալով իմաց տայ ապաշխարութիւն թէ կրնայ ելնել: Միաբանութիւն մը ամենափոքր յանցանքի համար այս ապաշխարանքը կը քաշէ: Միաբանութիւն մը բաւական է որ բաժակ մը կտրէ, քող մը պատուէ, քանի մը մանրերկրորդ ակամայ ուշ հասնի ժամերգութեան մը, սխալ ձայն մը հանէ եկեղեցին մէջ երգելու ատեն, իսկ այն երապաշխարանքը կը կատարէ: Ապաշխարանքը բոլորովին ինքնակամ է. ապաշխարողը զինքը կը դատէ և ինքնին իր պատիժը կընդունի:

Տօն և կիրակի օրեր չորս երգեցիկ մայրեր չորս մասի բաժնուած մեծ դրակալի մ'առջև սաղմոս կերպէն ժամասացութեան ատեն: Օր մը այս դպրութիւններուն մին սկսաւ սաղմոս մ'երգել որու սկիզբն է ելէ (ահա), և փոխանակ ելէ ըսելու սա երեք էֆ, «է», «ել ձայնագիրները ըսաւ բարձրաձայն: Այս անուշադրութեան համար ապաշխարանք մը կրեց

որ մինչև ժամերգութեան աւարտումը տեւց : Յանցանքը ահազին երեցած էր , վասն զի ժողովին անդամութիւնները խընդացեր էին :

Երբ միաբանութիւն մը խօսարանը կը կանչուի , կանչուողը աւագութիւն անդամ ըլլայ , քողովը այնպէս կը ծածկուի որ՝ ինչպէս կը յիշէ ընթերցողը՝ իր բերանը միայն կերեայ :

Աւագութիւն միայն օտարականներու հետ կրնայ հաղորդակցիլ : Միւսները մի միայն իրենց ընտանիքը կրնան տեսնել , և այն՝ խիստ քիչ անգամ : Եթէ պատահաբար արտաքին անձ մը ներկայի՝ կրօնութիւն մը տեսնելու համար , զոր աշխարհիս մէջ ճանչցած կամ սիրած է , կը պարտաւորի երկար բարակ բանակցիլ աւագութիւն հետ : Եթէ տեսնուելիք կրօնութիւն կին մ'է , հրաման կը արուի երբեմն , կրօնութիւն կուգայ , և զինք տեսնել ուզողը հետը կը խօսի փեղկերու ետեւէն որոնք մայրի կամ քոյրի մը համար կը բացուին : Աւելորդ է ըսել թէ մարդերուն միշտ կը մերժուի այս թոյլ տուութիւնը :

Այս է ահա սուրբ Պրնուայի կանոնը , զոր ծանրացուցած է Մարթէն Վերկա :

Այս կրօնութիւնները ուրիշ ուխտերու աղջիկներուն պէս ամենեւին զուարթ , վարդապոյն և առողջ չեն : Գունատ են և ծանրակաց : 1825էն մինչև 1830 անոնց երեքը խեցաւ :

ՔՐԻՍՏԻ Գ.

ԽՍՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՎԱՆՔԸ մտնող աղջիկ մը առ նուազն երկու տարի , շատ անգամ չորս տարի խնդրակ , չորս տարի ալ նորընձայ կը մնայ : Քիչ անգամ կը պատահի որ աղջիկ մը քսան երեք կամ քսանուչորս տարեկան հասակը մանեւ չեն առաջ հանգիստորապէս ուխտ ընէ կրօնութիւն ըլլալու համար :

Մարթէն Վերկայի պերնարտութիւն-պէնէտիքութիւնները այրի կին չէին ընդուներ իրենց ուխտին մէջ :

Այս կրօնութիւնները իրենց մեկուսարաններուն մէջ շատ մը մարմնաւոր ճնշումներու կենթարկին , որոնց վրայ ամենեւին չեն կրնար խօսիլ :

Այն օրը յորում նորընձայութիւն մը հանգիստաւոր ուխտ կընէ կրօնութիւն ըլլալու , իր ամենէն շքեղ դարդերով կը հագուի կը սղուի , զլուխը սպիտակ վարդերով կը զարդարուի , մազերը կը յղկուին և խոպոպաձև կը յօրինուին , յետոյ ծուր կը կրկնէ . վրան սև քող մը կը նետուի , և նրնջեցեալի ժամերգութիւն կը կատարուի : Անտոն միաբանութիւնները երկու կարգի կը բաժնուին . կարգին մէկը անոր քովէն կանցնի որդոմագին ձայնով մ'ըսելով . Մեռա՛ւ Կոյրն Երբ և միւս կարգը ազգու ձայնով կը պատասխանէ . Վենդա՛մ Ե

Վանքը թռակաւոր աշխերտութիւններու դպրոց մ'ունէր այն ժամանակները ուր այս դէպքը տեղի ունեցաւ : Այս դպրոցին աշխերտութիւնները նորատի ազնուական աղջիկներ էին , մեծադոյն մասը հարուստ որոց մէջն էին Սէնթ-Օլէրի և Պէլիսէնի օրիորդները , նաև անկլուսի մը . ասոր անունն էր Թալլօ , որ երեւելի կաթոլիկ անուն մ'է : Այս նորատի աղջիկները չորս պատի մէջ փակուած՝ վարժ ու դաս կառնէին այն կրօնութիւններուն թեկն ապի , և աշխարհիս և դարուս նըկատմամբ ատելութեան դրացումներով ներշնչուելով կը մեծնային : Անոնց մին օր մը կըսէր մեզ . Փողոցին Կարայարարը Կանէլով Ժարմարէն և Կարմարէն :

Աշխերտութիւնները սպիտակ զգեստներ կը հագնէին . սպիտակ զգակ ունէին , նաև ոսկեզօծ արծաթէ կամ պղնձէ Հոգին-Սուրբ մը զոր կուրծքի վրայ կը կրէին :

Քանի մը մեծ աստիճանու առթիւ՝ կարծես մեծ շնորհ մ'ընելու և զերազոյն երանութիւն մը տալու պէս արտօնութիւն կը արուէր անոնց կրօնութիւնի զգեստ հագնիլ և ամբողջ օր

մը սուրբ Պրնուայի պաշտօնները և արարողութիւնները կատարել: Ի սկզբան միաբանութիւնները փոխ կուտային անոնց իրենց ունեւոյն զգեստները: Այս փոխառութիւնը սրբապղծութիւն մը կարծուեցաւ և աւագութիւն հրամանաւ արդիւնեցաւ: Դիտել արժան է թէ այս թողախուսը աշխարհաշինքուն համար իրական երջանկութիւն և ճշմարիտ զրօսում մ'էին այս ներկայացումները, որոնք նորիկ որսալու դաղանի ողիով և այն պատանութիւններուն սրբազան հազուստի սկզբնաճաշակը տալու դիտաւորութեամբ վանքին մէջ կը ներուէին և կը խրախուսուէին անշուշտ: Պատանութիւնները այն այլաձևութեամբ պարզապէս կը զուարճանային: Կոր քան էր այս աշխարհութիւնները կաշկեմն անոնք: Պատանեկան հասակի անմեղ պատճառներ որոնք սակայն չեն յաջողիր հասկննլու մեղ՝ աշխարհականներու՝ թէ ինչ երանութիւն է ձեռքը մշտիկ մը բռնել և ժամերով ոտքի վրայ կենալով չորս հոգի միատեղ գրախլի մ'առջև երկելը:

Աշխարհութիւնները խստութիւններէ ազատ էին, բայց վանքին միւս ամէն սովորութիւններու համեմատ կը վարուէին: Պան այնպիսի ծագկահատ կիներ որոնք աշխարհ մտնելէն և ամուսնանալէն տարիներ ետքը տակաւին չկրցեր էին մոռնալ Յաբիբեան ըսելու սովորութիւնը, ամէն անգամ որ իրենց գուռը կը զարնուէր: Կրօնութիւններուն պէս աշխարհութիւններն ալ միայն խօսարանին մէջ կը տեսնէին իրենց ծնողքը: Անոնց մայրերը անգամ արտօնութիւն չունէին ողջադուրեւու զանոնք: Այս կէտին նկատմամբ մինչև որ աստիճան խստութիւն պահուիլը յայտնելու համար սա ըսենք. Կորաւոր աղջիկ մը կուլար, վասն զի կուզէր անգամ մը գրկել իր քոյրը: Անհասարկի բան: Աղերսեց որ դէթ թոյլ տրուի մանկութիւն պղտի ձեռքը պատուհանին սիւնակներէն գուռը հանել որպէս զի կարենայ պաղնել: Այս աղերսը գրեթէ դայթակութեամբ մերժուեցաւ:

ՔԼՈՐԻ Գ՝

ՋՈՒՐԹՈՒԹՈՒՆՆԵՐ

ՍԱԿԱՅՆ այս նորածիլ աղջիկները զմայլելի յիշատակներ թողած են այս ծանրաշուք վանատունին մէջ:

Ժամանակ առ ժամանակ մանկութիւնը կայծի պէս կը փողփողէր վանքին մէջ:

Երբ հանգստի զանգակը կը ձայնէր, դուռ մը իր ծխնիներուն վրայ կը դառնար: — Լաւ, կըսէին թոշուները: Ահաւսիկ պատանութիւնները: Իսկոյն պատանութեան յորձանքէ մը կողողուէր այն պարտեզը որ պատանքի պէս խաչով մը չորսի բաժնուած էր: Ըողջողուն երեսներ, ըսպիտակափայլ ճակատներ, զուարթ լոյսով լի մանկային աչքեր, ամէն անակ արշալոյսեր ցանուցիր կը սփռէին այս խաւարին մէջ:

Սաղմոսերգութիւններէն, զանգակներէն, հնչիւններէն, մահահրաւէր ձայներէն, կանոնական աղօթներէն ետք յանկարծ պղտի աղջիկներուն այս աղմուկը կը փրթէր, որ մեղուներու բզբումն աւելի մեղմ էր: Ուրախութեան փեթակը կը բացուէր, և ամէն մէկը իր մեղքը կուտար: Կը խաղային, զերար կը կանչէին, կը խմբուէին, կը վազվզէին. պղտի ճերմակ և աղւոր ախտաներ հոս կամ հոն կը շողփաղփէին. քողակիր կրօնութիւնները հեռուէն կը հսկէին անոնց խնդումները. մթութիւնը ճառագայթը կը գիտէր, բայց որո՞հ հոգ. պատանութիւնները կը փողփողէին և կը խնդային:

Այս չորս ահագին պատերն ալ պահ մը հիանալու առիթ կուներային. այնքան ուրախութիւններու ցոլումն անորոշապէս ճերմկալով հանդիսատես կըլային յասմիկներու այս յորձանքին: Կարծես թէ վարդերու անձրև մը կը տեղար այս սղալի պարտեզին մէջ: Կորաբոյս աղջիկները գուարթօրէն կը զուարճանային կրօնութիւններու հսկողութեան ներ-

քել : Անմեղանչութիւնը անմեղութեան նեղութիւն չտար : Այս մանկուհիներուն շնորհիւ այնքան տաժանելի ժամերու մէջ անմեղ ժամ մ'ալ կար : Պղտիկները կոտորտտէին , մեծերը կը պարէին : Այս վանքին մէջ խաղը երկնային իրերու հետ խառն էր : Այս առոյգ և նորաթիթիթ հոգիները աննման կերպով զմայլելի էին և վեհ : Հոմերոս եթէ հոն ըլլար կը խընդար Բերօյի հետ , և այս պարտէզին մէջ այնքան պատաշտութիւն , առողջութիւն , աղմուկ , աղաղակներ , կայտառութիւն , զբօսանք և երանութիւն կար որ կրնար զուարթութիւն տալ թէ վիպասանութեան և թէ առասպելի , թէ գահին և թէ տնակին հանիներուն՝ Հէլիսպէն սկսելով մինչև Մէր-Կրան : Գուցէ ամէն տեղէ աւելի այս վանքին մէջ ըսուած են այնպիսի մանկային խօսքեր որք շնորհալի են և որոնք մտախոհութեամբ լի խնդումով մը կը խնդացնեն մարդս : Այս չորս սգալի պատերուն մէջ փակուած հինգ տարեկան մանկուհի մը օր մը պօռայ . Մայր իմ , մէջ կըծնուի՞նք մը հիմա ըսաւ ինքն ինչ ալ ինք որքէ և որս ափս փայտէ է ափէ ելնելու . ինչ երանութիւն :

Դարձեալ այս վանքին մէջ տեղի ունեցած է յետագայ անմոռանալի տրամախոտութիւնը .

ԱՍՅՆԱՌՈՐ ՄԱՅՐ ՄԸ . — Ինչո՞ւ կուլատ , որդեակ իմ :

ՄԱՆԿՈՒՀԻՆ (վեց տարեկան , լալաղին) . — Ըսի Ալեքսին թէ Քրանսայի պատմութեան դասս զիտեմ : Ալեքս ըսաւ թէ չեմ զիտեր , մինչդեռ զիտեմ :

ԱԼԻՔՍ , մեծը (ինը տարեկան) . — Զէ , սորված չէ պատմութիւնը :

ՄԱՅՐԸ . — Ուսկի՞ զիտես չսորված ըլլալը , որդեակ իմ :

ԱԼԻՔՍ . — Ըսաւ ինձ որ զիրքը ըստ զիպուածի բանամ , և բացուած երեսէն հարցում մ'ընեմ , և ինքն ալ հարցում միւս պատասխանէ :

— Է՛ , Էսքը :

— Զպատասխանեց :

— Ըսէ՛ նայիմ , ինչ էր հարցումը :

— Գիրքը բացի պատահաբար իր ըսածին պէս , և հոն գտած առջի հարցումիս պատասխանը ուզեցի :

— Ի՞նչ էր այդ հարցումը :

— Ահաւասիկ . Ի՞նչ պատահեցաւ Էդր :

Հոն եղած է նաև սա նուրբ գիտողութիւնը փոքր ինչ որ կրամուլ թուլթակի մը նկատմամբ որ թռչակաւոր տիկինի մը կը վերաբերէր :

— Սա իստիկն ալ շէնք շէնքէ՛ս առնէ՞ . էր հացին վրայի կոշիկն հոսքէ առնէ՛նք պէս :

Այս վանքին մէջ սալաքարի մը վրայէն դտնուած է սա խոտովանութիւնը զոր եօթ տարեկան մեղուհի մը յառաջմէ զրած էր չմոռնալու համար .

« — Հայր իմ , յանցաւոր եմ աղահոսութիւն ըրած ըլլալու համար :

« — Հայր իմ , յանցաւոր եմ շնութիւն ըրած ըլլալու համար :

« — Հայր իմ , յանցաւոր եմ վայելուչ մարդերու նայած ըլլալու համար » :

Վեց տարեկան մանկուհիի մը վարդանման բերանը՝ յան պատրաստից՝ այս պարտէզին մէջ գալարեայ նստարանի մը վրայ պատմած է սա վէպը չորս ու հինգ տարեկան կապտադեղ աչերու :

« Երեք պղտի աղաղաղներ երկիր մ'ունէին ուր շատ ծաղիկ կար : Թողովեցին ծաղիկները և իրենց դրպանը գրին : Յետոյ տերևներն ալ հաւքեցին և իրենց խաղալիկներուն քով գրին : Այն երկրին մէջ դայլ մը կար , և շատ անտառներ . դայլը անտառին մէջն էր , և պղտի աղաղաղները կերաւ » :

Ուրիշ վիպասանութիւն մ'ալ :

« Գաւաղանով հարուած մը տրուեցաւ :

« Բօլիշինէն (հոսպիտ) է զարնողը , զարնուողն ալ կատուն է :

« Կատուն այս հարուածէն աղէկութիւն չտեսաւ, այլ գէշութիւն : »

« Անատեն տիկին մը բանտը դրաւ Բօլշիշկները » :

Մանկուհի մը կար որ անհայր էր, և դանուելով վանքը առնուած էր, ուր ողորմաբար սնունդ և կրթութիւն կառնէր : Օր մը երբ լսեց թէ ուրիշները իրենց մայրերուն վրայ կը խօսին, սա անոյշ և սրտաճմլիկ խօսքը ըսաւ .

— Ես երբ քնայ, հայրս երկայ չէր :

Ըրջանաւոր պահարանի անձնեայ տեքչուհի մը կար որ միշտ կաճապարէր փողերուն մէջ իր բանալիներու տրձախովը, և որու անունն էր քոյր Ակաթ : Մէք երկդահիւնքը, — տասը տարեկանէն վեր, — զան Ալաթիւն կանուանէին որ կը նըշանակէ բանալիներ կրող Ակաթ :

Ճաշարանը երկայնաձև և քառակուսի սենեակ մ'էր և լոյս կառնէր պարտէզին հետ համահարթ սրահէ մը որու կամարներուն վրայ ապարօշներ կային : Այս ճաշարանը մթին և խոնաւ էր, — նաեւ լի կենդանիներով, ինչպէս կրսն մանկուհիները — : Ըրջակայ տեղերուն ամէն կողմէն զեռուներ կուգային հոն : Չորս անկիւններուն ամէն մէկուն աշիւք տուհիները մասնաւոր և յայտարար անուն մը տուած էին իրենց բարբառովը : Անկիւններուն մին՝ Սարգեբու, մին Թըրթուրներու, մին Ճեպուկներու և մին ալ Ճպուռներու անկիւն կանուանէր : Ճպուռներու անկիւնը խոհարանին մօտ էր և ամենէն յարգին : Հոն ցուրտը աւելի նուազ էր քան թէ միւս անկիւնները : Անկիւններուն անուները ճաշարանէն դպրոցը անցեր էին, և չորս աղջեր զանազանելու կը ծառայէին, ինչպէս Մաղարէնի հին դպրոցին մէջ : Ամէն մէկ աշերտուհի ընթրիքի ժամանակ ճաշարանին ո՛ր անկիւնը որ նստելու ըլլար, այն անկիւնին անունը առնելով չորս աղջերուն մէկուն կը վերաբերէր : Օր մը Պ. Արքեպիսկոպոսը հովուական այցելութիւն ընելով կարմրագեղ պզտի աղջիկ մը տեսաւ որ դասարանը կը մտնէր և որ խառնշաղոյն ըս-

քանչեւ լի մաղեր ունէր, և հարցուց ուրիշ աշիւքտուհիի մը որ իր քոյն էր և որ առջից այսերով զմայլելի և թխաղոյն աղջիկ մ'էր :

— Ո՞վ է սա :

— Սարգ մը, Սրբաղան հայր :

— Ի՞նչ կըսես. հասկա սա միւսը :

— Ճպուռ մ'է :

— Ի՞նչ սա մէկովը :

— Թըրթուր մ'է :

— Իրաւ. է դուն ի՞նչ ես :

— Նեպուկ մ'եմ, Սրբաղան հայր :

Այս տեսակ տուներուն ամէն մէկը իր մասնաւոր պարագաները ունի : Ներկայ դարուս սկիզբը Էդուան այս շնորհալի և խստըմբեր տեղերուն մին էր, ուր գրեթէ վեհ մը թուրքահայ մը մէջ կաճի նորաբոյս աղջիկներու մանկութիւնը : Էդուանի մէջ Սուրբ-Հաղորդութեան թափօրի միջոցին կարդի մտնելու համար կոյսերը ծաղկամշակներէն կը զանազանուէին : Նաեւ « ամպ հովանիներ » և « բուրվ ուներ » կային. անոնցմէ ոմանք ամպ հովանիին ժապաւենները կը բռնէին, ոմանք ալ Սուրբ-Հաղորդութիւնը կը խնկէին : Ծաղիկները ըստ իրաւանց ծաղկամշակներունն էին : Չորս « կոյս » թափօրին առջեւէն կերթային : Երբ այս թափօրին մեծ օրը կը հասնի, ննջարանին մէջ շատ անդամ կը հարցնէին առտու .

— Ո՞վ է կոյսը :

Եթ թաղական « պղտիկ » աղջիկ մը սա խօսքը ըսած է վեց տարեկան « մեծ » աղջիկի մը որ թափօրին առջեւէն կերթար, մինչդեռ պղտիկը ետեւէն կերթար, — Գուն կոյս ես, իսկ ես չեմ :

Տիկին Գամբան կը յիշէր պղտիկին այս խօսքը :

ՅԼՈՐԹ Ե.

ԶՈՒՆՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՃԱՇԱՐԱՆԻՆ ԴՈՒՈՒՆ ՎՐԱՅ մեծիակ սև տառերով սա աղօթքը գրուած էր, որ Սպէրուհի Հայր Բեր կանուանէր, և որ մարդս ուղղակի արքայութիւն տանելու զօրութիւն ունէր:

« Պզտի սպիտակ հայր մեր զոր Աստուած շինեց, զոր Աստուած ըսաւ, և զոր Աստուած արքայութեան մէջ դրաւ: Գիշերը երբ պառկելու կերթայի, տեսայ որ անկողնիս մէջ երեք հրեշտակներ պառկած էին. մին ոտքին կողմը, իսկ երկուքը սնարին վրայ. մէջ տեղն ալ Կոյս Մարիամ պառկած էր. Մարիամը ըսաւ ինձ որ քնանամ անկասկած: Աստուած իմ հայրս է, Կոյս Մարիամը մայրս է, երեք առաքեալները եղբայրներս են, երեք կոյսերն ալ քոյրերս են: Մարմինիս վրայ հաղած եմ ան շապիկը ուր Աստուած ծնաւ. Սուրբ-Մարգրիտի խաչը կուրծքիս վրայ դրուած է. տիկին կոյսը հեռանալով գաշտերու մէջէն կանչնի կերթայ. Աստուած լալով Պ. սուրբ Սովհաննէսին կը հանդիպի: — Ուսկէ կուգաք, Պ. սուրբ Յովհաննէս. Ողջոյն Բեր Բեր (Ave salus) կուգամ: Չտեսա՞ք թէ ո՛ր է Աստուած: Խաչին վրայ է, ոտները կախուած, թեկերը բեռնուած, և դուրսին վրան սպիտակ և պզտի փշալի գլխարկ մը դրուած: Ո՛վ որ այս աղօթքը երեկոյին երեք անգամ, առտու ալ երեք անգամ ըսէ, մեռնելէն ետք արքայութեան արժանի պիտի ըլլայ »:

1827ին այս նշանաւոր աղօթքը պատին վրայէն անբեկոյթ եղած էր գեղնադոյն ներկերու տակ մնալով: Հիմա ալ բոլորովին ջնջուած կը համարուի, վասն զի անատենի քանի մը աղջիկները որոնք այսօր պառաւ են, ալ մոռցան զայն:

Իբր վերջին զարդ՝ պատին վրայ կախուած խաչ մ'ալ կար այս ճաշարանին մէջ որու միակ դուռը պարտէզին վրան էր:

Երկու նեղ սեղան կար, որոնց ամէն մէկուն երկու կողմը երկու փայտէ նստարաններ դրուած էին, և որոնք ճաշարանին մէկ ծայրէն մինչև միւս ծայրը երկու երկայն և զուգահեռական դիմեր կը կաղմէին:

Պատերը սպիտակ, և սեղանները սև էին. վանքերուն մէջ միայն այս երկու դոյները կը դործածուին: Կրօնուհիներուն ընթերիքը չորաբէկ և նոյն իսկ մանկուհիներուն ուսեստը խիստ կանոնաւոր էր: Երբեմն պնակ մը բանջարեղէնով եփած միս, կամ աղի ձուկ կը տրուէր. աս էր միայն շոյալութիւնը: Միայն աշկերտուհիներուն յատկացած այս հասարակ ընթերիքը բացառութիւն մ'էր: Մանկուհիները կուտէին և կը լուէին շաքարաւոր մայրին հսկողութեան ներքեւ, որ ժամանակ առ ժամանակ փայտէ դիմը մը կը բանար և կը դոյէր գողդիւնով, եթէ ճանճ մը կանոնին հակառակ ուզէր թոչալի կամ բղղալ: Այս լուծիւնը Սրբոց Կենսագրութեան ընթերցումովը կը համեմուէր: Շաքարական ընթերցումի պաշտօն ունեցող մեծահաս աշկերտուհի մը խաչին տակ պզտի բեմ մը կեւնէր և դրակալի մը վրայ կը կարդար կենսագրութիւնը:

Մերկ սեղանին վրայ հոն հոս ջնարակուած (vernir) կ'ձիճներ կային, որոնց մէջ նոյն իսկ աշկերտուհիները իրենց թասը և պնակը կը լուային, և երբեմն խոտաբուս մսի կամ հոտած ձուկի կտորներ կը նետէին. նետողը կը պատժուէր: Այս կ'ձիճները Բուրձնաւոր տաղան կանուանէին:

Լուծութեան ժամանակ խօսող մանկուհին « լեզուով խաչ » մը կընէր. ո՛ր — Գետինը. այսինքն քարայտաւոր կը լղէր: Փոշին՝ որ ամէն ուրախութիւններու վախճանն է՝ պաշտօն ունէր պատժելու վարդի այս նորածիլ խեղճ տերեւները, որոնց յանցանքն էր ճոռուողով:

Վանքին մէջ դիմը մը կար, որմէ 'ի բնէ անտի Բեր Բերուհի տալու է, և զոր արդիւնած է կարդալ: Այս դիմըը սուրբ Պրնուայի կանոնադիրն է. գաղտնիք, զոր աշխարհական աչք մը չկրնար տեսնել բնաւ:

Աշխրապահները օր մը դողցան այս դիրքը և սկսան ան-
յադարար կարգաւ. բայց երբ կը մտածէին թէ մէկը կրնայ
յանկարծ վրայ հասնիլ, սարսափելով շատ անգամ կընդհա-
տէին իրենց ընթերցումը և աճապարումով գիրքը կը դո-
ցէին: Այս մեծ վտանգին փոխարէն՝ որու ենթարկեցան՝ մի-
ջակ զուարճութիւն մ'ունեցան: Կորատի տղաներու մեղաց
նկատմամբ քանի մ'անխմանալի երեսներ՝ կարգացող ման-
կուհիներուն հետաքրքրութիւնը շարժեցին միայն:

Պարտեզին մէջ ծառուղիի մը մէջ կը խաղային որու եր-
կու կողմը քանի մը ստղատու ծառ կար: Թէև հսկողութիւնը
սաստիկ և պատիժները խիստ էին, բայց և այնպէս երբ ծա-
ռերը հովէն կը ցնցուէին, մանկուհիները երբեմն դադարա-
պէս կը յաջողէին հում խնձոր մը կամ փտուն ծիրանի մը
կամ որդնալի տանձ մը վախճել:

Հիմա խօսքը կը թողունք նամակի մը որ մեր քոֆէ է, նա-
մակ մը զոր ասիէ քսանուհինդ տարի առաջ դրած է հին
աշխրապահ մը: Այս աշխրապահին այսօր Տ. . . ի դքսու-
հին և Բարիզի ամենէն վայելազիւ կիներուն մին է: Ճիշդ
բնագրին համեմատ կը տողենք ահա. «Ազնիւը իր տանձը
կամ խնձորը կը պահէ որքան որ կրնայ պահել: Երբ վեր
կենտէ և անկողինն սաւանը կը գնէ մինչև որ ընթրիքի ժամը
զայ, բարձին տակ կը պահէ զայն, և գիշերը կուտէ իր
անկողինն մէջ, և եթէ չկրնայ, արտաքնոյին մէջ կուտէ»:

Անոց ամենէն մեծ հեշտութիւններուն մին այս էր ահա:

Երբեպիսկոպոսը վաղը այցելութեան գալու միջոյններուն
նորատի ազնիւներուն մին, օրիորդ Պուշար որ փոքր ինչ
Մօնթօքէնսիի ազնուական գերդաստանէն կը սեպուէր, զրաւ
դրաւ թէ արբեպիսկոպոսէն մէկ օր արձակուրդի թոյլտուու-
թիւն պիտի ուզէ. ասի ահադին յանցանք մ'էր այսպիսի
անողորմ վնասաւոր մը մէջ: Գրաւը բռնուեցաւ, բայց
զրաւը բռնողներուն և ոչ մին կը հաւատար թէ զրաւը գնո-
ղը պիտի համարձակէր արձակուրդ ուզելու: Երբ ժամանա-

կը եկաւ, արբեպիսկոպոսը աշխրապահներուն առջեւէն ան-
ցած միջոցին օրիորդ Պուշար՝ ի մեծ սարսափ իր ընկերու-
հիներուն՝ կարգերէն դուրս ելաւ, և ըսաւ. Օր մը արձակ-
ուելու հրաման կը խնդրեմ, Սրբազան հայր: Օրիորդ Պու-
շար առոյգ և մեծկակ աղջիկ մ'էր, և վարդի մը պէս փող-
փողուն և աղւոր կերպարան ունէր: Պ. Տը Գէլէն ժպտե-
ցաւ և ըսաւ. Ինչե՞ր էր, «Իբեկէր ի՞ր Գէլէն, Էբէ՛ր Էբէ՛ր
կը հաճի»: Երբ էր ինչ շնորհէ՛: Աւագուհին չէր կրնար բնաւ
գիմարել. խօսողը արբեպիսկոպոսն էր: Այս թոյլտուու-
թիւնը վաղեքին համար գայթակղութիւն, իսկ դպրոցին համար
ուրախութիւն մ'եղաւ: Ա'լ մտածէ թէ ինչ ազդում ու-
նեցաւ այս գիպումը:

Սակայն այս վէս վաղը որքան ալ ամբափակ ըլլար, կա-
րող եղած չէր աշխարհային կրից կեանքէն, լատարերդու-
թեանէն, նաև վէպէն ազատ մնալու:

Մեր ըսածը ապացուցանելու համար բաւական կը համա-
րինք հոս հաստատել և համառօտապէս նշանակել իրական
և անհակառակելի իրողութիւն մը, որ սակայն ըստ ինքեան
ամենեւին յարաբերութիւն և կապակցութիւն մը չունի մեր գրած
պատմութեան հետ: Ընթերցողին մտքին մէջ վաղեքին նկա-
րագիրը անթերի յօրինած ըլլալու համար միայն կը յիշենք
այս եղելութիւնը:

Արդ այն ժամանակները վաղեքին մէջ անծանօթ անձ
մը կար որ կրօնուհի չէր, որու հետ ամենքն ալ յարգանք
կը վարուէին և որ կանուանէր Տիկին Ալլէքէն: Ոչ ոք գի-
տէր թէ ով և ինչ է այս կնիկը. գիտցուածը սա էր միայն
թէ անի խելագար էր և թէ աշխարհիս մէջ մնած կը կար-
ծուէր: Այս պատմութեան մէջ, կրտսին ոմանք, ինչքի նը-
կատմամբ կարդալութիւններ կային, որոնք կարեւոր էին մեծ
ամուսնութեան մը համար:

Այս կինը հաղիւ հաղ երսուն տարեկան, թխողին, բա-
ւական գեղանի էր. մեծ աչքեր ունէր որք անուշադրութեամբ կը

նայելին : Կը տեսնէր արդեօք . Տարակուսելի խնդիր : Աւելի կսպրդէր քանթէ կը քայլէր . բնաւ չէր խօսեր . շնչելը անգամ տարակուսելի էր : Ռուսները՝ յետին շունչը աւանդողի մը ռուսներուն պէս՝ ճմլուած և կսպուտակ էին : Չեղ քին դպցողը ձիւնին դպած ըլլալ կը կարծէր : Ճիւղալային և տարած և վայելչութիւն մ'ունէր : Ուր որ մանէր , ցուրտ կարտագրէր : Օր մը կրօնուհի մ'անոր անցնիլը տեսնելով ուրիշի մ'ըսաւ . — Մեռած կը կարծուի ան : — Թերեւս իրօք մեռած է , պատասխանեց միւսը :

Տիկին Ալլաբրթինի վրայօք հաղաւորմէկ դէպք կը պատմուէր : Աշխրտուհիներուն մշտնջենական հետաքրքրութեան առարկան էր ան : Մատուռին մէջ վերնատուն մը կար , որ կովաշ⁸ (œil-de-beuf) կանուանէր : Տիկին Ալլաբրթին ժամերդութեան ատեն այս վերնատունը կը կենար , որ բոլորած և պատուհան մը , կովաշ մ'ունէր միայն : Այս վերնատունը առաջին դասիկոնին վրան ըլլալով հոն կեցողը կրնար քարոզելու կամ ժամաբարը տեսնել , և որովհետեւ կրօնուհիներուն արդիւնած էր տեսնել քարոզիչը կամ ժամաբարը , տիկին Ալլաբրթին սովորաբար մինակ կըլլար հոն : Օր մը քարոզ տուողը բարձրաստիճան երիտասարդ եկեղեցական մ'էր . այս եկեղեցականը Բոհանի դուքս , Քրանսայի ատենակալներէն մին , 1813ին Լէոնի իշխան եղած ատեն կարմիր հրազինաւ կիրներու պաշտօնատար , և 1830էն ետք կարգինաւ և Պըզանսոնի արքեպիսկոպոս էր , և մեռած :

Առաջին անգամն էր որ Պ . Տը Բոհան Բըթի-Բիգբիւսի վանքին մէջ քարոզ կուտար : Տիկին Ալլաբրթին քարոզի և ժամերդութեան ժամանակ սովորութիւն ունէր կատարելապէս և բոլորովին անշարժ կենալու : Այն օրը սակայն երբ նշմարեց Պ . Տը Բոհանը , կիսովին կայնեցաւ , և մատուռին մէջ լուծութիւնը տիրած միջոցին , « Աւայ , Օյիւսէն է եղբ » ըսաւ բարձրաձայն : Բոլոր վանաբնակները ապշուածութեամբ համակուելով իրենց ետին նայեցան , քարոզիչն ալ վեր ընաւ աչերը ,

բայց տիկին Ալլաբրթին նորէն իր առջի անշարժ դիրքը առած էր : Յանկարծ արտաքին աշխարհէս շունչ մը , կեանքի նշոյլ մ'անցած էր այս մարած և սառնադին կերպարանին վրայէն . յետոյ ամէն ինչ աներևոյթ եղած և յիմարուհին նորէն գիտէ մը դարձած էր :

Սակայն Ալլաբրթինին այն խօսքը շաղակրատութեան առիթ մ'եղաւ այն ամէն անձերու որոնք կրնային վանքին մէջ խօսիլ : Ուրբան դէպքեր կը պարունակէր այս « Աւայ , Օյիւսէն է եղբ » խօսքը . որքան գաղտնիք երևան կը հանէր այն : Յայտնի էր թէ տիկին Ալլաբրթին երեւելի անձերու դասէն ելնելով վանքը մտած էր քանի որ Պ . Տը Բոհանը կը ճանչնար . թէ անի խիստ երեւելի տիկին մ'էր անշուշտ քանի որ ընտանեւոր կը խօսէր այսպիսի մեծանուն իշխանի մը հետ , թէ այս իշխանին հետ յարաբերութիւն , թերեւս ազգականութիւն ունէր , բայց ի հարկէ խիստ մտերմական ազգականութիւն մ'էր քանի որ անոր « պղտիկ անունը » գիտէր :

Երկու խտաբարոյ դքսուհիներ , տիկին Շուաղէօյլ և տիկին Սէրան , շատ անդամ այցելութիւն կրնէին վանատունը ուր անշուշտ երեւելի կանայք (magnates mulieres) ըսուած առանձնաշնորհութեան զօրութեամբ կը մանէին , և մեծ վախ կազդէին դպրոցին : Երբ կանցնէին երկու պառաւ տիկինները , բոլոր խեղճ պատանուհիները կը դողային և վար կը նայէին :

Սակայն Պ . Տը Բոհան՝ առանց գիտնալու՝ աշխրտուհիներուն ուշադրութիւնը դրաւած էր : Այն միջոցին Բարիդի Արքեպիսկոպոսին մեծ-աթոռակալ անուանած էր , և կը յուսար եպիսկոպոս ըլլալ օր մը : Իր սովորութիւններուն մին էր ստէպ վանքը դալ և Բըթի-Բիգբիւսի կրօնուհիներուն մատուռին մէջ տիրացութիւն ընել ժամերդութեան ժամանակ : Նորատի մենուհիներուն (recluse) և ոչ մին կրնար նշմարել զան , վասն զի հաստ վարագոյրի մ'ետեւ կը կենային , բայց Պ . Տը Բոհան անոյշ և փոքր ինչ սուր և նուրբ

նոնց . ահա այս պատճառաւ է որ այն նորածիլ յիշողութիւնները դեռ կը յիշեն այլ և այլ պատահերէ 'ի զատ նաև սուրբ Պաղիւ , սուրբ Սիօլասթիկ և սուրբ Ժաղօպ առնուն մայրերը :

Այս ապաստանեալ կրօնուհիներուն մին զրեթէ իր նախկին վանատունին մէջն էր : Սէնթ-Օրի ուխտին կրօնուհիներուն մին էր ան , և իր ուխտի միաբանուհիներէն միայն ինքն էր կենդանի մնացողը : Սէնթ-Օրի միաբանուհիներուն հին վանքը տասնութերորդ դարու մէջ ճիշդ այս Բըթի-Բիդբիւսի տունն էր որ ետքէն Մարթէն Վերկայի պէնէաթիքիուհիներուն անցաւ : Այս սրբատուն աղջկէր սաստիկ աղքատութեանը պատճառաւ չկրնալով իր ուխտին շքեղ հաղուստը ճարել որ ծիրանեղոյն տեսակ մը երկթե վակասով (scapulaire) օպիտակ բոլոր մ'էր , նոյն զգեստով պղտի պէպէկ մը հաղուեցուցած էր զոր բարեհաճութեամբ կը ցուցնէր և զոր վանատունին կտակեց մեռնելու ժամանակ : 1824ին այս ուխտէն մէկ միաբանուհի մնացած էր . իսկ հիմա պէպէկ մը միայն մնացած է :

Այս արժանապատիւ մայրերէն 'ի զատ քանի մ'աշխարհական երեւելի պառաւներ՝ տիկին Ալպերթինի պէս՝ աւագուհիէն արտօնութիւն ստացեր էին Պղտի-Վանքը քաշուելու : Այս պառաւներուն հեան էր տիկին Տը Պօֆօր Տ'Օրուլ և տիկին Տիւֆրէսն մարքիզուհին : Ուրիշ պառաւ մ'ալ կար , որ քիթը սրբելու ատեն հանած ահագին աղմուկովը միայն ծանօթ էր վանքին մէջ : Աշկերտուհիները տիկին Վաղարմիշի (աղմուկ հանող) կանուանէին զան :

1820 կամ 1821ի միջոցներուն տիկին Տը Ժանլի որ այն ժամանակ Լէմբէքի անունով պարբերական հանդէս մը կը հրատարակէր , ուղեց Բըթի-Բիդբիւսի վանքը մտնել և մասնաւոր սենեակ մ'ունենալ հոն : Իր պաշտպանն էր Օրլէանի դուքսը : Փեթակին մէջ աղմուկը փրթաւ . ձայնաւոր մայրերը սկսան սարսափել , տիկին Տը Ժանլի վիպասանութիւններ դրած

էր : սակայն յայտնեց թէ ամենէն առաջ ինք կատէր զանոնք՝ մանաւանդ թէ ալ անողոք ջերմեանդութեամբ ապրելու հասակը մտած էր : Աստուծոյ օգնութեամբ , նաև իշխանին պաշտպանութեամբ վերջապէս մտաւ վանքը : Բայց վեց կամ ութ ամիսէն ետք ձգեց զնաց՝ պատճառ բերելով թէ պարտեղին մէջ շուք չկար : Կրօնուհիները յանչափս ուրախացան երթալուն : Թէև շատ պառաւ էր , բայց տակաւին տաւիղ կը զարնէր , մանաւանդ թէ շատ լաւ կը զարնէր :

Վանքէն ելած ատեն իր նշանը թողուց իր մեկուսարանին մէջ : Տիկին Տը Ժանլի աւելորդապաշտ էր և լատինադէտ : Այս երկու բառը բաւական լաւ կը ծրագրեն անոր կերպարանը : Քանի մը տարի առաջ իր մեկուսարանին պղտի պահարանին մէջ ուր կը պահէր իր ստակը և զօհարեղէնները , տակաւին կը տեսնուէր սա հինգ առողջ լատիններէն ոտանաւորը զոր յատկապէս ինք կարմիր մեշտով զրած էր գեղին թուղթի մը վրայ , և որ՝ իր կարծիքին նայելով՝ զողերը վախցնելու զօրութիւն ունէր :

Imparibus meritis pendent tria corpora ramis:

Dismas et Gesmas, media est divina potestas;

Alta petit Dismas, infelix, infima, Gesmas

Nos et res nostras conservet summa potestas.

Hos versus dicas, ne te furto tua perdas.*

Վեշտասաներորդ դարու լատիններէնին ոճովը գրուած այս ոտանաւորները խնդիր մը կը յուղեն , որ է գիտնալ թէ արդեօք Գողգոթային երկու աւագակները՝ ինչպէս կը կարծուի ընդհանրապէս՝ Տիմաս և Ճեսթաս կանուանին , թէ Տիմաս և

* Տարբեր արժանիք ունեցող երեք մարդ կախուած են այս փայտէն , այսինքն Տիմաս , Ճեսթաս և ատենց մէջ տեղէն Ամենակարողին որդին : Տիմաս երկինք , իսկ թշուառ Ճեսթաս զժողիք կերթայ :

Թող աստուածային զօրութիւնը պահպանէ թէ՛ մեզ և թէ՛ մեր ինչքը :

Այս առղերուն վրայ խորհէ՛ եթէ չես ուղեր կորնչել յանցանքիդ պատճառաւ :

ճէտմաս : Այս ուղղադրութիւնը կրնար անախորժ երեւոյթ ճէտմասի գերակումնին որ անցեալ դարու մէջ կը պնդէր թէ ինք անգլիկոս աւագակէն ուրաժ էր : Սակայն այս ռաանաւորներուն օգտակար զօրութիւնը հաւատքի դաւանանք մը կը կազմէ հիւրընկալութիւններու⁹ (hospitalière) ուխտին մէջ :

Զմուռնանք ըսել թէ վանատունին եկեղեցին որ Մեծ-Վանքը դպրոցէն բոլորովին բաժնեկու ձեռք մը շինուած էր, Գպրոցին, Մեծ-Վանքին և միանդամայն Պղտի-Վանքին կը պատկանէր անխորժ : Ժողովուրդն ալ կընդունուէր այս եկեղեցին զպուշարանի տեսակ մը դռնակէ որ փողոցին վրայ բացուած էր : Բայց ամէն բան այնպիսի ձեռք կարգադրուած էր որ վանատունին բնակութիւններէն ոչ որ կրնար գուրտէն եկած զէմք մը տեսնել : Եթէ կուգես հասկնալ թէ ինչ կը բղով կարգադրուած էր եկեղեցին, երևակայէ եկեղեցի մը որու դասը տիրանեան ձեռքով մը բռնուելով ծուռած է, և հասարակ եկեղեցիի դասին պէս չէ թէ մինչև խորանին ետեւը կերկնայ, այլ ժամարարին աջակողմը տեսակ մը սրահ կամ միջահար այր մը կը կազմէ . ենթացիկ թէ այս սրահը աստը կանգունի չափ բարձր վարդապետով մը պոյնուած է, ինչպէս ըսինք արդէն . գիղէ այս վարդապետին ետեւը և փայտէ նստաբաններու վրայ բոլոր վանաբնակները, դպրութիւնները ձախ աշխարհութիւնները ալ, իսկ աշխատաւոր քույրերը և նորընծա յուհիները ներսի կողմը դեռեղեղով, և ահա կրնաս կերպիւ իւրիջ հասկնալ թէ ինչպէս ժամերգութեան ունկնդրութիւն կընեն Բըթի-Բիդրիւսի միաբանութիւնները :

Այս այրէն որ տիրացութիւններու դաս կանուանէր, գէպ'ի վանքին արդիւարանը նեղ անցք մը կար : Եկեղեցին պարտէզէն լոյս կառնուր : Եթէ ըլլար այնպիսի ժամերգութիւն մը որու միջոցին կրօնութիւնները ըստ կանոնի պարտաւորեին լուծիւն պահել, ժողովուրդը անոնց ներկայութիւնը Տէր ողորմա՛ ըսող դպրութիւններու նստաբաններուն ընդհարու՛մը լսելով կըզար, որոնք ձայն հանելով կը ընէին և կ'ընէին :

ՊԼՈՒՐ Է.

ԱՅՍ ԲԹՈՒԹԵԱՆ ԳԱՆԻ ՄԸ ՉԳԱՆԱԲՆԵՐԵՐ

1819էն մինչև 1823 Բըթի-Բիդրիւսի աւագութիւն օրիորդ Պըմէօրն էր որ կրօնապէս վանամայր Ինօսանթ (անմեղութի) կանուանէր : Մարդ ըլլա Տը Պըմէօրի գերդաստանէն էր, որ ապա Պընտաշի ուխտին սուրբերուն կենսաբանութիւնը հեղինակած է : Ինօսանթ մայրը երկրորդ անգամ աւագութիւնն ունեւորած էր : Գրեթէ վաթսուէն տարեկան, կարճահասակ, անձնեայ, « զիկուն (fêlé) անօթի մը պէս երդող », կըսէր այն նաւակը զոր արդէն յեղեցինք, այլ սակայն պատուական կին մ'էր . բոլոր վանքին մէջ ինքն էր միայն զուարթ, և այս պատճառաւ կը պաշտուէր ամենէն :

Ինօսանթ կը նմանէր իր նախամայր (ascendante) Մարգրիտին որ ուխտին Տասնէն¹⁰ էր : Գրադէտ, պերճաբան, զիտուն, ձեռնհաս, հետաքրքրութեամբ պատմաբան, լատիններէնի մէջ եփած, յունարէնով շարունած, երրայեցեղէնը փուլ տուած, աւելի պէնէտիքիմեան քան թէ պէնէտիքութեան մ'էր ան :

Տեղապահ-աւագութիւն էր մայր Սինեթէ որ դրեթէ կըլլար պատաւ և սպանիացի կրօնութիւն մ'էր :

Զայնաւոր մայրերուն մէջ ամենէն անուանինէն էին Սէնթ-Օնօրին, դանձապետ, Սէնթ-Ժէրմըրիտ, նորընծայութիւն, ռուսալին վարժապետութիւն, Սէնթ-Անժ, երկրորդ վարժապետութիւն, Անօնիասիօն, լուսարարութիւն, Սէնթ-Էօփիւթ, հիւանդապետութիւն, — բոլոր վանքին մէջ միայն այդ կինը չարասիրտ էր : — Նաև Սէնթ-Մարիլիտ (օրիորդ կուս վէն), որ խիստ ծաղիկահաս էր և հիւանդի ձայն մ'առնէր : Տեղ-Անժ (օրիորդ Տրուէ), որ Աստուծոյ-Աղջիկներու վանքը և Ժիլօրիս-Մանեիի մէջ Թրեզօրի վանքը մտած էր ժամանակաւ, Սէնթ-Ժօզէֆ (օրիորդ Գօօլլուսո), Սէնթ-Ատէլիս

իտ (օրիորդ Տօլէրնէյ), Միզերիզօրտ (օրիորդ Տը Սիֆիւ-
անթ որ չիրցաւ տանիլ վանական խստութիւններուն), Գօմ-
բասիօն (օրիորդ Տը Լա Միլիթէր, կանոնին հակառակ վաթ-
սուն տարեկան հասակին մէջ վանքը մտած, վասն զի շատ
հարուստ էր), Բրօվիտանա (օրիորդ Տը Լօսինիէր), Բրե-
զանթասիօն (օրիորդ Տը Սիկուէնցա) որ 1847ին աւաղուհի
եղաւ, վերջապէս Սէնթ-Սէլիներ (քանդակագործ Չէրազդիի
քոյրը) որ խնցաւ. Սէնթ-Շանթալ (օրիորդ Տը Սիւզօն)
որ նոյնպէս խնցաւ :

Ամենէն աղւորներուն մէջ քսան երեք տարեկան սիրուն
աղջիկ մ'ալ կար որ Պուրպօն կղզիէն էր և ասպետ Բօզի
թոռնուհին որ աշխարհի մէջ օրիորդ Բօզ անունը պիտի կրէր,
և որ մայր Ասօմբսիօն կանուանէր :

Սէնթ-Մէզթիլթ մայրը եկեղեցիին դասը և դպրուհիները
հսկելու պաշտօն ունենալով եկեղեցիին մէջ երկելու պաշ-
տօնը աշխրատուհիներուն կուտար յօժարակամ : Ամէն աստի-
ճանի ձայները կը կազմէր անոնցմով, այսինքն եօթը հոգի
կընտրէր տաս տարեկանէն մինչև տասնութեց տարեկան, ո-
րոնց ձայները և հասակները զանազան էին և զոր քով
քովի և փոքրագունէն մինչև մեծագոյնը ամէն մէկը իր հա-
սակի կարգին համեմատ շարել տալով և ոտքի վրայ կեցնե-
լով երգել կուտար : Հանդիսականը նորատի աղջիկներու
սրինգի նման բան մը, հրեշտակներէ շինուած տեսակ մը
Պանական կենդանի սրինգ տեսնել կը կարծէր :

Աշխրատուհիներէն ամենէն աւելի սիրունող աշխատաւոր քոյ-
րերն էին Սէնթ-Էօֆրազի, Սէնթ-Մարգրիտ, Սէնթ-Մարթ
և Սէնթ-Միշել քոյրերը : Սէնթ-Միշել տակաւին մանկու-
թեան մէջ էր, իսկ Սէնթ-Մարթ երկայն քիթովը աշխր-
ատուհիներուն խնդուկը կը բերէր :

Այս կիներուն ամենքն ալ քաղցրութեամբ կը վարուէին
բոլոր աշխրատուհիներուն հետ : Արօնուհիներուն ամէն մէկը
ինքզինքին հետ խստիւ կը վարուէր : Միայն դպրոցին մէջ

կրնալ կը վարուէր, և կերակուրները վանքին կերակուրնե-
հետ համեմատուելով աւելի ընտիր էին : Ասոր նման ուրիշ
հազարուհի խնամք կը տարուէր աշխրատուհիներուն : Միայն
թէ երբ պատանուհի մը կրօնուհի մը քովէն կանցնէր և
հետը կը խօսէր, կրօնուհին պատասխան չէր տար :

Այս ընտելեան կանոնին իբր հետեանք բոլոր վանքին մէջ
մարդկային արարածները խօսելէ զրկուած, և այս արա-
նութիւնը անկենդան իրերու տրուած էր : Երբեմն եկեղեցիին,
երբեմն ալ պարտիզպանին զանգակը կը խօսէր : Տեսչուհիին
քով աղբու կերպով ձայնող պղտի զանգակ մը կար որ վա-
նատունին ամէն կողմէն կը լսուէր : Այս զանգակը զանազան
հնչիւններով որք ձայնական հեռագրի նման բան մ'էին,
կը նշանակէր նիւթական կեանքի այն ամէն գործողութիւն-
ները զոր պէտք էր կատարել, և 'ի պահանջել հարկի խօ-
սարանը կը կանչէր վանատունին այս կամ այն բնակուհին :
Ամէն մէկ անձ և ամէն մէկ բան զանգակի յատուկ հնչիւն
մ'ունէր : Աւագուհին մէկ և մէկ հնչիւնը ունէր. վերատես-
չուհին՝ մէկ և երկու : Վեց-հինգը դասարան հրաւիրել էր.
հետեալքար աշխրատուհիք ամենեւին չէին ըսեր թէ դասարան
կը մանեն այլ վեց-հինգը կերթան : Չորս-չորսը տիկին ըՏ
Ժանլիի զանգակն էր, այս հնչիւնը ստեպ կը լսուէր. Չոր-
սուրջ ասորան է ա, կըսէին այն աշխրատուհիները որ ո-
ղորմ չունէին : Չանդակը եթէ տասնինը անգամ զարնէր,
մեծ դէպք մը կը ծանուցանէր : Յանկապարէն դուռը կը բաց-
ուէր, որ վերէն վար պարզունակներով պատուած երկաթէ
ահուելի տախտակ մ'էր և որ արքեպիսկոպոսը եկած միջոցին
միայն կը դառնար իր ծխնին վրայ :

Ինչպէս ըսինք արդէն, արքեպիսկոպոսէն և պարտիզպա-
նէն 'ի զատ ոչ ոք կը մտնէր վանքը : Աշխրատուհիները ու-
րիշ երկու մարդ ալ կը տեսնէին, մին էր ողորմաբաշխը
(aumônier), Պանէս արքան, ծեր և տղեղ մը, որու վան-
գակին ետեւէն անհասկնալի նայելու արտօնութիւն ունէին երբ

դասը կը կենար ան . միւսն էր դժադրութեան դասատու Պ . Անսիօ : Այն նամակը որու քանի մը տողերը արդէն կար . դաց ընթերցողը , այս դասատուին անունը տարբեր կը ըլլար . կը գրէ , նաև ստակալի ծէր ապագայող մը կանուանէ զան :

Ինչպէս կը տեսնենք , ընտրուած էին ամէն մարդերը :

Այս էր ահա այս հետաքրքրական վանատունը :

ՊԼՈՒՐ Բ .

ՍՈՐՏԵՐԻՆ ԵՏՔ ԳԼՐԵՐ

POST CORDA LAPIDES

ԱՅՍ վանատունին բարոյական կերպարանը ծրագրելէն ետք աւելորդ չենք համարիր քանի մը խօսք ըսել նաև նիւթական կերպարանին նկատմամբ , որու վրայ ընթերցողը արդէն դադարաւ մ'ունի :

Բըթի-Բիգրիւս Սէնթ-Անթուանի վանքը դրեթէ բոլորովին կը դրաւէր այն ընդարձակ տրակիզը զոր կը կազմէին Բօլօնսոյի փողոցը , Տրուա-Միւրի փողոցը , Բըթի-Բիգրիւսի գոիհը և հին յատակադժերու մէջ Օմարէ ըսուած անոնց փողոցը՝ չորսն ալ մէկգլմէ կ'արեւելէ : Այս չորս փողոցները փոս մը շրջապատելու պէս այս տրակիզը կը շրջապատէին : Վանքը շատ մը շէնք և պարտէզ մ'ունէր : Գլխաւոր շէնքը՝ իր ամբողջութեամբը նկատուելով վրայ վրայի կանգնած երկսեռ (hybride) շինութիւններու դէպ մ'էր , որոնք եթէ ուղղակի 'ի վերուստ նկատուէին , դետինը դրուած կախաղան մը կը գծադրէին ճշգրտապէս : Կախաղանին մած թեւը Տրուա-Միւր փողոցին Բիգրիւս և Բօլօնսօ փողոցներուն մէջ երկնցող բուր ճիւղը կը դրաւէր . իսկ պղտի թեւը բարձր , դորշագոյն և ուղղադիմ վանդակաւոր ճակատ մ'էր որ Բիգրիւսի գոիհը կը նայէր , թիւ 62 մծ դուռն ալ կախաղանին ծայրը կը նշանակէր : Այս ճակատին դէպ 'ի միջավայրը հին և ցած

կամարածե դուռ մը կար , որ փոշիէն և մոխիրէն ճեւղած էր և որու վրայ սարդերը ոտայն կը հիւսէին . այս դուռը միայն կիրակի օրեր մէկ կամ երկու ժամ բաց կը մնար , նաև երբ կրօնուհի մը դադաղը վանքէն դուրս հանել հարկ ըլլար : Գուրսէն ժողովուրդը ահա այս դուռէն եկեղեցի կուգար : Կախաղանին արմուկը քառակուսի սրահ մ'էր ուր սեղանի վերաբերող ամէն բան կը պատրաստուէր կամ կը պահուէր և զոր կրօնուհիները շոբֆաշան կանուանէին : Մեծ թեւին մէջն էին մայրերուն և քոյրերուն մեկուսարանները և նորբնծայարանը : Պղտի թեւին մէջն էին խոհարանները , ճաշարանը որու ետեւն էր նաև արդիլարանը և եկեղեցին : Թիւ 62 դուռին և Օմարէի դոց փողոցի անկիւնին մէջն էր դըպրոցը որ դուրսէն չէր երևար :

Տրակիզին մնացորդ մասը պարտէզը կը կազմէր որ Բօլօնսօյի փողոցին հարթութենէն շատ աւելի ցած էր , հետեւաբար պատերը ներսէն աւելի բարձր էին քան թէ դուրսէն : Պարտէզը որու մակերևոյթը փոքր ինչ դմբէթի պէս ցցուած էր , մէջ տեղը հողաբլուրի մը կատարին վրայ սրածայր և կոնաձև եղեին մ'ունէր ուսկէ՝ իբր տիպաւոր ասպարի մը վրայէն՝ չորս մծ ծառուղիներ կերկնային , որոնց ամէն մէկը՝ իբր ճիւղեր՝ երկերկու պղտի ծառուղիներ ալ ունէր , հետեւաբար եթէ շրջապատը բոլորաձև ըլլար , ծառուղիներուն երկրաչափական յատակադիմը պիտի նմանէր անիւի մը վրայ գրուած խաչի մը : Ծառուղիները անհասարակ երկայնութիւններ ունէին , և ամէնքն ալ պարտէզին պատերուն կը յանդէին որոնք խիստ անկանոն էին : Այս ծառուղիներուն երկու կողմերը հաղարջնիներ կային : Ներսը բարձրաբերձ կաղամախներու ուղի մը կար . այս ուղին ալ կսկսէր հին վանքին աւերակներուն քովէն , որ Տրուա-Միւր փողոցին անկիւնն էր , և կը տանէր Պղտի-Վանքին տունը որ Օմարէ փողոցին անկիւնն էր : Պղտի-Վանքին առջևի կողմն էր ինչ որ պղտի պարտէզ կանուանէր : Արդ եթէ այս ամբողջութեան վրայ

աւելցնես զաւելթ մը , ամէն տեսակ և զանազան անիւններ՝ զոր ներքին բնակարանները կը կազմէին , բանտի պատեր , և Բօլժնսոյի փողոցին միւս եզրին վրայ շինուած յարկերուն երկայն և սեւածոյր դիծը որմէ ՚ի զատ վանքը ուրիշ հեռաւոր տեսք և մտաբանակ տեղ չունի , անատեն կատարելապէս մտքիդ մէջ պատկերած կըլլաս ինչ որ էր Բըթի-Բիդբիւսի պերնարառհիներուն վանատունը ասկէ քառասունը հինգ տարի առաջ : Այս սրբաշուք տունը շինուած էր ճիշդ այն տեղ որ տասնութեցերորդ դարու մէջ զուեղի խաղի հռչակաւոր հրապարակ մ'էր և որ արամուսնէ հաշար օտարաններու խաղաբանը կանուանէր :

Այս փողոցներուն ամէնն ալ Բարիդի հին փողոցներն են : Տրուա-Միւր և Օմարէ անունները շատ հին են , այս անունները ունեցող փողոցները ալ աւելի հին են : Օմարէի պղտի փողոցը Մօկու փողոց անուանեցաւ , Տրուա-Միւր փողոցն ալ Ալիլանթիէ (վայրի վարդ) անուանեցաւ , վասն զի մարդս քաբերը չկտրած Աստուած ծաղիկները կը բանար :

ՔԱՆՈՒՆ Բ.

ԱՆՁԱՆՆԱԿ ՄԸ ՏԱԿ ԴԱՐ ՄԸ

ՔԱՆԻ որ մանրակրկիտ կը պատմենք ինչ որ էր ժամանակաւ Բըթի-Բիդբիւսի վանքը , և քանի որ այս զաղտնապահ ապաստանարանին վրայ պատուհան մը բանալու համարձակեցանք , թող ընթերցողը ներէ մեզ փոքր ինչ ևս չեղիլ մեր նպատակէն , չեղում մը որ այս զրքին հետ հիմնական յարաբերութիւն չունի , և որ սակայն նկարագրութիւն և օղուտ մը կը պարունակէ , վասն զի անով ընթերցողը պիտի հասկնայ թէ վանքն ալ իրեն յատուկ անմահ կերպարաններ ունի :

Պղտի-Վանքին մէջ հարիւրամասյ կրօնուհի մը կար որ

Փօնթըվրոյի արքայարանէն եկած էր : Նաև յեղափոխութենէ առաջ ընկերութիւններու մէջ մտած ելած և յարաբերութիւններ ունեցած էր ան : Շատ անգամ Պ. Տը Միւրօմսնիլի խօսքը կընէր , որ Առի Թ. Ի իշխանութեան ժամանակ կնքապահ էր , նաև Տիւրլա անուն նախագահի մը տիկնոջը վրայ կը խօսէր որու հետ շատ յարաբերութիւն ունեցած էր : Այս երկու անունները ամէն խօսքի մէջ յարմար կամ անյարմար յիշելու հաճութիւնը և սնափառութիւնը ունէր : Փօնթըվրոյի արքայարանը եռանդալին կը զովէր . կըսէր թէ քաղաքի մը կը նմանէր այն և թէ մնաստանը փողոցներ ունէր ,

Բիդարտիացի կնիկի մը պէս կը բարբառէր և աշկերտութիւններուն զուարճութիւն կուտար : Ամէն տարի հանդիսաւոր կերպով իր ուխտերը կը նորոգէր , և երգում ընելու ասեն քահանային կըսէր . Գերապայծառ սուրբ Քրիստոսա զայն (երգումը) գերապայծառ սուրբ Թիւլիէնին աւանդեց , գերապայծառ սուրբ Թիւլիէն գերապայծառ սուրբ Էօղէպին աւանդեց , գերապայծառ սուրբ Էօղէպ գերապայծառ սուրբ Բրօղօբին աւանդեց , և այլն . . . , ես ալ , հայր իմ , ձեզ կաւանդեմ երգումն : — Եւ ասա աշկերտութիւնը կըկսէին մեղմիկ խնդալ իրենց քօղին տակէն . սիրուն և կիսկաւոր խնդումներ որոնցմէ ձայնաւոր մայրերը չէին ակոթներ :

Ուրիշ անգամ ալ դարաւոր պատուը դէպք մը կը պատմէր . կըսէր թէ իր երկրասարքութեանը ժամանակ պերնարները չէնակներէ վաղ չէին մնար :

Խօսողը դար մ'էր , բայց տասնութերորդ դարը : Կը պատմէր թէ յեղափոխութենէ առաջ չորս գինիներուն նկատմամբ ինչ սովորութիւն կար Շամբանեի և Պուրկօնեի մէջ : Երբ երեւելի անձ մը , Քրիստոսայի մարեշալ մը , իշխան մը , դուքս և ատենակալ մը Պուրկօնեի կամ Շամբանեի քաղաքներուն մէկէն կանցնէր , քաղքին մեծամեծները կը դիմաւորէին զան ճառ մը խօսելով և չորս արծաթէ բաժակ կը մատուցանէին ,

որոնց մէջ չորս տեսակ դիւնի կը դրուէր : Առաջին սկզբին վրայ դրուած էր՝ կապիկի քիւնի . երկրորդին վրայ՝ աւի-ծէ քիւնի . երրորդին վրայ՝ աւի-ծէ քիւնի . չորրորդին վրայ՝ աւի-ծէ քիւնի : Այս չորս աւանդութիւնները գինովութեան չորս աստիճանները կը յայտնէին . առաջին աստիճանը զուարթութիւն կուտայ . երկրորդը կը զրգուէ . երրորդը կապչէ (hébété) , չորրորդը անասունին կը հաւասարէ գինովը :

Այս հարիւրամայ պատուր կը պատուարէր պահարանի մը մէջ գաղտնի բան մ'ունէր , որ շատ սիրելի էր իրեն : Փօսթը վրայ կանոնը չէր արդիւնէր բան մ'ունենալը : Պատուր ամենեւին չէր ցուցներ այս բանը :

Ուղած ժամանակ կառանձնանար , վասն զի կանոնը կը ներէր , և ամէն անգամ՝ որ այն բանին նայիլ կուզէր , կը պահուէր : Եթէ փողին մէջ ոտքի դիտուում լուծէր , ոսկորուտ ձեռններովը կը ցածին չափ շուտ մը կը դոյգէր պահարանը : Երբ նոյն իրին վրայօք հետը խօսիլ ուզուէր , կը լսէր թէ և խօսիլը ախորժելի էր իրեն : Ամենէն հետաքրքիրները չկրցան խօսք մ'առնուլ անոր բերնէն , և ամենէն յամառներն ալ ընկրկեցան անոր անգրգուելի լուծեան առջև : Այս բանն ալ մեկնութիւններու առարկայ մ'եղած էր այն ամէն անձերու որոնք վանքին մէջ գործ չունէին կամ կը ձանձրանային : Ինչ կրնար ըլլալ արդեօք այս խիստ թանկագին և խիստ գաղտնի բանը որ հարիւրամային գանձն էր : Արդեօք սուրբ գիրք մ'էր . արդեօք աննման համբիշ մ'էր . արդեօք ասպնդուցուած մասունք մ'էր : Հազարումի կնիքադրութիւններ կը ըլլային : Երբ պատուր մեռաւ , հետաքրքիրները պահարանը վաղեցին այնպիսի շտապաւ մը որ գուցէ անպատեհ էր , և բացին զայն : Քանը գտան որ իբր օրհնած մաղաղմայ երեք անգամ փաթթուած կտաւի մէջ դրուած էր : Փաէնցայի պնակ մ'էր այն և վրան նկարներ ունէր . այս նկարներն էին թևարկող Գուրիտոններ զոր դեղաբանի ծառաներ կը հալածեն ամէն մէկը ահաբեկող զրեխ մը բռնած :

Այն հալածումին մէջ շատ մը ծիծաղաշարժ ձեւեր և զիւրք կը տեսնուին : Սիրուն Գուրիտոններուն մին արդէն բռնուելով հարուածը կերած է : Ար յուզուի , պղտի թևերը կը շարժէ , և թռչելու կը ջանայ տակաւին , բայց խեղկատակ կաքաւիչը սատանայական խնդումով մը կը խնդայ : Խիթը կը յաղթէ սէրը . այս է ահա նկարին բարոյականը : 1843 սեպտեմբերի մէջ տակաւին կը կենար այս պնակը որ իբօք խիստ հետաքրքրական բան էր և որ գուցէ Մօլիէրին դադար փար մը տալու պատիւը ունեցաւ : Պոմարշէի պուլվարին վրայ փերեզակի մը քովն էր այն և ծախու :

Այս բարեմիտ պատուր ամենեւին չէր ուզէր դուրսէն այցելութիւն ընդունիլ , վասն զի Խօսարանը շատ արհամարհ է , կըսէր :

ՔԱՌՆԱԳՐՈՒՄ

ՄՅՈՒՆԵՆԵՐՆԵՐ ԵՐԿՐԱԳՐՈՒԹԵՆ ԺԱՌՈՒՄԸ

ՍԱԿԱՅՆ այս գրեթէ գերեզմանական խօսարանը որու վրայ աշխատեցանք գաղափար մը տալու , բոլորովին տեղական իրողութիւն մ'է , որ ուրիշ վանքերու մէջ ալ չկրնար արտագրիլ մի և նոյն խստութեամբ : Թամիլ փողոցին վանքին մէջ մանաւանդ որ ստոյգ է թէ ուրիշ ուխտի մը կը վերաբերէր , սև փեղկերը վերցուած և տեղը թխողոյն վաւաղոյրներ դրուած էին , և խօսարանն ալ սրահ մ'էր որու յատակի տախտակները փայլուն էին , և պատահանները ըստ պիտակ բեհեղէ վաւաղոյրներ ունէին , իսկ պատերուն վրայ ամէն տեսակ պատկերի շրջանակներ , բացիքես պէնէտիթուհիի մը պատկերը , նկարուն փունջեր , մինչև անգամ թիւերքի զլուխ մը կար :

Այս վանքին պարտեզին մէջն էր նոյնպէս Խալիլայէն եկած այն կասկեանին որ Քրանսայի կասկեաններուն ամենէն գեղեցիկը և ամենէն մեծը կը սեպուէր և որ տասնութերորդ դա-

բու ժողովարդին մէջ երկրին բոլոր կապիւններուն հայրն ըլլալն համարու ունէր :

Ինչպէս ըսինք , այս Թամիլի վանքին մէջ Մշտնջենական Երկրպագութեան պէնէտիքթուհիները կը բնակէին , որոնք Սիթոյի պէնէտիքթուհիներէն բոլորովին կը տարբերէին : Այս Մշտնջենական Երկրպագութեան ուխտը շատ հին չէ . և հազիւ թէ երկու հարիւր տարուան ուխտ մ'է : 1649ին քանի մ'օրուան մէջ Սուրբ-Հաղորդութիւնը երկու անգամ պղծուեցաւ Բարիդի երկու եկեղեցիներուն մէջ , որոնք Արեւի Սէն-Սիւլբիս և Սէն-Ժան եկեղեցիներն էին . սոսկալի և հաղուադէպ սրբապղծութիւն մ'էր այս և քաղքին բոլոր բնակիչները թունտ հանց : Սէն-Ժերմէն-Տէ-Բրէ եկեղեցիին առաջաւոր-մեծ-աթոռակալը հրաման րբաւ հանդիսաւոր թափօր մը դառնալ բոլոր կղերականներուն մասնակցութեամբ , և բարին նուիրակն ալ այս թափօրին ժամաւարն եղաւ : Բայց այս քաւումը բաւական չթուեցաւ երկու արժանապատիւ կիներու , որք էին տիկին Գուրթէն , Պուզի մալքիզուհի , և Շաթովիէօյի կոմսուհին : Խորանին աճեալէն հաղորդութեան խորհարարէն եղած այս նախատիւքը թէև վաղանցուկ բան էր , բայց այն երկու սրբասուն սիրտերէն չէր ելնէր . կարծեցին ասոնք թէ կուսարանի մը մէջ Մշտնջենական Երկրը պաղութեամբ մը կրնայ սրբութիւն այն : Երկուքն ալ , մին 1652ին , միւսը 1653ին մեծ զումարներ պարզեցին Սուրբ-Հաղորդութեան Գաթէրին Տը Պար անուն վանամայրին որ պէնէտիքթուհի մ'էր , որպէս զի այն բարեպաշտական նպատակով Սէն-Պրնուայի ուխտին յատուկ վանք մը հիմնուի : Այս հիմնարկութեան համար առաջին արտօնութիւնը Սէն-Ժերմէնի արքայ Պ. Տը Մէյ տուաւ Գաթէրին Տը Պարին , այն պայմանաւ որ Երէք հարիւր ֆրանկ իւրաքանչիւր քանի մը ընդունան Վանք . Երէք հարիւր ֆրանկին դրամագլուխը վեց հազար ֆրանկ իւրէր : Սէն-Ժերմէնի արքայէն ետք թաղաւորը շնորհման հրովարտակ տուաւ , և 1654ին թէ տեղութեան հաշ-

ուեալունը և թէ խորհրդարանը վաւերից արքայական պայմանագիրը և թաղաւորական հրովարտակը :

Ահա այսպէս Բարիդի մէջ սկսաւ և օրինաւորապէս հաստատուեցաւ Սուրբ-Հաղորդութեան Մշտնջենական Երկրպագութեան պէնէտիքթուհիներուն հիմնաքիւղութիւնը : Ասոնց առաջին վանքը Գաթէթի փողոցին մէջ 'ի նորուստ շինուեցաւ Տը Պուզի և Տը Շաթովիէօ տիկիններուն ստակովը :

Այս ուխտը , ինչպէս կը տեսնուի , չէր շփոթուեր Սիթոյի պէնէտիքթուհիներուն ուխտին հետ : Մշտնջենական երկրը պաղութեան այս ուխտը Սէն-Ժերմէն-Տէ-Բրէի արքային կը հպատակէր մի և նոյն կերպով որով նուիրական-Սրտի (sacré-cœur) կրօնուհիները ժէզուիթներու պարագլուխին և Գթութեան քոյրերն ալ լաղարկութեան պարագլուխին կը հպատակին :

Նաև բոլորովին կը տարբերէր Բըթի-Բիդբիւսի պերնարտուհիներուն ուխտէն որուն ներսը մտանք արդէն ընթերցողին հետ : 1657ին Աղէքսանդրը Է. բարը մասնաւոր կոնդակով արտօնութիւն տուաւ Բըթի-Բիդբիւսի պերնարտուհիներուն որ Սուրբ-Հաղորդութեան պէնէտիքթուհիներուն պէս Մշտնջենական Երկրպագութեան արարողութիւնը կատարեն : Բայց և այնպէս երկու ուխտերը իրարու հետ չխառնուեցան բնաւ :

ԳԼՈՐԴ ԺԱ.

ՎԵՐՋ ԲԸԹԻ-ԲԻԳԻԻՍԻ

ՎԵՐԱՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ սկիզբէն 'ի վեր Բըթի-Բիդբիւսի վանքը կիյնար , այսինքն Սէն-Պրնուայի ուխտին հանրական մահուան կը մասնակցէր . վասն զի այս ուխտն ալ տասնութրորդ դարէն ետք միւս ամէն կրօնական ուխտերուն պէս վերնալու վրայ է :

Հոգեւտեսութիւնը , ինչպէս նաև աղօթքը մարդկութեան

պիտոյից մին է . բայց այս հողեռեռութիւնը պիտի այլաձևի ինչպէս այլաձևեցաւ ամէն ինչ որ յեղափոխութենէ շօշափուած է : և ընկերային յառաջդիմութեան հակառակ լէ դադրելով , ընդհակառակն պիտի նպաստէ :

Բըթի-Բիդբիւսի վանատունին կրօնութիւնը արագօրէն կը նուազէին : Պղտի-Վանքը 1840ին աներեւոյթ եղած էր , նոյն պէս Թոշակաւոր դպրոցը : Ա'Լ ոչ պառաւ կնիկները կային , ոչ ալ նորահաս աղջիկները , ոմանք մեռած , միւսներն ալ ելած դացած էին :

Մշտնջենական Երկրպագութեան կանոնները այնքան տաժանելի են որ մարդուս սարսափ կուտան . կոչում ունեցողները վախնալով կընկրկին , ուխտը պակսած միաբանութիւններուն տեղը չէցներ . 1845ին տաղաւին իբր աշխատաւոր կրօնութիւն հոսկէ հոսկէ սակաւաթիւ աղջիկներ կուղային վանքը , այլ դպրութեան համար եկող չկար բնաւ : Քառսուն տարի առաջ հարիւրի չափ էին միաբանութիւնները . իսկ տասնութիւնդ տարի առաջ քսանութը : Հիմա քանի՞ հողի են : 1847ին աւագութիւն երիտասարդութիւն մ'էր . քառսուն տարու չկար . ընտրութեան շրջանը նեղցած ըլլալուն նշան է այս : Արօնութիւններուն թիւը քանի որ կը պակսի , յողնութիւնը կաւելնար , ամէն մէկուն աշխատութիւնը աւելի անտանելի կըլլար . անտանելի կը տեսնուէր թէ կը մօտէր այն ժամանակը ուր սուրբ Պրնուայի կանոններուն բեռը կրելու համար վանքին մէջ ընդամէնը տաս կամ տասներկուքի չափ ցաւահար և կըքուն ուսեր պիտի մնան միայն : Բեռը անողոք է և անփոփոխ կը մնայ , կրօնութիւնները թէ քիչ և թէ շատ ըլլան : Առաջ ծանր կը կշռէր , իսկ հիմա կը ջախջախէ . հեռեւարար կը մեռնին բեռին տակ մնացողները : Գրքիս հեղինակը երբ Բաբելի մէջ կը բնակէր անոնց երկուքը մեռան . մին քսանութիւն , և միւսը քսաներեք տարեկան էր : Այս քսաներեք տարեկանը՝ Ժիւլիա Ալբինիւլային պէս՝ կրնայ ըսել : *Hic jaceo. Vixi annos viginti et tres.** Այս անկումին պատճառաւ վանքը

* Հոս կը հանգչիմ : Քսան և երեք տարի ապրեցայ :

Քը աղջիկ դատարարակելու պաշտօնէն հրաժարեցաւ ամ :

Չկրցանք այս տարօրինակ , անծանօթ և մթին տունին առջևէն անցնիլ առանց ներս մտնելու , առանց մեր հետը տանելու նաև այն միաքերը որոնք մեր հետն են և մտիկ կընեն ծան վալժանի ցաւալի պատմութիւնը զոր կը պատմենք կարծելով թէ զուցէ քանի մ'անձերու օգտակար կըլլայ այն : Մտանք այս վանատունը որ հին ծխերով լի է , ծխեր ո՞րոնք հիմա նոր կերևան : Գոյ պարտէզ մ'է այն : Այս զարմանալի տեղին վրայ մանրամասնաբար բայց միանգամայն յարգանք խօսեցանք , գէթ որքան որ մանրակրկիտ պատմութիւն մը կրնայ յարգանքին հետ համաձայնիլ : Մեր ամէն տնտես ծր չենք հասկնար , բայց բան մ'ալ չենք նախատեր : Ոչ ովսանա կը կարդանք Ժողէֆ Տը Մէսթրի պէս , որ կուղէ դահլիճը ձեռնագրել , և ոչ ալ կը հեղներք Վօլթերի պէս որ կը համարձակի խաչելութիւնը անգամ ծաղրելու :

Հոս տեղն է ըսել թէ Վօլթերին այս ընթացքը ուղիղ խեղի գէմ է , վասն զի Վօլթեր կը պարտաւորէր պաշտպանել Յիսուսը ինչպէս կը պաշտպանէր Գալասը¹¹ . խաչելութիւնը ինչ կը նշանակէ նաև այն անձերու համար որոնք գերմարդկային մարմնաւորութիւններ կուրանան : — Իմաստունի մը սպաննումը :

Տասնեկներորդ դարու մէջ կրօնքի դադափարը ճգնաժամ մը կը կրէ : Քանի մը բաներ կան զոր մարդս սուրված էր , և հիմա կը մոռնայ . լաւ կընէ մոռնալով , միայն թէ այս ինչը մոռնալու ատեն պէտք է ուսնիլ այն ինչը : Պէտք չէ որ մարդկային սիրտը թափուր մնայ : Քանի մը հնութիւններ կը քանդուին , այս քանդումը օգտակար է եթէ տեղը նոր շէնք կանգնուի :

Առայժմ զննենք անցեալին իրերը : Պէտք է ճանչնալ զանոնք գէթ 'ի հարկին անոնցմէ զզուշանալու համար : Անցեալին կեղծ նմանութիւնները կեղծ անուններ կառնուն և

ապագայ կանուանին յօժարակամ: Այս ճիւղը, այսինքն անցեալը իր անցադիրը խարդախելու ենթակայ է: Ծուղակը լաւ մը ճանչնանք: Չվտաճինք: Անցեալը երես մ'ունի որ է աւերորդապաշտութիւնը, և դիմակ մը որ է երկդիմութիւնը: Երևան հաննք դէմքը, և վար առնունք դիմակը:

Իսկ վաները բազմախառն խնդիրներ կը պարունակեն, խնդիր քաղաքակրթութեան որ կը դատապարտէ զանոնք, նաև խնդիր ազատութեան որ կը պաշտպանէ:

Փ Ա Կ Ա Գ Ի Ծ

ԳԼՈՐԲ ԱՌԱՋԻՆ

ՎԱՆՔԸ ԻՐԻ ՎԵՐԱՅՆՎԱՆ ԳԱՂԱՓՈՐ

ԱՅՍ ԳԻՐԲԸ Թատրերգութիւն մ'է, որու առաջին անձն է անեղբորութիւնը:

Երկրորդն է մարդս:

Հետեւաբար քանի որ վանքի մը հանդիպեցանք մեր ճամբուն վրայ, պարտաւորեցանք ներս մտնել: Ինչո՞ւ մտանք: Վասն զի վանքը՝ որ արևելքի ինչպէս նաև արևմուտքի, հին ժամանակներու ինչպէս նաև արդի ժամանակներու, կուտաշտութեան, պուտաշտութեան և մահմէտականութեան, ինչպէս նաև քրիստոնէութեան յատուկ է, անեղբորութիւնը նկատելու համար մարդուս ունեցած դիտական զործիններուն մին է:

Քանի մը զաղափարներ կան զոր հոս պարզելու տեղը չէ: Սակայն մեր զգուշանալու, սահմանարկելու, նաև սրտմտելու իրաւունքը բացարձակապէս վերապահելէն ետք՝ կը պարտաւորինք ըսել թէ երբ մարդուս սրտին մէջ անեղբորութիւնը կը նշմարենք, միշտ յարգական զգացումով մը՝ կը համակուինք, առանց նկատելու թէ լաւ կամ յոռի կերպով ըմբռնուած է այն: Հրէային ժողովարանը, Տաճիկին մզկիթը, Հնդիկին մեհեանը, վիկվամը¹² սոսկալի կողմ մ'ունի զոր սաստիկ կատենք, նաև վեհ կողմ մ'ունի զոր կը պաշտենք: Ո՛հ, ինչ հայեցողութիւն մտքին համար, — ինչ անհուն մտախոհութիւն: Աստուած կը ցոլանայ մարդկային շէնքին վրայ:

ՔԼԱՍՏՐ Բ.

ՎԱՆՔԸ ԻՐ ՊԱՏՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՂՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ պատմութեան, բանականութեան և ճշմարտութեան տեսութեամբ նկատուելով դատապարտուած է :

Մենաստանները երբ կը շատնան ազդի մը մէջ, շրջաբերութեան արդէններ, խափանարար հաստատութիւններ, ծուլութեան կեդրոններ կը լինան ուր որ աշխատութեան կեդրոններու պէտք կայ :

Ինչ որ է կէ ըսուած անպիտան և փնտաւար բոյսը կաղնիին, և ելունդը մարդկային մարմինն նկատմամբ, նոյնն է նաև մենական հասարակութիւնները ընկերային մեծ հասարակութեան նկատմամբ: Անոնց յառաջացումին և դիրութեան հետեւութիւնն է երկրին ազգատութիւնը : Վանական վարչութիւնը ազդերու քաղաքակրթութեան սկիզբը օգտակար, հոգեւոր ազդումով անասնաբարոյութեան նուազումը արտաբերելու կարեւոր, բայց ժողովուրդներու առնութեան փնտաւար է : Ասկէ ՚ի դատ երբ կը թուլնայ այն, և կսկսի իր անկարողութեան ժամանակի շրջանը հոլովել, անկարողութեան օրինակը տալ շարունակելով յոռի վարչութիւն մը կը դառնայ այն ամէն պատճառներով որոնց համար փրկաւէտ էր իր անարատութեան ժամանակի շրջանին մէջ :

Վանաբլեթութիւններու (claustration) ժամանակը անցաւ ալ : Վաները արդի մարդկային ընկերութեան սկզբնական դատարարականութեանը օգտակար, այլ անոր աճումին խոչընդոտ և զարգացումին փնտաւար եղան : Մենաստանները՝ իբր հիմնադրութիւն և իբր օրինակ մարդուս կազմութեան տասներորդ դարու մէջ օգտակար, հնդետասաներորդ դարու մէջ վիճելի էին, իսկ տասնեկներորդ դարու մէջ ատելի են : Վանական բոլորութենէ երկու սքանչելի ազդեր մինչև իրենց

ոսկերոտիքը մաշուեցան, այսինքն Իտալիան և Սպանիան, մին դարերով Եւրոպայի լոյսը, միւսն ալ պայծառութիւնը, և՛ այսօրուան օրս՝ այս երկու մեծանուն ժողովուրդները 1789-ի ողջապահիկ կանոններուն փրկաւէտ ազդումով միայն կսկսին առողջանալ :

Վանքը, մասնաւորապէս կիներու հինաւուրջ վանքը, այն որ ներկայ դարուս սեփն վրայ և Իտալիայի, Աւստրիայի և Սպանիայի մէջ կերեայ, միջին դարու ամենէն անուր դանդաւածներուն մին է : Վանքը, այս վանքը ամէն տեսակ սարսափներու հատակէտն (point d'intersection) է : Բուն դաթթիկ վանքը մահուան սև ճառագայթներով ողողուած է բոլորովին :

Սպանիական վանքը մահաւանդ ողալի է : Հոն՝ մութին մէջ, մայր եկեղեցիներու պէս բարձր բաբելական միակուր խորաններ կը կանգնին մշտնապատ կամարներու, նաև զըմբէթներու ներքև որոնք հազիւ հազ կը նշմարուին, այնքան պաշարուած են մթութեամբ : Հոն՝ ՚ի խաւարի՝ ահագին սպիտակ խաչեթութիւններ կախուած են շղթաներէ, հոն՝ եպեֆանոսի վրայ փղոսկրեայ մեծ քրիստոսներ կան մերկանդամ, որք արիւնաթաթաւ և արիւնաբոյր, սոսկալի և շքեղ են, որոնց արմուկներուն ոսկրները, ծունկի ոսկրներուն կողմի մաշկերը և բայ վէրքերը կերեան, որոնք արծաթէ փշազարդ պսակներ ունին, ոսկի բետոններով բետոնուած են, և ամէն մէկը ճակատին վրայ կարկեհանէ արիւնանման կաթիլներ, աչերուն մէջն ալ աղամանդէ արցունք ունի :

Աղամանդները և կարկեհանները թաց կերեան և վարձ մութին՝ ծուր կրկնող քողակիր էակներու լացը կը բերեն, էակներ որոնց կուշտերը խորձէն և երկաթէ սրածայր մըրալէն վերաւորուած, կուրծքը՝ ուռիի հիւսկէններու տակ փալով խորտակուած, և ծունկերն ալ ծնրադրութեամբ խոցոտուած են, կիներ որք կը կարծեն թէ հարս են, ճիւղաներ որք կը կարծեն թէ սերովբէ են : Այս կիները կը մտա-

Թէն արդեօք. — ոչ: Կը կամին արդեօք. — ոչ: Կը սիրեն արդեօք. — ոչ: Կասրին արդեօք. — ոչ: Անոնց ջիղերը ոսկրի և ոսկրներն ալ քար դարձած են: Անոնց քողը խաւարի հիւս մ'է: Երբ քողին տակէն կը շնչեն, կարծես թէ մահուան աղէտաբոյր շնչառութեան կը նմանի անոնց շունչը: Արբաս ուհին, այսինքն ճիւղալ մը կը սրբազործէ և կը սարսափէ զանոնք: Անարատութիւնը, անողորմ անարատութիւնը անհրաժեշտ է: Ահա ասոնք են Սպանիայի հին մենաստանները, այսինքն սոսկալի ջերմեանդութեան որջեր, կոյսերու անձաւներ, անադորոյն տեղեր:

Կաթոլիկ Սպանիան նոյն իսկ Հռոմէն աւելի հռոմէական էր: Սպանիական վանքը դերազանցապէս կաթոլիկ վանքն էր: Արեւելք կը հոտէր այն: Արքեպիսկոպոսը իբր երկնից ներքինապետ կը կղզէր և կը դիտէր Աստուծոյ վերապահութիւնը այս պալատը ուր հոգիներ կային: Հարճը կրօնուհին էր, ներքինին ալ քահանան: Հարճ — կրօնուհիներուն ամենէն եռանդունները երազի մէջ կընտրուէին և Քրիստոսի սէրը կը վայելէին: Գիշերը խաչէն վար կիջնէր մեղանդամ գեղանի երկտապարդը և մեկուսարանին (cellule) բնակուհին աւելնով կը համակէր: Բարձրաբերձ պատերու մէջ փակուելով ամենէն կենդանի առաքիլայ մը չէր տեսներ միսթիզային սուղգանուհին որու սուղգանն էր խաչեցեալը: Անդամ մը դուրս նայելը մատնութիւն մ'էր: Ինքն ըստած բանտը կաշիէ տոպրակին տեղը կը ծառայէր: Ինչ որ Արեւելքի մէջ ծովը կը նետուէր, Արեւմուտքի մէջ երկրիս յատակը կը նետուէր: Թէ Արեւմուտքի և թէ Արեւելքի մէջ կիները իրենց թեւերը կը դալարեն, ոմանք կոհակներուն, ոմանք ալ փոսերուն կը մատնուին: Հոս կը թաղուին, հոն կը խղզուին: Անադորոյն զուգակշռութիւն:

Հիմա անցեալին պաշտպանները չկրնալով ժխտել այս բաները, անոնց վրայ ծիծաղել զիտեն միայն: Պատմութեան յայտնութիւնները ջնջելու, փիլիսոփայութեան մեկնութիւն

ները եղծելու, և ամէն անախորժ եղելութիւնները և տըրտմառիթ խնդիրները կըճատելու հանդարտ և տարօրինակ կերպ մը մօտայի կարգը անցաւ: Ճոռաբանութեան նիւթ, կըսեն սմանդուկները: Ճոռումարանութիւն, կը կրկնեն թեթեամբաները: Այս տեսակ անձերու համար Ժան-Ժադ-Բուսո՝ Ճոռումարան, Տիտրո՝ Ճոռումարան, Վօլթէր՝ Գալասի նկատմամբ՝ Ճոռումարան, Լապար և Սիւրվէն՝ նոյնպէս Ճոռումարան են: Մօտ ժամանակներս չդիտեմ ո՞վ հասկցեր է թէ Թասսիթ¹⁴ (Տակիտոս) Ճոռումարան մ'է եղեր, թէ Ներոն նահատակ մ'է եղեր, և թէ ստուգիլ պէտք էր արգահատիլ « խեղճ Հօլօֆերնի (Հողեփեռնէս) վրայ¹⁵ »:

Սակայն իրողութիւնները դիւրաւ չեն խռովիր, և կը յամառին կը մնան: Այս զբոսին հեղինակը Պրիւսելէն ութը միոն հեռի Վիլերի մենաստանը դացած է ուր ամէն մարդու համար միջին դարերու յիշատակներ կան, և իր աչքովը խոր վերապնդելու ծակը տեսած է մարդագետին միջնատեղը որ վանքին դաւիթն էր, և Տիլ գետին եզրին վրայ ալ չորս քարուկիր զնգաններ (eachot), որոնք կիսովին գետնին տակն են, կիսովին ալ ջուրին ներքեւ: Ինքն էին ասոնք: Այս զնգաններուն ամէն մէկը երկաթէ դուռի մնացորդ մը, արտաքինոց մը և վանդակաւոր երդ մ'ունի, որ դուրսէն երկու ոտք բարձր է գետնէն, իսկ ներսէն վեց ոտք բարձր է գետնէն: Ըսել է թէ գէտը պատին քովէն կանցնի չորս ոտք բարձրութեամբ: Գետինը միշտ թաց է: Ինքն էին բնակիչին անկողինը այս թաց հողն էր: Չնդաններուն մէկուն մէջ պատ ժապարաններու յատուկ անուրի բեկոր մը կար որ պատին կցուած էր. ուրիշ մը մէջն ալ չորս կրանիթեայ տախտակ շինուած քառակուսի տուփի նման բան մը կը տեսնուի. այնքան կարճ է այն որ մէջը մարդ չկրնար պառկիլ, նաեւ այնքան ցած որ մարդ չկրնար կայնիլ: Այս տուփին մէջ անձ մը, վրայէն ալ քարէ խուփ մը կը դուրսէր: Ընդէ մեք այս քսածը, ուղողը կրնայ տեսնել, կրնայ շօշափել: Միթէ Ճո

ոմամբանութիւններ են այս քննութիւնները, զնդանները, երկաթէ ծխնիները, անուրները, այն բարձր երդը որու հաւասար է գէտը, այն քարաշէն տուփը որ գերեզմանի մը պէս կրանիթէ կափառիչ մ'ունի, սա տարբերութեամբ որ մեռելը ասոր մէջ կենդանի է, արտաքնոյններուն ծակը, այն դետիներ որ տիգմ է, այն պատերը որոնց վրայէն ջուր կը կաթի:

ՓԱՌԹ Գ.

ԹԷ ԻՆՉ ԹԷՈՒԹԵԱՄ ԿՐՆԱՆՔ ԱՆՅԵԱԼԸ ՅԱՐԳԵԼ

ՎԱՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ, այն որ Սպանիայի մէջ կար ժամանակաւ, և այն որ Թիպէթի մէջ կայ տակաւին, քաղաքակրթութեան համար տեսակ մը հաշմանշ է: Անով կենդանութիւնը կը դադրի. ժողովուրդները պարզապէս կը ջնջուին: Վանքի մէջ փակուիլը մալիլ է: Վանարգելութիւնը ժանտախտ մ'եղաւ Եւրոպայի մէջ: Աւելցո՛ւր ասոր վրայ մարդկային խղճի կրած բռնաբարութիւնները, բռնի կոչումները, աւատականութեան՝ վանքի վրայ կոթնիլը, անդրանիկներու պատճառաւ ընտանիքներու աւելորդ մասը սեպուող երատներներուն վաներու մէջ թափնիլը, այն անգթութիւնները զոր քիչ մ'առաջ պատմեցինք, քննութիւնները, բերաններուն կարուած մնալը, ուղեղներուն չորս պատի մէջ փակուիլը, անթիւ աննսեհ միտքերու մշտնջենական ուխտադրութեան մթազին բանտերու մատնուիլը, կրօնաւորութիւնը, այսինքն կենդանի հոգիներու թաղումը: Աւելցո՛ւր նաև անհատական չարչարանքները աղլային նուաստութիւններու վրայ, և ահա, ո՛վ կուզես եղիւր, սարսուռ մը պիտի դդաս վեղարին և քողին, այսինքն մարդուս հնարած երկու պատանքներուն առջև:

Այլ սակայն կան տեղեր, կան երկիրներ ուր՝ փիլիսոփայութեան հակառակ, յառաջդիմութեան հակառակ՝ վանա-

կան ողին տասնեկներորդ դարու պէս դարու մը մէջ դեռ կապրի, և ճգնաւորական այլանդակ վերածում (recrudescence) մ'այս միջոցիս քաղաքակրթեալ աշխարհի զարմանքը կը զրուէ: Հինցած հիմնարկութիւններուն մշտնջենապէս մնալ ուղիւ կը նմանի ծթած հոտաբոյր իւղերու յամառութեան որոնք մեր մազերը հոտաւետել կուզեն, հոտած ձուկերու պահանջումին որք կուզեն ուտուիլ, մանկային զգեստներու թախանձումին, որոնք կուզեն մարդու հաղուստ ըլլալ, և գիականերու գորովումին, որոնք ետ կուզան կենդանիները գրկելու համար:

Ապերախտներ, կըսէ զգեստը, գէշ ժամանակներու մէջ պաշտպանեցի ձեզի: Ինչո՞ւ ալ կը մերժէք դիս: Ծովերէն կուզամ, կըսէ ձուկը: Վարդ էի, կըսէ հոտաբոյր իւղը: Սիրեցի ձեզի, կըսէ դիակը: Քաղաքակրթութիւնը իլմէ ընդունեցաք, կըսէ վանքը:

Այս ամէնուն միայն սա պատասխանը կուտանք. — Ժամանակաւ:

Մեռած իրերու մշտնջենական էութիւն տալ և զմուսու մով մարդերը կառավարել, յոռի վիճակի մէջ ինկած վարդապետութիւնները նորոգել, մասունքի սրբատուփերը նորէն ոսկեզօծել, վանքերը միւսանդամ ծեփել, մասունքները կրկին օրհնել, աւելորդապաշտութիւնները դարձեալ զարդարել, կրօնամոհրութեան համար նոր պաշարք պատրաստել, մշտնիկներուն և թուրներուն նոր երախակալներ շինել, վանականութիւնը և ռազմապետութիւնը վերահաստատել, մուրացկանները բազմապատկելով կարծել թէ մարդկային ընկերութիւնը կը փրկուի, ներկան անցեալին կամքին տակ պըրկել, ասոնք այնպիսի երազներ են որք մարդուս զարմանք կուտան: Այլ սակայն այս տեսականները տեսադէտներ ունին: Այս տեսադէտները որք սակայն խելացի մարդեր են, ամենապարզ դոգմորդութիւն մ'ունին, անցեալին վրայ ծեփ մը կը դործածեն զոր ընկերային բարեկարգութիւն, երկ-

նային իրաւունք, բարոյական, բնական, նախահարց նկատմամբ յարգանք, հինաւորաց իշխանութիւն, սրբազան աւանդութիւն, օրինաւորութիւն, կրօնք կանոնանք, և ամենուրեք կազաղակներ։ Տեսէք, պարկեշտ մարդեր, և առէք այս ամէնը։ Հիններն ալ զիտէին այս տրամաբանութիւնը։ Արիստիտէսը¹⁶ կը հետեւէին անոր։ Աւելի՛նով կը շփէին սէ երինջ մը, և կըսէին։ Սպիտակ է այն։

Իսկ մենք անցեալը հոն հոս կը յարդենք և ամենուրեք կը խնայենք բաւական է որ զիջանի մեռնելու։ Եթէ ուզէ ապրիլ, վրան կը յարձակինք և կաշխատինք միոյնելու զայն։

Աւելորդապաշտութիւնները, սուտ բարեպաշտութիւնները, կեղծ պաշտօնասիրութիւնները, նախապաշարութիւնները ճիւղաներ են, և թէև ճիւղակներ են, այլ յամառութեամբ կուզեն ապրիլ, թէև ծուխ են, այլ ակռաներ և ըղձնդներ ունին։ պէտք է ուրեմն առնաբար յարձակելով ճմլել զանոնք, պէտք է կռուիլ անոնց հետ, անդուլ և անդադար պատերազմել, վասն զի մարդկութեան ճակատագիրներուն մին է ուրուականներու հետ մշտնջենապէս պատերազմելու դատադարձութիւնը։ Գոյնարին դործ մ'է մթութեան կողորդէն բռնել և դեռինք տապալել զայն։

Պրահայի մէջ, տասնեկներորդ դարու պէս դարու մը մէջ վանքի մ'էութիւնը լոյսին դիմացը կեցող բուերու դպրոցի մ'էութեան կը նմանի։ Մենաստանի մը 89, 1830 և 1848ի միջնադարին մէջ 'ի տես և 'ի լուր ամենուն ճգնաւորութեան յանցանք դործելը, Հոռոմին Բարիզի մէջ փթիլը ժամանակագրական սխալ մ'է։ Սովորական ժամանակ այսպիսի սխալ մ'ուղղելու և անհետեւու համար ամաթիւր (millésime) անոր հետեւ տալը կը բաւէ։ Բայց սովորական ժամանակի մէջ չենք։

Առուինք ուրեմն։

Առուինք, բայց զանազաններ։ Ճշմարտութեան յատկութիւնն է բնաւ չանցնիլ չափը, Ի՞նչ պէտք ունի չափանցե-

լու (exagerer)։ Կան բաներ զոր պէտք է ջնջել, կան նաև բաներ զոր պէտք է մի միայն լուսաւորել և նայիլ։ Շատ և շատ զօրաւոր է այն որ բարեսիրաբար և ծանրապէս կը քննէ։ Ամենին հարկ չկայ կրակ ու բոց տեղաւուր որ լոյսը կը բաւէ։

Աբղք քանի որ տասնեկներորդ դարու մէջ ենք, ընդհանուր տեսութեամբ և ամէն ժողովուրդներու մէջ, Ասիայի ինչպէս նաև Եւրոպայի, Ինտիայի ինչպէս նաև Թիւրքիայի մէջ հակառակ ենք ճգնական (ascétique) վանարդելութիւնը։ Վանք ըսելը ճահիճ ըսել է։ Յայտնի է թէ այս ճահիճները շուտով կը նեխին։ Իրենց անշարժութիւնը վատաւորջ է, և եռումը ժողովուրդները տենդով կը համակէ, կը նիհարէ և կը տոգունէ։ Վերջապէս այս ճահիճներուն բաղմութիւնը եղիպտական պատուհաս կը լայ։ Չենք կրնար առանց սարսափելու յիշել այն երկիրները ուր ֆազիրները, պոնդերը¹⁷, սանդոնները¹⁸, գալօհէրները, մարապութները, թալարուէները¹⁹ և տէրվիշները սողուններու չափ կը վստան։

Ասի ըսելէն ետք կը մնայ կրօնական խնդիրը։ Այս խնդիրը քանի մը խորհրդաւոր, գրեթէ սարսափելի կողմեր ունի, թող ներուի մեզ ուշագիւրդիտել զայն։

ՔԱՌԱՐ Գ.

ԹԻ ԻՆՉ Ե ՎԱՆՔԸ ՄԱՋՐՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹԵԱՐԻ ՆԱՏՏՈՒՆԵԼՈՎ

ՄԱՐԴԻԿ Կը ժողովին և միասին կը բնակին։

Ի՞նչ իրաւունքով։ — Ընկերակցութեան իրաւունքով։ Ի՞նչ բենց սուներ կը փակուին։ Ի՞նչ իրաւունքով։ — Այն իրաւունքով զոր ամէն մարդ ունի իր գուռը բանալու կամ գոցելու։

Ի՞նչ չեն եւներ։ Ի՞նչ իրաւունքով։ — Երթալու և դա-

ընդ իրաւունքով, ուսկէ կը հետեւի իրենց տունը մնալու իրաւունքը :

Ի՞նչ կընեն իրենց տունը :

Կամայ կը խօսին, վար կը նային, կաշիստին : Աշխարհէս, քաղաքներէ, զգայական վայելումներէ, զբօսումներէ, սնափառութիւններէ, հպարտութիւններէ, շահերէ կը հրաժարին : Ասրէ կամ կտաւէ հաստ զղեսաներ կը հագնին : Անոնց և ոչ մին բան մը չունի իբր սեպհականութիւն : Հասրուստը հոն մտնելով աղքատ կըլլայ : Ի՞նչ որ ունի ամէնուն կուտայ : Ով որ էր ինչ որ աղնիւ, աղնուական կամ իշխան կանաւանի, զիւղացիին կը հաւասարի : Մեկուսարանը մի և նոյնն է ամէնուն համար : Ամէնքն ալ մի և նոյն կերպով կը խուզուին, մի և նոյն վեղարը կը հագնին, մի և նոյն սե հացը կուտեն, մի և նոյն յարդին վրայ կը քնանան, մի և նոյն մոխիրին վրայ կը մոռնին : Ամէնքն ալ մի և նոյն քուրձը ունին իրենց կուսակին վրայ, մի և նոյն չուանը կը փաթթեն իրենց մէջքը : Եթէ որոշուած է բոկոտն քայլել, աւէնքն ալ բոկոտն կը քայլեն : Կրնայ իշխան մ'ըլլալ անոնց մէջ, այս իշխանն ալ միւսներուն պէս ստուեր մ'է : Ա'լ տիտղոս չկայ : Ընտանիքի անունները կաներեւութանան : Մակդիրներ ունին միայն : Ամէնքն ալ կնուների անուններու հաւասարութեան առջև կը խոնարհին : Մարմնային ընտանիքը կը ցրուեն, և իրենց վանաստուին մէջ հողեոր ընտանիքը կը կազմեն : Ա'լ աղգական չունին, բոլոր մարդիկ իրենց աղգականներն են : Աղքատներուն կօյնեն, հիւանդները կը խնամեն : Իրենք կընտրեն այն անձերը որոնց կը հնազանդին : Եղբայր իմ, կըսեն իրարու :

Խօսքս կը կարեն և կը պօռան. — Բայց ատի տեսլական վանքն է :

Քանի որ կարելի է այսպիսի վանք մը, իրաւունք ունիմ անոր նկատմամբ խօսելու :

Ահա այս պատճառաւ է որ նախորդ դրքին մէջ յարգա-

նօր խօսեցանք վանքի մը նկատմամբ : Մեկուսի թողլով միջին դարը և Ասիան, պատմական և քաղաքական խնդիրը ուրիշ յարմար միջոցի ձգելով, պարզապէս փիլիսոփայական տեսութեամբ նկատելով, պաշտպանողական վիճաբանութեան հարկերէ հեռի կենալով, և մենաստանը բացարձակապէս կամայական ըլլալու և միայն ինքնակամ միաբաններ ունենալու թէութիւնը չմոռնալով վանական հասարակութիւնը միշտ ուշադիր և՛ քանի մը մասերու նկատմամբ՝ ակնածական պարկեշտութեամբ մը պիտի նկատեմ : Ուր որ հասարակութիւն կայ, հոն ժողովուրդ կայ, ուր որ ժողովուրդ կայ նաև իրաւունք կայ : Մենաստանը հաւասարութեան և եղբայրութեան սկզբունքներու արդիւնքն է : Ո՛հ, քանի՞նչ վսեմ է ազատութիւնը, և քանի՞նչ շքեղ է իրմէ հետեող կերպարանափոխութիւնը : Ազատութիւնը կը բաւէ մենաստանին հանրապետութեան կերպարան տալու :

Այս մարդերը, կամ կիները որք չորս պատի մէջ փակուած են, թաղիէ զգեստ կը հագնին, հաւասարութեամբ կապրին և եղբայր կանուանեն զիրար, ասոր ըսելիք չունինք : Բայց ուրիշ բան մ'ալ կընեն արդեօք :

Այո՛ :

Ի՞նչ կընեն :

Դէպ 'ի մութը կը նային, ծուներ կը կրկնեն ձեռնամաձ :

Ի՞նչ կը նշանակէ այս :

ՔԱՌԻՔ Ե՝

ԱՂՈԹՔ

ԱՂՈԹՔ կընեն :

Որո՞ւ :

Աստուծոյ :

Աստուծոյ աղօթք ընելը Ի՞նչ կը նշանակէ :

Միթէ մեզմէ դուրս անսահմանութիւն մը կայ : Մշտակա՞յ

(immanent) է, անփոփոխելի է այս անսահմանութիւնը. միթէ հարկաւորապէս նիւթաւոր է քանի որ անսահման է, և եթէ աննիւթ ըլլար, միթէ այս աննիւթութիւնը իր սահմանը պիտի չըլլար. միթէ հարկաւորապէս իմացական չէ քանի որ անսահման է, և եթէ անիմացական ըլլար, միթէ այս անիմացականութեամբ սահմանաւոր պիտի չըլլար: Այս անսահմանութենէն կրնայ էութեան գաղափարը ծնիլ մեր մտքին մէջ, մինչդեռ մենք ինքնազոյութեան գաղափարը միայն կրնանք ունենալ: Ուրիշ խօսքով ըսենք. միթէ անսահմանութիւնը բացարձակ չէ, և մենք ալ իր յարաբերականը:

Մինչդեռ մարդու գոյութենէն դուրս անսահմանութիւն մը կայ, իր գոյութեան մէջ ուրիշ անսահմանութիւն մ'ալ չկայ արդեօք: Այս երկու անսահմանութիւնները (ինչ ահարկու յոդնակի) միթէ իրարու կը վերադրին (superposer) կամ թէ ուրիշ կերպով ըսենք, երկրորդ անսահմանութիւնը միթէ առջինին չնեղեւիր. միթէ անոր հայելին, ցոլումը, արձագանքը չէ, ուրիշ անդունդի մը համակերպոն անդունդ մը չէ: Այս երկրորդ անսահմանութիւնն ալ առջինին պէս իմացական է: Կը խորհի: Կը սիրէ: Կը կամի: Եթէ երկու անսահմանութիւնները իմացական են, ամէն մէկը կամող սկզբունք մ'ունի, և ինչպէս վարի անսահմանութիւնը կամք (moi) մ'ունի, նոյնպէս և վերի անսահմանութիւնը կամք մ'ունի: Վարինին կամքն է հողին. վերինին կամքն է Աստուած:

Վարի անսահմանութեան՝ մտապէս՝ վերի անսահմանութեան հետ հաղորդակցիլը կանուանի աղօթել:

Պէտք չէ բառնալ մարդկային մտքի սեպհականութիւններուն և ոչ մին. ջնջումը գէշ բան է: Պէտք է նորոգել և կերպարանափոխել: Մարդու կարողութիւններուն մէկ քանին, որք են մտածումը, մտախոհութիւնը, աղօթքը, դէպ Անծանօթը կը դիմեն: Անծանօթը Ուիլիանոս մ'է: Ինչ է խիղճը. Անծանօթին ուղեցոյցն է: Մտածում, մտախոհու-

թիւն, աղօթ, ասոնք խորհրդաւոր և մծ ճառագայթներ են, զոր պէտք է յարդել: Ուր կերթան հողին այս վեհաշուք փողփողումները. դէպ 'ի մթութիւն, այսինքն դէպ 'ի լոյս:

Հանրիշխանականներու մեծութիւնը կը պահանջէ ոչ ինչ ուրանալ և ոչ ալ մարդկութեան վերաբերող իրերէն բան մը մերժել ուրանալով: Մարդու իրաւունքին մօտ, գէթ քովը, Հողին իրաւունքը կայ:

Կրօնամոլութիւնը խորատիւ և անսահմանութիւնը պաշտել, այս է ահա օրէնքը: Բաւական չհամարինք Տիեզերք ծառին առջև ծունր դնել և իր աստղերով լի անհուն ստատերը նկատել ակնապիշ: Պարտք մ'ունինք մենք, որ է աշխատիլ մարդկային հողի համար, խորհուրդը հրաշքին դէմ պաշտպանել. անիմանալին պաշտել և անհեղեղ մերժել, անմեկնելի իրերու մասին հարկաւոր եղածը միայն ընդունիլ, հաւատքը մաքրել, կրօնքին վրայէն աւելորդապաշտութիւնները սրբել, Աստուծոյ վրայի թրթուրները հանել:

ՓԼՈՒԹ Զ.

ԱՂՈԹՔԻՆ ԲՆՆԵՐՉԱԿ ԼՆԻՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՂՈԹՔ ընելու կերպը ինչ կուգէ թող ըլլայ, լաւ է, բաւական է որ անկեղծ ըլլայ աղօթողը, Հակառակ կողմը դարձնի աղօթադիրքը, և թուի դէպ անսահմանութիւն:

Գիտենք թէ փիլիսոփայութիւն մը կայ որ կուրանայ անսահմանութիւնը: Ուրիշ փիլիսոփայութիւն մ'ալ կայ որ ախտաբանօրէն կը դասաւորի և որ կուրանայ արեւը. այս փիլիսոփայութիւնը կուրութիւն կանուանի:

Կոյրերու յատուկ համարձակութիւն մ'է ճշմարտութեան աղբիւր համարել զգայարանը մը զոր չունի մարդս:

Բայց աւելի հետաքրքրականը կայ. այս առխարխափ փիլիսոփայութիւնը հպարտութեան, մեծութեան և կարեւորու-

թեան կերպեր ունի այն փիլիսոփայութեան առջև որ զԱստուած կը տեսնէ : Կարծես խլուրդի մ'աղաղակը կը լսենք , որ կրսէ :

— Գո՛ւթս կը շարժեն իրենց արևովը :

Գիտենք թէ երևելի և հզօր անաստուածներ կան : Ճիշդը ըսելով այսպիսիները՝ նոյն իսկ իրենց հզօրութեամբը դէպ 'ի ճշմարտութիւն վերադառնալով՝ իրենք ալ ապահովապէս չզիտեն թէ անաստուած են . ասոնց հետ դժուարութիւնը գրեթէ որոշ բացատրութիւն մը տալն է . սակայն եթէ Աստուծոյ չհաւատան ալ , իրենց հզօր մտքի աէր ըլլալը կը հաստատէ թէ Աստուած կայ :

Այսպիսիները կը բարեկենք , վասն զի փիլիսոփայ են , բայց անողորմարար կը յայտնենք իրենց փիլիսոփայութեան ինչ անուն ունենալը :

Հարշումակենք :

Զարմանալի բան մ'ալ կայ , որ է բաւերով խաբուելու դիւրութիւնը : Հիւսիսաբնակ բնազանցներու դաս մը որ փոքր ինչ միզով տոգորուած է , Ոյժ բառին տեղ Կամբ բառը գործածելով մարդկային մտքին մէջ յեղաշրջում մ'ընել կարծեց :

Փոխանակ տունկը կաճի ըսելով՝ տունկը կը կամի ըսելը իրօք արդիւնաւոր կըլլար , եթէ նաեւ ըսուէր թէ տիեզերքը կը կամի : Ինչո՞ւ համար . — վասն զի հետեութիւնը սա պիտի ըլլար . Տունկը կը կամի , ուրեմն կամք մ'ունի , տիեզերքը կը կամի , ուրեմն Աստուած մ'ունի :

Իսկ մեզի համար որ այս կարգի բնազանցներուն հակառակ ըլլալով հանդերձ՝ յառաջուստ (à priori) բան մը չենք մերժեր , աւելի դժուարին կերևայ ընդունիլ տունկին կամք մը ունենալը ինչպէս կը պնդեն անոնք , քան թէ տիեզերքին կամք մ'ունենալը զոր չենք ընդունիր :

Անսահմանութեան կամքը ուրանալը Աստուած ուրանալ է . այս ուրացումը անկարելի է առանց ուրանալու նաեւ անսահմանութիւնը : Ասի հաստատեցինք :

Անսահմանութիւնը ուրանալուն անոյժական հետեութիւնն է ոչութիւնը (nihilisme) : Ամէն բան « մտքի երկնում (conception) մը » կըլլայ :

Ոչութեան հետ վիճիլը հնարին չէ . վասն զի տրամաբանական ոչութիւնը իր հետ խօսողին գոյութեան վրայ կը տարակուսի , և նոյն իսկ իր գոյութեան նկատմամբ անզամբ քաջ վստահ չէ :

Իր տեսութեամբը նկատելով կարելի է թէ նոյն իսկ ինք իրեն համար՝ « մտքի երկնում մը » ըլլայ միայն :

Սակայն չլիտեր որ իր բոլոր ուրացած բաները ամէնը մէկէն կընդունին մի միայն միտք բառը արտասանելով :

Աերջապէս այն փիլիսոփայութիւնը որ ամէն բան Ոչ միայն կը յանդէ , ամենեւին ճամբայ մը չբանար մտքին համար :

Ոչը մէկ պատասխան ունի միայն , որ է Այո՛ :

Ոչութիւնը նշանակութիւն , զօրութիւն չունի :

Չէութիւն չկայ : Զրօ չկայ : Ամէն ինչ բան մ'է : Չիք ինչ որ չիք ըսուի :

Մարդս՝ հաստատելով՝ աւելի կապրի քան թէ հաց ուտելով :

Տեսնել և յուցնելը անզամ չբաւեր : Փիլիսոփայութիւնը պէտք է որ զօրութիւն մ'ըլլայ : Իր ջանադրութեան և արդիւնաւորութեան նպատակը պէտք է ըլլայ բարեօրէն մարդս Սոկրատ կը պարտաւորի Ադամին հետ խառնուիլ և Մարդ — Օրէլը արտադրել : Ուրիշ խօսքով ըսենք , կը պարտաւորի երանութեան մարդէն իմաստութեան մարդը արտադրել : Եւ դեմը Գալոցի փոխել : Պէտք է որ գիտութիւնը սիրտը հզօրելու գեղաջուր մ'ըլլայ : Ո՛հ , ինչ տրամալի նպատակ և ինչ անշուք փառասիրութիւն է վայելիլը : Անասունն ալ կը վայելէ : Հոգիին ճշմարիտ յաղթանակն է մտածել : Իրական փիլիսոփայութեան պաշտօնն է ծարաւի մարդերուն մտածում տալ , ամէնուն ալ ցփի տեղ Աստուծոյ տեսիլը նուիրել , անոնց խղճին և գիտութեան մէջ եղբայրութիւն հաստատել ,

և այս խորհրդաւոր դիմագիծութեամբ արդարեւ զանոնք և Բարդուղիմէոս ճշմարտութիւններու փթթում մ'է : Հոգեաւորութեան հետեւութիւնն է դործել : Բացարձակը կը պարտաւորի գործնական ըլլալ : Պէտք է որ տեսլականը մարդկային մտքի համար շնչելի, ըմպելի և ուտելի ըլլայ : Տեսլականը միայն իրաւունք ունի ըսելու . Աւէ՛ր, Կեբե՛ր, այս է Բարդուղիմէոս, այս է արքայ Ի՛մ : Իմաստութիւնը Սուրբ Ճաշակ մ'է : Փիլիսոփայութիւնը այս թէութեամբ միայն գիտութեան ամուլ սէր մ'ըլլալէ դարձելով մարդերու վերաժողովուն մի և բացարձակ եղանակը կըլլայ, և փիլիսոփայութեան աստիճանէն կրօնքի աստիճանը կը բարձրանայ :

Փիլիսոփայութիւնը պէտք չէ որ զազանքին վրայ շինուած պատշաճ մ'ըլլայ՝ հանդարտօրէն զան գիտելու, և մի միայն իր հետաքրքրութիւնը հեշտօրէն յաղեցնելու համար :

Իսկ մենք ուրիշ առթի ձգելով մեր միտքը պարզելը, բաւական կը համարինք ըսելը թէ մեզի համար անհասկանալի է թէ մարդս իբր ճամբորդութեան սկզբնակէտ (point de départ), թէ յառաջդիմութիւնը իբր նպատակ, առանց սա երկու զօրութիւններու որք երկու շարժիչներ են, այսինքն հաւատալ և սիրել :

Յառաջդիմութիւնը նպատակն է . տեսլականը տիպարն է : Ի՛նչ է տեսլականը, — Աստուած :

Տեսլական, բացարձակ, կատարելութիւն, անսահմանութիւն, ասոնք ամէնքն ալ մի և նոյն բառեր են :

ՓԼՈՒՐ Է՝

ԹԻ ՊԵՏԳ Է ԶԳՈՒԾԱՆԱԼ ՊԱՌԱՐԱԿԵԼՈՒ ԱՏԵՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ և փիլիսոփայութիւնը պարտաւորութիւններ ունին որոնք յաւիտենական ու միանգամայն պարզ պարտաւորութիւններ են . Գաիֆ եպիսկոպոսին, Տրադոն դատաւորին, Թրիմալիսոն օրէնսդրին և Թիպեր կայսեր դէմ

կուռիլը պարտաւորութիւն մ'է . յայտնի, ուղիղ և մեկին պարտաւորութիւն մ'է այս, և ամենին դժուարութիւն մը չունի : Բայց առանձին ապրելու իրաւունքը նաև իր անպատեհութիւնները և զեղծումները ունենալով հանդերձ պէտք է հաստատուի և խնայուի : Անանականութիւնը մարդկային կնճռալի խնդիր մ'է :

Երբ կը խօսինք վաներու վրայ, որոնց մէջ սխալին հետ անմեղութիւն, մոլորումին հետ արամադրութիւն, աղիատութեան հետ անձնուիրութիւն, չարչարանքին հետ մարտիրոսութիւն կը տեսնենք, զրեթէ միշտ կը պարտաւորինք այո՛ և ոչ ըսել :

Անքը հակասութիւն մ'է : Նպատակն է փրկութիւն, միջոցն է զոհողութիւն : Անքը կատարեալ ինքնամոլութիւն մ'է՝ հետեանք ունենալով կատարեալ անձնուրացութիւնը :

Իշխելու համար հրաժարիլ, ահա կարծես թէ այս է վանականութեան նշանաբանը :

Անանականը վանքին մէջ կը տառապի՝ վայելելու համար : Մահուան վրայ փոխանակադիր մը կը քաշէ : Երկրային խաւար կուտայ՝ տեղը երկնային լոյս առնելու համար : Արքայութեան ժառանգորդը վանքին մէջ դժոխքը կընդունի՝ իր այն ժառանգութենէն իբր կանխաւ վճարուած մաս մը :

Արօնուհի կամ կրօնաւոր մ'ըլլալը ինքնասպանութիւն մ'է, որու փոխարէն յաւիտենութիւն կը վճարուի :

Այսպիսի նիւթի մը նկատմամբ ծաղրը անպատեհ կերևայ մեզ : Այս խնդիրին մէջ կատակի նիւթ չկրնար ըլլալ թէ բարին և թէ յոռին :

Արդար մարդը կը զայրանայ՝ յօնքը պատելով, բայց չը ժպտիր յոռի ժպիտով, բարկութիւնը կը հասկնանք, բայց ոչ չարամտութիւնը :

ՓԼՈՐԻ Ը.

ՀԱՌԱՏԷ, ՕՐԷՆԷ

ՔԱՆՏԻ մը խօսք ևս :

Ար պախարակներ եկեղեցին երբ խորամանկութեամբ կը շողալի, կարճամարհներ հոգեւորը երբ աշխարհական իրերու վրայ հողի կուտայ, բայց ամենուրեք կը պատուենք խոհուն մարդը :

Բարեկուտանք որու որ ծունը կը կրկնէ :

Մարդուս պէտք եղածն է հաւատք մը : Այն անոր որ բան մը չհաւատար :

Ո՛վ որ մտածումներու մէջ կը թաղուի, անզբաղ չսեպուիր : Աշխատութիւն կայ որ տեսանելի է, աշխատութիւն ալ կայ որ անտեսանելի է :

Հոգեւորին նայիլը աշխատիլ է. խորհիլը շարժիլ է : Խաչածն թեւերը կաշխատին. ձեռնամած բազուկները կը գործեն : Գէպ երկինք նայիլը գործ մ'է :

Թալէս չորս տարի անշարժ կեցաւ, և փիլիսոփայութիւնը հիմնեց :

Մենք ոչ վանականները դատարկապորտ կը սեպենք, ոչ ալ վանականները ծոյլ :

Օտանրալիւ բան մ'է մթութեան վրայ մտածելը :

Մեր քիչ մ'առաջ ըսածներուն և ոչ մին առանց ջնջելու կը կարծենք թէ կենդանիներուն կը վայլէ դերեզմանը յիշել անդուլ : Այս մասին եկեղեցականը և փիլիսոփայն համարաւ են : Պէտք է հետեւիլ : Թրաքի աբբասը²⁰ Հօրասին հաստատական պատասխան կուտայ :

Իմաստունին օրէնքն է դերեզմանին ներկայութենէ մաս մը իր կեանքին հետ խառնել : Ճղնաւորին օրէնքն ալ նոյնն է : Այս մասին իմաստունը և ճղնաւորը գէպ 'ի մի' և նոյն կէտը կը յանդին :

Նիւթական աճումը կուղենք, բայց ոչ նուազ կուղենք նաև բարոյական մեծութիւնը :

Անխորհուրդ և շոյտ միտքերը կըսեն :

— Ի՞նչ աղէկութիւն ունին գէպ 'ի զաղտնիք նայող այս անշարժ գէմքերը. ի՞նչ բանի կը ծառայեն, ի՞նչ կընեն անոնք :

Բա՛րէ, քանի որ կը գանուինք մթութեան մ'առջև որ մեզ կը շրջապատէ և մեզի կսպասէ, չգիտնալով թէ ի՞նչ պիտի ըլլանք անբաւ ցրուումէն ետք, կը պատասխանենք :

— Ձկայ գործ մը որ դուցէ այնքան վեճ ըլլայ որքան է այս անձերուն ըրածը : Ար յաւելունք նաև թէ դուցէ անկէ աւելի օգտակար աշխատութիւն մը չկայ :

Շատ պէտք կայ այն անձերու որոնք միշտ աղօթք կընեն ամենեին չաղօթողներու համար :

Մեր ուղածն է միայն դիտնալ թէ աղօթողը որքան կը խորհի աղօթելու ժամանակ :

Լէյպցից կաղօթէ. ի՞նչ վեհութիւն. Վօլթէր կը պաշտէ. ի՞նչ վսեմութիւն : Deo crexit Voltaire.*

Մենք ճշմարիտ կրօնը կը պաշտպանենք կեղծ կրօններու գէմ :

Այն անձերու կարգէն ենք, որոնք կը հաւատան թէ պատւաստուած աղօթները ողորմելի բաներ են, իսկ սրտադին աղօթքը վեճ :

Մանաւանդ այս միջոցիս որ անցնելու վրայ է, և որ բարեբաղդաբար իր կերպարանը չպիտի թողու տասնեկներորդ դարուն, այս ժամուս ուր այնքան մարդերու ճակատը վար և հողին ոչ այնքան վեր կը նայի, պատկառելի կերևայ մեզի ով որ կը մեկուսի (s'exiler) այն բիւրաւոր աշխարհամուկներէ որոնց բարոյականն է վայելում, և որոնք նիւթին կարճատև և աճե իրերովը կղբաղին : Մենութիւնը աշխարհային իրերէ հրաժարում է : Զոհողութիւնը սխալելովը հանդերձ դարձեալ զոհողութիւն է : Անողորմելի սխալ մը պարտաւորութիւն կարծելն ալ իր վեհութիւնը ունի :

* Վօլթէր տաճար կանգնեց Աստուծոյ :

Ճշմարտութեան բոլորովն դառնալով խնդիրն ամէն կողմը կատարելապէս և անկողմնադատութեամբ գիտած ըլլալու համար կրօնքը թէ միաստանը, մասնաւոր կիներու վանքը՝ վասն զի մեր արդի ընկերութեան մէջ ամենէն աւելի տառապողը կիներն են, և վանքին մէջ այսպէս աքսորուելը բողոք մը կը պարունակէ, կիներու վանքը, կրօնքը, ըստ ինքեան և տեսլականապէս նկատուելով անուրանալի վեհութիւն մ'ունի։

Այս վանական կեանքը, որ այնքան տաժանելի և տխուր է և որու քանի մը ծրար իրները նշանակեցինք արդէն, կեանք չէ, վասն զի ազատութիւն չունի. դերեզման չէ, վասն զի լիութիւն չունի, այլ այնպիսի տարօրինակ տեղ մ'է ուսկէ՝ բարձր լեռի մը կատարէն նշմարելու պէս՝ մարդս մէկ կողմէ կը նշմարէ այն անդունդը որու մէջն ենք, և միւս կողմէն ալ այն անդունդը ուր պիտի գտնուինք օր մը, երկու աշխարհս բաժնող նեղ և միզապատ սահման մ'է այն, զոր երկու աշխարհներն ալ կը լուսաւորեն ու միանդամայն կը մթաճարեն. ուր կեանքի ազօտալոյս ճառագայթը մահուան տարտամ ճառագայթին հետ կը խառնուի. դերեզմանին կիսաստուերն է այն։

Իսկ մենք որ չենք հաւատար ինչ որ կը հաւատան այն կիները, մենք որ սակայն անոնց պէս հաւատքով կապրինք, բնաւ կրցած չենք առանց տեսալի մը կրօնական և դորովալի սարսափի, առանց տեսալի մը նախանձով լի կարեկցութեան դիտել այս անձնուէր, ահաբէկ և վստահող արարածները, խոնարհ և վեհ հոգիները որոնք կը համարձակին խորհրդաւոր վճին եզրին վրայ ապրելով՝ սպասելով երկու աշխարհի մէջ՝ որոնց մին գոցուած և միւսը դեռ չբացուած է, դառնալով դէպ աներեւոյթ լոյսը, և միայն անոր ուր ըլլալը գիտնալ կարծելու երանութիւնը ունենալով, դէպ անդունդը և անծանօթը դիմել փափաքելով սրտազին, անշարժ մթու թեան նայելով ակնապիշ, ծունր կրկնելով, այլայլմէ ըլլալով, շուարելով, սարսուելով և մերթ ընդ մերթ յաւիտենութեան խորին շունչերէն կիսովին վեր ելնելով։

ԳԵՐԵԶՄԱՆՆՈՑՆԵՐԸ ԿԱՌՆՈՒՆ ԻՆՉ ՈՐ ԿԸ ՏՐՈՒԻ ԻՐՆԵՑ

ՓԼՈՐԲ ԱՌԱՋԻՆ

ՎԵՆՔԸ ՄՏՆԵԼՈՒ ԿԵՐՊԻՆ ՎՐԵՑ ԲԱՆԵԿՑԻԼ

Ինչպէս ըսած էր Փօշլովան, ծան վալժան ահա այս վանատունը « ինկած էր երկինքէն »։

Բօլոնոյի փողոցին անկիւնը կազմող պատէն անցնելով պարտէզը մտած էր։ Այն հրեշտակներու օրհներգութիւնը զոր կէս զիշերէն քիչ մ'ետք լսած էր, Առաւօտեան աղօթքն էր զոր կրօնուհիները կերգէին, այն սրահը զոր մուծին ընդնշմարած էր, մատուռն էր, այն ուրուականը զոր դէտինը երկնցած տեսեր էր, հատուցութիւն համար աղօթող կրօնուհիներ էր, այն զանգակը որու ձայնը այնքան տարօրինակ դարմանք մը տուած էր անոր, Փօշլովան ախպար պարտիզպանին ծունկը կապուած զանգակիկն էր։

Գօզէթ պառկելէն ետք ծան վալժան և Փօշլովան՝ ինչպէս գիտէ ընթերցողը՝ լաւ կրակի մ'առջև նստելով պանիւր հաց կերած և բաժակ մ'ալ գինի խմած էին. յետոյ անքան մէկը յարգի դէզի մը վրայ նետուած էր պառկելու համար, վասն զի հիւղէն մէջ միայն մէկ անկողին կար ուր Գօմար, վասն զի հիւղէն մէջ միայն մէկ անկողին կար ուր Գօմար, վասն զի հիւղէն մէջ միայն մէկ անկողին կար ուր Գօմար, վասն զի հիւղէն մէջ միայն մէկ անկողին կար ուր Գօմար։

Ճիշդը ըսելով ոչ մին և ոչ միւսը քնացած էր։

Ծան վալժան կզգար թէ իր ուր ըլլալը յայտնուած և ծան

վերն ալ ետեւէն ինկած էր. ուստի կը մտածէր թէ ինքն ալ, Գօղէթն ալ կորուստի պիտի մատնուին եթէ Բարիդ դառնալու ըլլան: Քանի որ իր վրայ փչող նոր հովը ազդում մ'ունեցած չէր այս վանքին մէջ, Ժան Վալթանին միակ մտածումն էր հոն մնալ: Արդ այս վանքը Ժան Վալթանի կացութեան մէջ գտնուող թշուառի մը համար խիստ վտանգաւոր ու միանգամայն խիստ ապահով տեղ մ'էր. խիստ վտանգաւոր ըսինք, վասն զի որ և է մարդ չէր կրնար մըտնել հոն, ուստի եթէ Ժան Վալթան տեսնուելու ըլլար, յայտ յանդիման յանցանք մը գործող սեպուելով վանքէն դէպ 'ի բանտ քայլ մը կառնուր միայն՝ նաեւ խիստ անքայթ է ըսինք, վասն զի եթէ կարենար ընդունուիլ և հոն բնակիլ, ո՞վ պիտի դար հոն զինքը փնտռելու: Անհնարին տեղ մը բնակիլ փրկուիլ էր:

Փօշլըվան ալ ուղեղը տակնուվրայ կընէր բան մը հասկնալու համար: Նախ կը խոստովանէր թէ բան մը չէր հասկնար: Պ. Մատրէն ինչպէս ներս մտած էր քանի որ պարտէզը պատերով շրջափակ էր. վանքին պատերուն վրայէն չանցնուիր: Ինչպէս մանուկ մ'ունէր հետը. զիրիւ մանուկ առնելով շիփ շիտակ և բարձր պատի մը վրան ելնել և ներս մտնել կարելի բան չէ: Ո՞վ էր այս մանուկը: Երկուքն ալ ուսկէ կուզային: Փօշլըվան վանքը մտնելէն 'ի վեր Մ. . . քաղքին վրայօք բան մը լսած չէր, և հոն անցած դացածն ալ բնաւ չէր զիտեր: Մատրէն ախպարը այնպիսի կերպաւրան մ'ունէր որ հարցում ընողին վճատութիւն կուտայ, մանաւանդ թէ Փօշլըվան կըսէր իւրովի. Սուրբ մը հարցութիւն ձեւը ներելի չէ: Պ. Մատրէն դեռ իր առջի հմայական ազդումը ունէր Փօշլըվանի վրայ: Միայն թէ պարտիզպանը աւոր բերնէն փախող քանի մը խօսքերէն հետեւեցող թէ Պ. Մատրէն հաւանօրէն սնանկացած է ժամանակիս տաժանելի վիճակին պատճառաւ և իր պարտաւորութեն հալածուած. կամ թէ քաղաքական խնդիրի մը մէջ մատ ունենալը յայտնուած

է և հետեւաբար կուգէ ուահուիլ. այս վերջին կարծիքը անհաճոյ չթուեցաւ Փօշլըվանին որ մեր հիւսիսային կողմի գիւղացիներուն շատերուն պէս 'ի վաղուց անտի պօնաբարդեանի ոյի կը կրեն: Պահուիլ ուղեւով Պ. Մատրէն վանքը ապաստանաբան մը կարծած էր, և կուգէր հոն մնալ: Բայց Փօշլըվանի համար անմեկնելի կէտն էր Պ. Մատրէնի հոն գտնուիլը, մանաւանդ այն պատի աղջիկը հետք ունենալով, կէտ մը որ անդադար միտքը կիյնար և զօր պարզելու համար խելք կը թափէր առանց եզրակացութիւն մը հանել կարելնալու: Փօշլըվան կը տեսնէր զանոնք, կը դպնար անոնց, կը խօսակցէր, բայց չէր հաւատար թէ հոն ներկայ են: Անիմանալին Փօշլըվանի տնիկը մտած էր: Փօշլըվան ենթադրութիւններու մէջ կը խարխափէր, և յայտնապէս տեսածը սա էր միայն. Պ. Մատրէն կեանքս ազատած է: Այս միակ ստուգութիւնը բաւական կը համարէր և ըստ այնմ վարուիլ որոշեց: Հիմա կարգը իմն է, ըսաւ իւրովի և մեկուսի: Նաեւ շարայարեց իղձին մէջ. Պ. Մատրէն երբ ուղեց կառքին տակ մտնել զիս ազատելու համար, ասանկ երկար բանակ չմտածեց: Փօշլըվան որոշեց ազատել Պ. Մատրէնը: Սակայն ինքնին զանազան հարցումներ ըրաւ և պատասխաններ սուտաւ.

— Ստոյգ է թէ կեանքս ազատած է, բայց եթէ զող մ'է, կը պարտաւորիմ ազատել զան. — Այո՛: Եթէ մարդասպան մ'է, կը պարտաւորիմ ազատել. — Դարձեալ այո՛: Քանի որ սուրբ մ'է, կը պարտաւորիմ ազատել. — Դարձեալ այո՛: Բայց ո՞րքան կնճռալի խնդիր մ'էր զան վանքին մէջ պահելը: Փօշլըվան այս գրեթէ ցնորուկ յառաջադրութեան դրժուարութիւններուն առջեւ չընկրկեցաւ. այս Բիդարեան ինդիզդիանի մի միայն իր անձնութեամբը, տրամադրութեամբը և քիչ մ'ալ զիւղացիներու յատուկ հին վարպետութեամբը՝ զոր այս անգամ վեհ նպատակի մը կը ծառայեցներ, վանքին անհնարին արդէնքուն և Սէն-Պընուայի

Հանոնադրին անտանելի և դժուարին տրամադրութեանց վրա՝ չէն ցատկելու ձեռք զարկաւ : Քաջը վան ակապար բոլոր կեանացը մէջ իրեն համար ապրած ծեր մ'էր, և իր կեանքին վերջերը կապ, հիւանդոտ, և աշխարհէն բոլորովին հեռացած ըլլալով՝ երախտադիտութեան քաղցրութիւնը զգաց, և տեսնելով թէ առաքինի դործ մ'ընել հազի էր, երկու ձեռքով բռնեց այս դործը ճիշդ այնպիսի մարդու մը պէս որ մեռնելու միջոցին իր քովը բաժակ մը գինի կը տեսնէ որու համը առած չէ բնաւ, և իսկոյն բաժակին վրան յարձակելով անյադարար կը խմէ գինին : Արնանք ըսել նաեւ թէ Քաջը վան տարիներէ 'ի վեր այս վանքին մէջ ծծած օգին շնորհիւ անձ մ'ըլլալէ դադրած ըլլալով՝ կարօտ էր բաթութեան դործ մը կատարելու :

Աւտար որոշեց անձնուիրաբար ծառայել Պ. Մատրլէնին :

Քիչ մ'առաջ Բիթարթեան խեղճ Գիւղացի մ'անուանեցինք զան : Այս անունը արգարացի, բայց անկատար է : Պատմութեանս այս կէտին օգտակար կը համարինք փոքր ինչ դժգոհել Քաջը վան ակապարին նկարագիրը : Քաջը վան զիւղացի էր. բայց նոտարութիւն ըրած էր. հետեւաբար խորադիտութեանը հետ փորձամանկութիւն, և միամտութեանը հետ սրամտութիւն ալ ունէր : Չանաղան պատճառներով իր դործերը յաջող ելք մը չունեցան, ուստի նոտարութեան վիճակէն սայլորդութեան և բեռնակրութեան վիճակը իջաւ : Թէեւ սովորած էր ձիերը մտրակելու և հայհոյութիւններ ընելու, — կերեայ թէ ձիերը մտրակի և հայհոյութեանց պէտք ունին, — բայց բոլորովին կորուսած չէր իր նոտարի յատկութիւնները. բնապէս փոքր ինչ ուշիմ էր. խօսելու ատեն հայցական տէր բայի չէր ընել, ոչ ալ բայերը սխալ գէմքով կը դործածէր, Քաջը վան նաեւ կը խօսակցէր. մեծ բան, վասն զի զիւղի մէջ հաղուադիւտ բան է խօսիլ զիտնալը. միւս զիւղացիները իրեն համար կըսէին թէ զլսարի ունեցող պարոնի մը պէս կը խօսի զրեթէ : Իրօք Քաջը վան այն տեսակ ան-

ձերու կարդէն էր զոր վերջին դարու անամօթ և թեթեամիտ բառարանը չէր հաղաթաթ, չէր քաշնիկ կանուանէ, և զոր ապարանքէն հիւղին վրայ թափթփող այլաշրջիկ խօսքերը փոքրէն քերթ, փոքր ինչ հաղաթաթ, պղպեղ և աղ մակդիրներով կը նշանակէին շինականութեան դիւանի արձանագրութեանց մէջ :

Ստոյգ է թէ Քաջը վան բազմէն խիստ փորձուած, խիստ մաշուած, և ալ ամէն բանէ զրկուած տեսակ մը խեղճ արարած էր, բայց և այնպէս առաջին անգամ ընդունած տպաւորութեանը համեմատ և ինքնայորդոր կերպով դործող մարդ մ'էր. պատուական է այս յատկութիւնը, վասն զի մարդս անով միշտ կարդիլուի չար ըլլալու : Իր պակասութիւնները և մոլութիւնները, վասն զի ունէր պակասութիւն և մոլութիւն, առերեւոյթ բաներ էին. վերջապէս իր դէմքը այն դէմքերու կարդէն էր որք զիտողի մ'առջև նպաստաւոր կերեալն : Այս ծեր դէմքը ճակատին վերի կողմը ամենեւին չունէր այն դժնէաձև խորոշմները որ չարասրտութիւն կամ անմարտութիւն կը նշանակեն :

Առտու Քաջը վան ակապարը՝ հաղարումէկ մտածումներէ ետք՝ աչերը բացաւ, և Պ. Մատրլէնը տեսաւ որ իր յարդէ դէզին վրայ նստած Գօղէթին քնանալը կը դիտէր : Քաջը վան ելաւ նստաւ և ըսաւ .

— Հիմա որ հոս ես, ինչ միջոց պիտի դանես հոս մտնելու համար :

Այս խօսքը իրերու վիճակը ամփոփեց և սթափեց Ժան Վալթանը որ գեւ կը մտախոհէր :

Երկու ծերուկները խորհուրդի նստան :

— Նախ, ըսաւ Քաջը վան, թէ դուն և թէ պղտիկը պիտի պարտաւորիք ամենեւին դուրս չ'ընել այս սենեկէն : Եթէ քայլ մ'առնուք գէպ 'ի ուարտեղը, դործը դէշ կըլլայ :

— Իրաւունք ունիս :

— Պ. Մատրլէն, կրկնեց Քաջը վան, շատ նպաստաւոր, ըսել կուզեմ շատ ձախող միջոցի մը եկար հոս. ներսի տի-

Կիններուն մին ծանր կերպով հիւանդ է : Այս պատճառաւ ոչ այնքան ուշադրութիւն պիտի ըլլայ դէպ 'ի մեր կողմը : Անրեւոյ թէ հիւանդութիւն պիտի մուռնի . ուստի քառասուն ժամ մի աղօթքը կը մատուցուի : Բոլոր վանաբնակները աղօթքով կը զբաղին : Դէպ 'ի միւս աշխարհ կծիլը գնելու պատրաստուողը սրբուհի մ'է . սակայն հոս մենք ամէնքս ալ սուրբ ենք : Մէկ տարբերութիւն կայ միայն անոնց և իմ մէջ . անոնք « մեր մեկուսարանը » կը տան , իսկ ես իմ խրճիթս կը սեմ : Հոգեւ վարենբու համար աղօթք պիտի մատուցուի , յետոյ ննջեց . եալնեբու համար աղօթք պիտի ըլլայ : Այսօր հանդիստ պիտի մնանք հոս , բայց վաղուանին պատասխանատու չեմ :

— Սակայն , ըսաւ Ժան Վալժան , այս հիւղը պատին ներքսամուտ անկիւնին քով շինուած է , տեսա՞յ մ'աւերակի ետեւը պահուած է , ծառեր ալ կայ , հետեւաբար վանքէն չտեսնուիր այն :

— Արտեմ նաև թէ կրօնուհիները ամենեւին չեն մօտիր այս հիւղին :

— Ե՛ , ետքը , ըսաւ Ժան Վալժան :

Այս հարցական խօսքը կը նշանակէր թէ կարելի էր հոն պահուիլ և բնակիլ : Փօշլըվան այս հարցումին պատասխանեց .

— Պզտիկները ինչ ընենք :

— Ո՛ր պզտիկները , հարցուց Ժան Վալժան :

Փօշլըվան իր խօսքը բացատրելու համար բերանը բանալու միջոցին զանգակը հնչեց անդամ մը :

— Կրօնուհին մուտ : Ահա դամբանական զանգակը կը զարնէ , ըսաւ :

Եւ նշան ըրաւ Ժան Վալժանին որ մօտիկ ընէ :

Զանգակը անդամ մ'ալ զարկաւ :

— Դամբանական է զանգակին հնչիւնը , Պ . Մատրէն : Զանգակը քսանուչորս ժամ շարունակ մանրեկրորդէ մանրեկրորդ պիտի հնչէ մարմինն մինչև եկեղեցիէն ելնելը : Կը խաղան անոնք : Հանդիսի ժամանակ եթէ դուռը մ'ալ զը-

րի , պարտեղը կը թափնին և դէպ այս կողմերը կուղան աւանուրեք փնտռուելու և տակնուվրայ լնելու համար . ստոյգ է թէ արդիւրած է այս կողմերը դալը , բայց մօտիկ չեն ընենք անոնք :

— Որոնք , հարցուց Ժան Վալժան :

— Պզտիկները : Գիտնաս որ շուտ մը կրնան տեսնել ձեզ և պօռալ . Գա՛ , նայէ , ճարդ մը կայ եղեր հոս : Բայց այսօր վտանդ չկայ . վասն զի հանդիստ չպիտի ունենան . առաւօտէն մինչև իրիկուն աղօթք պիտի մատուցուի : Ասէ՛ , ինչ պէս ըսի , զանգակը ամէն մէկ մանրեկրորդ անդամ մը կը հնչէ : Դամբանական է այս հնչիւնը :

— Հասկցայ , Փօշլըվան ախպար : Գիշերօթիկ աշկերտուհիներ կան վանքին մէջ :

Ժան Վալժան մտածեց ինքնին թէ յարժար առիթ մ'էր Գօղէթը այն դպրոցը գնել դաստիարակուելու համար :

— Հիմա հասկցար . այո՛ , պզտիկ աղջիկներ կան որք այս կողմերը զալով կը ճչեն , կը դռչեն , և որք եթէ քեզի տեսնեն պիտի փախչին վախնալով : Հոս ով որ մարդ է , ժանտախտով ճարակուած կը սեպուի : Ահա ասոր համար է որ ոտքիս վրայ պզտի զանգակ մ'ունիմ մարդակեր զազանի մը պէս :

Ժան Վալժան հետ զհետէ խորունկ մտածումներու մէջ կիչնար : — Այս վանքը թերևս ազատէ մեզի , մերմայ : Յետոյ բարձր ձայնով ,

— Այո՛ , բայց դժուարը հոս մնալն է :

— Չէ՛ , ըսաւ Փօշլըվան , դժուարը դուրս ելնելն է :

Ժան Վալժանին բոլոր արիւնը դլուխը զարկաւ :

— Ելնէ՛ :

— Այո՛ , Պ . Մատրէն , պէտք է դուրս ելնել նորէն մտնելու համար :

Եւ մահադոյժ զանգակին անդամ մ'ալ հնչելուն սպասելէն ետք , Փօշլըվան շարայարեց .

— Կրօնուհիները պէտք չէ որ ասանկ յանկարծ հոս դրոշմէն քեզի : Ուսկէ՛ եկար . իմ մասին , ես կը հաւատամ թէ երկինքէն իջար , վասն զի կը ճանչնամ քեզի . բայց կրօնուհիները ասանկ բան չգիտեն . կուզեն որ դուռէն մտած ըլլայ ով որ հոս կուգայ :

Յանկարծ զանգակի ուրիշ հնչիւն մը լսուեցաւ , որ բաւական խառնաշփոթ էր :

— Ա՛հ , ըսաւ Ֆօշլըան , ձայնաւոր մայրերունն է այս զանգակը : Ժողովարանը կերթան նիստ ընելու համար : Երբ մէկը մեռնի , միշտ նիստ կըլլայ ժողովարանը : Կրօնուհին աւրելը ծագելու միջոցները մեռաւ : Յարգս սովորաբար արեւը ծագելու միջոցին կը մեռնի : Բայց միթէ չես կրնար ելնել ուսկէ որ մտար : Գիտաւորութիւնս հարցում մ'ընել չէ՛ քեզի , բայց կրնամ ըսել ինձ թէ ուսկէ՛ մտար :

Ժան Վալժան տօգուներեցաւ . նորէն այն զարհուրելի փողոցը իջնելու գաղափարը անգամ կը սարսուէր զան : Ելլէր անտառէ մը ուր վաղրներ կը վխտան , և ելնելէդ ետք եւրեակայէ՛ թէ ինչ է այն բարեկամական խրատը որ կատարէ զքեզ նորէն այն անտառը մտնելու . Ժան Վալժան կերեալ կայէր թէ ոստիկանութեան կայտառ զինուորները թաղին չորս կողմը բռնած են , անոնց գլխաւորները պահուած կը դիտեն , ամենուրեք պահապաններ կան , սոսկալի բազուկները դէպ իր օձիքը երկնցած են զինքը բռնելու համար , թեւեւ ժամէրն ալ քառուղիին բերանը տեղ մը կսպասէր :

— Անկարելի բան է , ըսաւ : Սեպէ՛ թէ երկինքէն իջած եմ :

— Բայց կը հաւատամ , անշուշտ կը հաւատամ թէ երկինքէն իջար : Ինծի ըսելու հարկ չկայ : Աստուած քեզի ձեռքին մէջ առած է անշուշտ 'ի մօտուտ նայելու համար , յետոյ թող առած է որ իջնես : Միայն թէ Ան կուզէր մարդերու վանքի մը մէջ իջեցնել քեզի , բայց սխալեւ է : Ահա , ուրիշ զանգակի ձայն մ'ալ կը լսեմ : Այս զանգակը ձայն կուտայ դռնապանին որ երթայ իմաց տայ թաղական խորհուր-

դին որպէս զի թաղական խորհուրդն ալ մեռելներու բժիշկին իմաց տայ որպէս զի մեռելներու բժիշկին ալ զայ օեսնէ թէ մեռել մը կայ : Այս ամէնը մեռնելու արարողութիւնն է : Բարեսիրտ կրօնուհիներուն անխորժ բան մը կերեալ բժիշկին այս այցելութիւնը : Բժիշկը ըսածդ անհաւատ է . մեռնող կրօնուհիին քողը կը վերցնէ նայելու համար . երբեմն ուրիշ բան անգամ կը վերցնէ : Այս անգամ շատ շուտ լուր զրկեցին բժիշկին : Ի՞նչ կայ արդեօք : Պզտիկդ տակաւին կը քնանայ : Անունը ի՞նչ է :

— Գօղէթ :

— Աղջիկդ է ան , կամ թէ իր հօնն ես դու :

— Այո՛ :

— Անոր համար դիւրին է դուրս ելնելը : Մտնելու ելնելու համար ինծի յատուկ դուռ մ'ունիմ որ գաւթին վրայ կը նայի : Կը զարնեմ դուռը . դռնապանը կը բանայ , կուղովս կը շալկեմ , պզտիկն ալ մէջը կը դնեմ և կեկնեմ : Ֆօշլըման խնայարը կողովովը դուրս ելաւ , կըսեն ամէնքն ալ . ոչ ոք կը կատարէ : Կը պատուիրես պզտիկին որ ձայն ձիւն չհանելով հանգարաւ կենայ : Կողովին ծածկոյթին տակը պիտի կենայ : Գուրս ելնելէս անմիջապէս ետք Զըմէն-Վէր փողոցը կերթամ . հոն պողպատաճառ պատաւ և բարեսիրտ բաւականութի մ'ունիմ որ խուլ է . պզտիկը անոր տունը կը թողում ուր պզտիկ անկողին մը կայ : Պառաւին ականջին կըսեմ թէ իմ քեռորդիս է ան և կը պատուիրեմ որ մինչև վաղը քովը պահէ : Յետոյ պզտիկը հետդ նորէն հոս կուգայ . վասն զի միջոց մը պիտի դանեմ որ կարենաս ներս մտնել : Բայց դուռն ինչ պիտի ընես , ինչպէս պիտի ելնես :

Ժան Վալժան զլուխը օրելով պատասխանեց .

— Կուզեմ որ ոչ ոք զիս տեսնէ , Ֆօշլըման խնայար , ինծի համար այս է կարեւոր կէտը : Ինչպէս Գօղէթին համար դտար , ինծի համար ալ կողով մը և ծածկոյթ մը դիր :

Ֆօշլըման ձախ ձեռքին միջին մատովը ականջին վարի կող-

մը կը քերէր . ասի մի զժողովուրդեան մ'առջև ըլլալու նըշան էր :

Երբորդ զանգակի ձայն մ'ալ լսուեցաւ որ առջի լսուածէն տարբեր էր :

— Մեռելի բժիշկը ահա կը մկնի , ըսաւ ֆօշլըվան : Մեռելին նայած եւ ըսած է . Լաւ , իրօք մեռած է : Բժիշկը երբ աչքէ կանցունէ արքայութեան երթալու համար տրուած անցադիրը , յուզարկաւորութեան հանդիսագիրները դադար մը կը զրկեն : Եթէ մայր մ'ալ մեռնողը , մայրերը կը թաղեն զան . եթէ քոյր մ'է , քոյրերը կը թաղեն . Վետոյ ես կը բեռեմ դադար : Պարտիզպանութեան հետ այս պաշտօնն ալ ունիմ : Պարտիզպանները փոքր ինչ փոսպեղ (loss-year) են : Մեռելը եկեղեցին ստորին սրահի մը մէջ կը դրուի որ փողոցին վրայ դուռ մ'ունի եւ ուր մեռելի բժիշկէն 'ի զատ ոչ ոք կը մտնէ : Մարդ չեմ տեսեր դադարակիրները եւ զիս : Դադարը այն սրահին մէջ կը բեռեմ : Դադարակիրները կուգան կը տանին . եթէ քան բարեաւ : Այս է ահա զէպ երկինք չուելուն կերպը : Արդ մը կը բերուի որու մէջ բան մը չկայ . յետոյ մէջը բան մը դրուելով կը տարուի : Այս է ահա թաղում ըսուածն ալ : Փառք 'ի բարձունս :

Արեւի հորիզոնական ճառագայթ մը Գօղէթին երեսին վրայ կը խողար , մինչդեռ Գօղէթ քնացած միջոցին զրեթէ անուրոշելի կերպով մը բերանը կը բանար , եւ կարծես թէ լոյս խմով հրեշտակի մը կը նմանէր : Ժան Վալթան սկսած էր անոր նայել : Ա'լ ֆօշլըվանին մտի չէր ընել :

Աւելնդէր չունենալը լուրս պատճառ մը չէ : Բարեմիտ ծեր պարտիզպանը իր շաղկերատութիւնը կը շարունակէր .

— Փոքր Վօթիբարի գերեզմանատունին մէջ կը փորուի : Արտուի թէ պիտի վերցուի այս Վօթիբարի գերեզմանոցը : Հին գերեզմանոց մ'է այս , որ կանոնադրութեանց հակառակ է , որ միաձեւութիւն չունի եւ որ պաշտօնէն պիտի քաշուի հանդիստ ապրելու համար : Մեղք , վասն զի հանդիստ

տեղ մ'է այն : Հոն բարեկամ մ'ունիմ Մէսթիէն անորոք ա'նունով որ փոսպեղ է : Այս վանքին կրօնուհիները արեւօնութիւն մ'ունին որ է զիշերուան մութը տիրելու միջոցին այն գերեզմանատունը տարուի : Արտակալութեան կողմէ մասնաւոր հրամանագիր մ'ունին այս արտօնութեան նկատմամբ : Բայց տես , երէկուանէ 'ի վեր քանի գէպքեր անցան : Քրիստիֆիզսիօն մայրը մեռաւ , եւ Մատըլէն անպարն ալ . . .

— Թաղուեցաւ , ըսաւ Ժան Վալթան տրամադէս ժլդտելով :

— Է՛հ , եթէ բոլորովին հոս ըլլայիր , իրօք թաղուած կըլլայիր , ըսաւ ֆօշլըվան՝ Ժան Վալթանի այս խօսքին հետ տատութիւն տալով :

Աւել զանգակի ձայն մ'ալ լսուեցաւ : Փօշլըվան զանգաւ կաւոր ծնկնոցը անմիջապէս վար առաւ բեռեմէն եւ ծուռիկ անցուց :

— Այս անգամ ես եմ ուզուողը : Աւագուհի մայրը զիս կուգէ : Ծնկնոցին ճարմանդին սլաքը մարմինս կը ծակէ , ինչ եւ է : Մի թնտար , Պ . Մատըլէն , եւ մինչեւ զալս քաջութ : Նոր բան կայ կարծեմ : Եթէ անօթի ես , զինն եւ պանիր հացը հոն է :

Յետոյ հիւղէն դուրս ելաւ , ահա կուգամ , ահա կուգամ , ըսելով :

Ժան Վալթան ֆօշլըվանին ետեւէն կը նայէր որ պարտէ՞ զին մէջէն՝ հաշմառ ոտքովը կրցած ինչ չափ շտապու կերթար՝ միանգամայն քովընտի սեխաստաններուն նայելով :

Հազիւ հազ տաս մանրերկրորդ անցած էր , եւ ահա ֆօշլըվան որու զանգակը ճամբուն վրայ գտնուած կրօնուհիներէրը լեղապատառ կը փախցնէր , կամաց մը կը զարնէր պիտի դուռի մը , եւ մեղմ ձայն մը կը պատասխանէր . Մշտնջենու պէս , մշտնջենապէս , այսինքն Մոթէր :

Այս դուռը խօսարանին դուռն էր , ուսկէ՛ պարտիզպանը

միայն կը մտնէր դործի համար : Այս խօսարանը ժողովարանի սրահին կից էր : Աւագուհին խօսարանին միակ աթոռին վրայ նստած էր և Ֆօշլըվանին կսպասէր :

ՓՈՅԼԵՎԱՆ

ՓՈՅԼԵՎԱՆ ԳԺՈՒՆՐՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ԿԸ ՀԱՆԳԻՊԻ

ԿԱՆ այնպիսի բնաւորութիւններ և պաշտօնաւորներ , ինչպէս են եկեղեցականները և կրօնաւորները , որոնց համար յատկութիւն մ'է տաղանդելի պարագաներու մէջ խռովակի և ծանր կերպարան մ'առնուլ : Երբ Ֆօշլըվան մտաւ , ահա մտահոգութեան այս կրկին դրոշմը կը կրէր աւագուհին գէմքը , որ ինչպէս ըսած ենք արդէն՝ սիրուն և զիտուն օրիորդ Տը Պլեմօրն և Ինօսանթ վանամայրն էր և որ սոսկ սրբաբար դուարթ կըլլար :

Պարտիզպանը վեհերոտութեամբ մը բարե տուաւ , և խռովին սեմին վրայ կեցաւ : Աւագուհին որ իր մեծ համբիւր ձեռքին մէջ կը դարձնէր , աչքերը վերցնելով ըսաւ .

— Ա՛հ , դժւ ես , եղբայր Ֆօշլան :

Վանքին մէջ սովորութիւն եղած էր այս կըճատումը :

Ֆօշլըվան նորէն բարե տուաւ :

— Եղբայր Ֆօշլան , քեզի կանչել տուի :

— Ահա եկայ , պատկառելի մայր :

— Ըսելիք ունիմ քեզի :

— Ես ալ ըսելիք ունիմ ամենապատկառելի մօրդ , ըսաւ Ֆօշլըվան այնպիսի համարձակութեամբ , որ ի ներքուստ վախ կուտար անոր :

Աւագուհին Ֆօշլըվանին նայելով .

— Ա՛հ , ինձի ըսելիք մ'ունիս եղբ ,

— Աղաչանք մ'ունիմ :

— Լաւ , խօսէ նայիմ :

Ֆօշլըվան , վաղեմի նստարը այն զիւղացիներու կարգէն էր որոնք խօսելու և զործելու մասին համարձակութիւն մ'ունին : Յաջողակ տղիտութիւն մը կայ որ զօրութիւն մ'է . այս զօրութիւնը կասկածի աեղի չտար և իր շնորհիւր մարդիկ կը յաջողէին : Ֆօշլըվան երկու տարիէն աւելի վաղը բնակելով յաջողակէս յառաջացած էր : Միշտ առանձին ապրելով և բոլորովին իր պարտիզպանութեանը պարապելով հետաքրքիր ըլլալէ ի զատ գրեթէ ուրիշ դործ մ'ունեցած չէր : Հեռի կայրէր այն կիներէն որոնք սքողուած կերթեկէին , և հեռաւարտ ի հեռուստ գրեթէ ոչ այլ ինչ կը տեսնէր թէ ոչ ստուերներու շարժում մը : Բայց աւելի ուշադրութեամբ և սրամտութեամբ գիտելով հասկցած էր վերջապէս թէ այն ամէն ուրուականները մարմին ունէին , և թէ այն ամէն մեռելները կենդանի էին : Ար նմանէր խուլի մը որու տեսութիւնը կը հեռաւորի , և կոյրի մը որու լսողութիւնը կը սքի : Չանազան զանգակի հնչիւններուն նշանակութիւնը հասկնալու ետեւէ եղած էր , և այս նպատակին հասած ըլլալով , այս միջին և լոխ վանքին մէջ չկար բան մը զոր չզիտնար : Այս սպինդը (sphinx) իր ամէն զաղտնիքը Ֆօշլըվանի տակաւնին կը հաղորդէր : Ֆօշլըվան ամէն բան իմացած էր , բայց ամենին դուրս չէր հաներ զաղտնիքը : Այս զաղտնապահութիւնը իր ճարտարութիւնն էր : Բոլոր միաբանուհիները կը կարծէին թէ ապուշ մ'է ան : Ապշութիւնը անձ նական մեծ արժանիք մ'է կրօնական իրերու մէջ : Չայնաւոր մայրերը կարեւորութիւն կուտային Ֆօշլըվանին , որ հետաքրքրական համր մի էր , և ամէնուն վստահութիւնը կը զրուէր : Ասիկէ ի զատ կանոնապէս կը վարուէր , և միայն մըրդատանին ու բանջարանոցին յայտնի պիտոյիցը համար դուրս կենէր : Երթեկութեան մասին անոր այս զգուշաւորութիւնն ալ ոչ նուազ արժանիք մը սեպուած էր : Բայց և այնպէս երկու մարդու հետ խօսելով յաջողած էր անոնցմբ բաներ հասկնալու , վանքին մէջ դոնապանը խօսեցնելով

խօսարանին մասնաւոր պարագաները իմացած էր, և զերեք մանատունին մէջն ալ փոստապետը խօսեցնելով թաղումին տար-
օրինակ պարագաները հասկցած էր. այս կերպով այն կրօ-
նուհներուն նկատմամբ երկու լոյս առած էր, որոնց մին
կեանքի և միւսը մահուան կը վերաբերէր: Բայց այս մասին
ամենևին զեղծում չէր ընէր: Միաբանութիւնը հարկաւորու-
թիւն ունէր անոր պէս մարդու մը: Եւր, կաղ, հաւկուր,
և հաւանօրէն քիչ մ'ալ խուլ էր: Ո՛հ, ինչ յատկութիւն
ներ: Գոռարին էր տեղը ուրիշ մը գտնել:

Եւրուկը իր արժէքին ճանչցուած ըլլալը զգացող մար-
դու մը պէս վտտահութեամբ սկսաւ բաւական խառնաշփոթ
և խիստ խորիմաստ ճառ մ'ըսել պատկառելի աւագուհիին:
Երկար բարակ խօսեցաւ իր տարիքին, հիւանդոտութեանը և
տարիներու ծանրաբեռնութեան նկատմամբ, որոնց ամէն մին
այնուհետեւ իրեն համար կրկին կը սեպուէր, նաև աշխատու-
թեան աճեցուն պահանջումներուն և պարտէզին մեծութեան
նկատմամբ, ըսաւ թէ զիշերները անքուն կանցունէր, ինչ-
պէս վերջին զիշերը՝ լուսընկային պառաւտաւ սեխատաննե-
րուն վրայ խսիր դնելու համար, և վերջապէս հետեցուց թէ՝
եղբայր մ'ունէր, — (աւագուհին շարժում մ'ըրաւ), — եղ-
բայր մը որ երիտասարդ չէր, (աւագուհին երկրորդ շարժում
մ'ալ ըրաւ, բայց այս անգամ անխռով էր շարժումը) —
թէ իր եղբայրը կրնար գալ իր հետը բնակելու և իրեն
օգնելու եթէ հաճութիւն արուէր այս մասին. թէ պատուա-
կան պարտիզպան մ'էր. թէ պիտի կրնար իրմէ աւելի օգտա-
կար ծառայութիւններ մատուցանել վանատունին. թէ՝ եթէ
իրեն պէս չընդունուի իր առջինեկ եղբայրը, զգալով իր
տկարութիւնը և չկրնալով մինակը տանիլ աշխատութեան՝
ցաւօք սրտի պիտի ստիպուէր ձգելու երթալու. թէ իր եղ-
բայրը պղտիկ աղջիկ մ'ունի զոր հետը պիտի բերէ, որ բա-
րեպաշտութեամբ և երկեղածութեամբ պիտի մեծնայ վանքին
մէջ և որ, ո՛վ գիտէ, թերեւ օրին մէկը կրօնուհի մը կը լայ:

Երբ խօսքը լնցուց, աւագուհին համրիչը ձեռքին մէջ
դարձնելէ զադրեցաւ և ըսաւ.

— Մինչև իրիկուն կրնամ երկաթէ հաստատուն ձող մը
գտնել:

— Ի՞նչ ընելու համար:

— Իբր ըմի գործածուելու համար:

— Այո՛, մայր պատկառելի, պատասխանեց Փօշլըվան:

Աւագուհին՝ առանց ուրիշ խօսք ըսելու՝ ելաւ և մօտակայ
սենեակը մտաւ որ ժողովին սենեակին էր և ուր ձայնաւոր
մայրերը հաւանօրէն ժողով կազմած էին: Փօշլըվան մինակ
մնաց:

ՔԱՌԹՔ

ԻՆՍՍԵՆԹ ՎԵՆԵՐԱՐԸ

Գրեթէ քառորդ մ'անցաւ: Աւագուհին եկաւ և նո-
րէն աթոռին վրայ նստաւ:

Երկու բանակիցները մտահոգութեամբ դրաւուած կեղեւ-
սին: Ահա՛ որքան որ կրնանք՝ կը նեղադրենք (sténographier)
յեպտադայ տրամախօսութիւնը որ տեղի ունեցաւ անոնց մէջ:

— Եղբայր Փօշլան:

— Հրամայէք, մայրք պատկառելի:

— Մատուր գիտես ուր է:

— Վանդակ մ'ունիմ հոն ուսիէ պատարադը և ծամր-
դութիւնը կը լսեմ:

— Գործիդ համար գպիրներուն դասը մտած ես երբէք:

— Երկու կամ երեք անգամ:

— Քար մը պիտի վերցուի:

— Ծանր է քարը:

— Խորանին քովի յատակին տալաքարն է:

— Նկուղին կափառիչը:

— Այո՛:

— Ատի վերջնելու համար երկու մարդ պէտք է:

— Քեզ պիտի օգնէ Ասանսիօն մայրը որ մարդու մը պէս ուժեղ է :

— Կնիկ մը կնիկ է , չէ թէ մարդ մը :

— Մէկ կին ունինք միայն քեզի օգնելու համար : Ամէն մէկը ձեռքէն եկածը կընէ : Տօմ Մապիլեօն սուրբ Պեթնարի կողմէն դրուած չորս հարիւր տասնեօթը նամակ հրատարակած է՝ ըսելով՝ բնաւ չեմ արհամարհեր Մերթիւնիւ Հօրութիւնը՝ նոյն սուրբին ստորագրութեամբը միայն երեք հարիւր վաթսուներեօթը նամակ հրատարակած ըլլալուն համար :

— Եւ ոչ ալ ես :

— Քաջութիւնը իր կարողութեանը համեմատ աշխատիլն է : Անքը վաճէ մ'է և ոչ թէ փայտանոց մը :

— Կնիկն ալ կնիկ մ'է , չէ թէ մարդ մը : Եղբայրս է ու ժեղը :

— Մանաւանդ թէ լծակ մը պիտի ունենաս :

— Այդ տեսակի դուռերը միայն այդ տեսակի բանալիով կը բացուին :

— Քարը օղակ մ'ունի :

— Լծակը այդ օղակին կանցունեմ :

— Քարը այնպիսի կերպով կարգադրուած է որ իբր առանցքի մը վրայ կը դառնայ :

— Լաւ , մայրդ պատկառելի : Այս կերպով կը բանամ նիւղը :

— Չորս երդեցիկ մայրերն ալ կօղենն քեզի :

— Նկուղը բացուելէն ետք քնչ պիտի ընենք :

— Պէտք է գոցել :

— Այս է միայն ուղեւածը :

— Աչ :

— Ուրիշ հրաման մ'ունի՞ք , մայրդ ամենապատկառելի :

— Փօվան , մենք քու վրայ վստահութիւն ունինք :

— Ամէն բան ընելու պատրաստ եմ :

— Եւ ամէն բան զաղտնի պահելու :

— Այո , մայրդ պատկառելի :

— Նկուղը բացուելէն ետք . . .

— Պիտի գոցեմ :

— Բայց նախ . . .

— Ի՞նչ , մայրդ պատկառելի :

— Պէտք է բան մ'իջեցնել մէջը :

Պահ մը ընթացիւն տիրեց : Աւագուհին ստորին չուրթը ծածմարտելէն ետք՝ որ վարանելու կը նմանէր՝ ըսաւ .

— Եղբայր Փօվան :

— Հրամայեք , պատկառելի մայր :

— Գիտես որ այս առտու մայր մը մեռաւ :

— Ոչ :

— Ջանդակը չլսեցիր :

— Պարտէզին ներսի կողմէն բան մը չլսուի :

— Իրաւ կըսես :

— Հաղիւ հազ իմ զանգակի ձայնը կ'առնեմ :

— Արեւը ծագելու միջոցին մեռաւ մայրը :

— Մանաւանդ թէ այս առտու հովը դէպ իմ սենեկին կողմը չէր փչեր :

— Մեռնողը Քրիստիֆիքսիօն մայրն է : Գերերջանիկ մը : Աւագուհին լռեց , պահ մը շուրթերը շարժեց՝ կարծեօ մտապէս աղօթք մ'ընելու համար , և կրկնեց .

— Ասկէ երեք տարի առաջ ծանօտեցուցի՞մ , որ էր տիկին Պէթիւն , մի միայն մայր Քրիստիֆիքսիօնի աղօթելու տեսնելով ուղղափառ կրօնքը ընդունեց :

— Ա՛հ , այո , հիմա կը լսեմ՝ դամբանական զանգակին ձայնը , պատկառելի մայր :

— Մայրերը զան մեռելներու յատուկ սենեակը տարին որ դուռ մ'ունի եկեղեցի երթալու համար :

— Գիտեմ :

— Քեզմէ՛ ի զատ ուրիշ մարդ մը չկրնար այն սենեակը մտնել և ոչ ալ պէտք է որ մտնէ : Աղէկ հսկողութիւն ըրէ :

Հաստ գեղեցիկ բան կըլլար եթէ մարդ մը համարձակէր մեռելին սենեակը մտնելու :

— Աւելի ստէպ :

— Ինչ ըսիր :

— Աւելի ստէպ :

— Ինչ ըսել կուզես :

— Աւելի ստէպ, կըսեմ :

— Ինչ բանէ աւելի ստէպ :

— Պատկառելի մայր, ես ինչ բանէ աւելի ստէպ չըսի, այլ աւելի ստէպ :

— Ձեմ հասկնար թէ ինչ է միտքդ : Ինչու աւելի ստէպ կըսես :

— Ձեզի պէս ըսելու համար, մայրդ պատկառելի :

— Բայց ես աւելի ստէպ չըսի :

— Չըսիք, բայց ես ըսի ձեզի պէս ըսելու համար :

Նոյն միջոցին ժամը ինը զարկաւ :

— Առաստառն ժամը ինինքն և միշտ օրհնուի և պաշտուի խորանին Ամենասուրբ—Հաղորդութիւնը, ըսաւ աւագուհին :

— Ամէն, ըսաւ Ֆօշլեվան :

Ժամը յարմար միջոցին զարկած էր. թէ ոչ Աւելի Ստէպին ծայրը չպիտի դար : Հաւանական է թէ վանամայրը և Ֆօշլեվան Աւելի Ստէպին կնճիւղը չպիտի կրնային քակել եւ թէ ժամը զարկած չըլլար :

Ֆօշլեվան ճակատին քրտինքը սրբեց :

Վանամայրը ներքնապէս գարձեալ մըմաջ կամաց մը թեռքս աղօթելով, յետոյ բարձր ձայնով ըսաւ .

— Կենդանութեանը ժամանակ Քրիստիֆիքսիօն մայրը թերահաւատները հաւատքի կը բերէր. մահուանէն ետքն ալ հրաշքներ պիտի դործէ :

— Անշուշտ պիտի գործէ, պատասխանեց Ֆօշլեվան՝ դռները քօլ քօլի բերելով և լալ չգայթելու համար ծանր սւշադրութիւն ընկնելով :

— Եղբայր Ֆօշլեվան, վանքը օրհնութիւն առաւ մայր Քրիստիֆիքսիօնի շնորհիւր : Անշուշտ ամէն մարդու տրուած չէ Պէրիւլի կարգինալին պէս մեռնիլ պատարալ մահուցանելով, և Աստուծոյ աւանդել հոգին սա խօսքերը արտասանելով. Ընդունէ՛ ուրեմն այս նուէրը. բայց Քրիստիֆիքսիօն մայրն ալ առանց այսքան երանութիւն մ'ունենալու՝ շատ թանկագին կերպով մեռաւ : Մինչև յետին րոպէն խելքը զլուին էր : Մեր հետը կը խօսէր, յետոյ հրեշտակներուն հետ կը խօսէր : Իր վերջին պատուէրները մեզի տուաւ : Եթէ քիչ մ'աւելի հաւատք ունենայիր, և եթէ կարենայիր իր խօսքը մտնել, ոտքդ պիտի աղէկցնէր մի միայն ձեռքը վրան դնելով : Կըժպտէր ան : Ազդակի արքայութիւն պիտի երթայ :

Ֆօշլեվան կարծեց թէ աղօթք մ'էր ըսածը որ կը լսնար, ուստի .

— Ամէն, ըսաւ :

— Եղբայր Ֆօշլեվան, պէտք է կատարել մեռնողներուն կամքը :

Վանամայրը իր համրիչին քանի մը հատերը համբեց, և շարայարեց, մինչդեռ կը լուէր Ֆօշլեվան :

— Այս խնդիրին նկատմամբ խորհուրդ հարցուցի Մեր Տիրոջ համար աշխատող բազմութիւն եկեղեցականներու, ուրոնք կղերական կեանքի վարժութեան կը պտրապին և որոնք սքանչելի պտուղ մը կուտան :

Պատկառելի մայր, դամբանական զանգալը հոս աւելի ազէկ կը լսուի քան թէ պարտէղը :

— Մանաւանդ որ անի չէ թէ լուսահոգի, այլ սրբուհի մ'է :

— Ձեզի պէս, մայրդ պատկառելի :

— Բռն տարիէ 'ի վեր իր դադալին մէջ կը պառկէր մեր սրբազան Պիոս Է, քահանայապետին մասնաւոր թոյլտուութեամբ :

— Ան, որ թաղադրեց Պոնաբարդը կտ...

Փոշլըվանի պէս վարպետ մարդու մը համար անպատեհ էր յիշել այս կէտը: Բարեբաղդաբար վանամայրը բոլորովին իր մտածումովը գրաւեալ ըլլալով չլսեց, և շարադրեց.

— Եղբայր Փոշլան:

— Հրամայէք, պատկառելի մայր:

— Ապաթովկիայի արքեպիսկոպոս սուրբ Տիօտորը ուզեց որ իր գերեզմանին վրայ սա Acarus բառը միայն գրուի, որ կը նշանակէ հողեղէն որդ. կատարուեցաւ իր կամբը, այնպէս չէ:

— Այո՛, մայրդ պատկառելի:

— Աղիւիլայի արքայ գերեզմանի Մեցցօղանէ կանաղանին տակ թաղուիլ ուզեց, և իրօք այնպէս թաղուեցաւ:

— Իրաւ է:

— Սուրբ Թերանս որ ծովը թափող Բիպրը գետին բերանը Բօրի եպիսկոպոսն էր, ուզեց որ հայրապաններու գերեզմանին վրայ գրուած նշանը իր գերեզմանի քարին վրայ փորագրուի, յուսալով թէ անցորդները իր գերեզմանին վրայ պիտի թքեն: Անոր ալ կամքը կատարուեցաւ: Պէտք է հնազանդիլ մեռելներուն:

— Ամէն:

— Պէրնար Արտօնիս որ Քրանսայի մէջ Բօշ-Ապելի քով ծնած էր, երբ մեռաւ, իր հրամանին համեմատ և Գասթիլի թաղաւորին դիմադրութեան հակառակ՝ Լիմօժի Տօմինիլե եաններուն եկեղեցին թաղուեցաւ, թէև Պէրնար Արտօնիս Սպանիայի մէջ Թիլի եպիսկոպոս էր: Հակառակը կընայ պնդուիլ:

— Մանաւանդ ատոր հակառակը ոչ ոք կը պնդէ, պատկառելի մայր:

— Բլանդաւի Տը Լա Փօս կը հաստատէ այս եղբորութիւնը: Վանամայրը իր համբիւն քանի մը համբերը ընէ համբիւն ետք, կրկնեց.

— Եղբայր Փօշլան, Քրիստիֆիքսիօն մայրը պիտի թաղուի այն դաղաղով որու մէջ քսան տարիէ 'ի վեր կը պառկէր:

— Լաւ:

— Քունը շարունակել է անով թաղուիլ:

— Ըսել է թէ այն դաղաղին մէջ պիտի բեւեռմ Քրիստիֆիքսիօն մայրը, այնպէս չէ:

— Այո՛:

— Ուրեմն յուզարկաւորութեան դաղաղը մէկ դի՛ պիտի թողուի:

— Այո՛:

— Պատրաստ եմ ամենապատկառելի կրօնուհիներուն հրամանները կատարելու:

— Չորս երգեցիկ մայրերը պիտի օղեն քեզի:

— Դաղաղը բեւեռելու: Անոնց հարկաւորութիւն չունիմ:

— Չէ, դաղաղը իջեցնելու:

— Ո՛ր:

— Նկուղը:

— Նկուղը:

— Խորանին տակ:

— Փոշլըվան ցնցում մ'ունեցաւ:

— Խորանին տակի նկուղը:

— Խորանին տակի նկուղը:

— Բայց...

— Երկաթէ մոյթ մը պիտի ունենաս:

— Այո՛, բայց...

— Մոյթը օղակին անցունելով քարը պիտի վերցնես:

— Բայց...

— Պէտք է հնազանդիլ մեռելներուն: Քրիստիֆիքսիօն մայրին յետին փափաքն էր մատուրն խորանին տակի շիրմին մէջ թաղուիլ, սրբապիղծ հողի մը տակ չգրուիլ, մեռած մնալ ուր որ կենդանութեանը ժամանակ աղօթած էր: Խընդրեց, այսինքն հրամայեց որ իր այս փափաքը կատարուի:

— Բայց ատի արդիւրած է :
 — Մարգերը արդիւրած են , բայց Աստուած հրամայած է :
 — Եթէ լսուելու ըլլայ ատի :
 — Մենք քու վրայ վստահութիւն ունինք :
 — Ո՛հ , ես ձեր պատին քարերուն մին եմ :
 — Անական ծոցովը դումարուեցաւ : Չայաւոր մայրերը
 շրոնց հետ անգամ մ'ալ խորհրդակցեցայ և որոնք կը խոր-
 հրդակցին , որոշեցին որ Քրիստիֆիքսիօն մայրը իր փափա-
 քին համեմատ դադաղովը մեր խորանին տակը թաղուի : Ե-
 րեւակայէ՛ անգամ մը , եղբայր Փօլան , թէ ինչ հրաշներ
 կ'ընան գործուիլ հոս . ինչ փառք վանատունին յանուն Աս-
 տուծոյ : Հրաշները գերեզմաններէն կ'ելնեն :

— Բայց , պատկառելի մայր , եթէ քաղքին առողջութեան
 յանձնաժողովին գործակատարը . . .

— Թաղումի խնդիրին մէջ սուրբ Պընուա Բ . Գօնթման-
 թէն Բօխնաին զխմադրեց :

— Սակայն ոստիկանութեան գործակալը . . .

— Գօնթմանսի կայսրութեան ժամանակ Պօլ մոնոդ Եօթը
 գերմանացի թաղաւորներուն մին , որ էր Բօնօտըմէր , յատ-
 կապէս ճանչցաւ կրօնաւորներուն կրօնապէս այսինքն խորա-
 նին ներքե թաղուելու իրաւունքը :

— Բայց ոստիկանութեան տեսուչը . . .

— Աշխարհս ոչինչ է խաչին առջև : Շարթրեաններուն մե-
 տասաններորդ պարապըլուխը (général) իր միաբանութեան սա-
 նշանաբանը տուաւ . Stat crux dum volvitur orbis.*

— Ամէն , ըսաւ Փօլըլան , որ միշտ լատիններէն խօսք մը
 ըսած ժամանակ առանց խոռովելու այս միջոցով կազատէր դժ-
 ուարութենէ :

Ով որ շատ ժամանակ լուութիւն պահած է , խօսիլ ուղած
 ատեն որ և է ունկնդիրով կը բաւականանայ : Ժիմնասթօրաս
 հօնտորը բանտէն ելած օրը՝ մտքին մէջ շատ մը երկխոս-

* Խաչը անխախտ կը մնայ տիեզերքիս մէջ որ կը հըլովի :

բաբունութիւն և հաւաքաբանութիւն համբարած ըլլալով՝ ծա-
 ոյ մ'առջև կանգ առաւ , ճառ մը խօսեցաւ ծառին և մեծա-
 պէս նկրտեցաւ զայն համոզելու համար : Անանայրը սովո-
 րաբար լուութեան ենթարկուած և իր ընդունարանին մէջ
 լիուլի պաշար ծոցոված ըլլալով , ոտքի վրայ ելաւ , և սանձ-
 արձակ շատխօսութեան մը յորդումով աղաղակեց .

— Այլ կողմս է Պընուա , և ձախ կողմս ալ Պէրնար : Ո՛ր
 էր Պէրնար . Գլէրվոյի առաջին աբբասը : Փօնթէն որ Պուր-
 կօնի քաղաքներուն մին է , երջանիկ կը սեպուի՝ Պէրնար
 հոն ծնած ըլլալուն համար : Հայրին անունն էր Թէսըլէն ,
 իսկ մայրինը Ալէթ : Սիթօյէն սկսաւ և 'ի վերջոյ Գլէրվոյի
 աբբասն եղաւ . աբբաս ձեռնադրուեցաւ Այիեօմ՝ Տը Լամ-
 բօէն որ Լալօն-Սիւր-Սաօնի եպիսկոպոսն էր . Եօթը Հար-
 իւր նորընծայ ունեցաւ և հարիւր վաթսուն մնաստան հիմ-
 նեց . 1140ին Սանի սիւնոգին մէջ Ապէլլարը տապալեց . նաեւ
 Բիէր Տը Պրիւի , ասոր աշխերտը Հանրին և Առաքեւական
 ըսուած մուրեքաներն ալ տապալեց , Արնօ Տը Պրէսը խայ-
 տաւալեց , Ռաուլ վանականը շանթահարեց որ հրէայ սպան-
 նող էր , 1148ին Բէյմի սիւնոգին իշխեց , դատապարտել
 տուաւ Ժիլյէր Տը Լա Բօրէն որ Բուաթիէի եպիսկոպոսն էր ,
 դատապարտել տուաւ նաեւ Էօն Տը լ'Էթուալը , իշխաններու
 վէճերը կարգադրեց , Լուի-Լը-ժէօնը լուսաւորեց , Էօմէն
 Գ . բարին խրատ տուաւ , Տաճարը (Temple) կարգաւորեց ,
 Խաչակրութիւնը քարոզեց , կեանքին մէջ երկու հարիւր յի-
 սուն հրաշք գործեց , և օրը մինչև երսունը ինը հրաշք գոր-
 ծած է : Ո՛վ է Պընուա . Մօն-Գասէնի պատրիարքն է ,
 վանական Սրբութեան երկրորդ հիմնադիրը , արեւմուտքի
 Պաղիլը : Իր միաբանութիւնը քառսուն բաք , երկու հարիւր
 կարգինալ , յիսուն պատրիարք , հազար վեց հարիւր արքե-
 պիսկոպոս , չորս հազար վեց հարիւր եպիսկոպոս , չորս կայս-
 րը , աասներկու կայսրուհի , քառսունը վեց թաղաւոր , քառ-
 սունը մէկ թաղուհի արտադրեց , երեք հազար վեց հարիւր

հոգի որբաւորեց և հազար չորս հարիւր տարիէ ՚ի վեր կը տնէ : Մենք սուրբ Պէրնարը յառաջ կը բերենք , դուք հասարակաց առողջութեան տեսուչը կը յիշէք . մենք սուրբ Պընուան յառաջ կը բերենք , դուք ճամբաներու մաքրութեան տեսուչը կը յիշէք : Դու ինծի Տէրութիւնը , ճամբաները , յուղարկաւորութեան հանդիսադիրները , կանոնադրութիւնները , վարչութիւնը կը յիշես . միթէ մեր հոգն է այդ բաները : Ամէն անցորդ սրտմտութիւն մը պիտի զգար տեսնելով թէ ինչպէս կը վարուին աշխարհականք մեզի հետ : Մեր փոշին Յիսուս-Քրիստոսի յանձնելու իրաւունքը անգամ չունինք : Այդ քաղաքի մաքրութիւնը բաժնի յեղափոխական դիւտ մ'է : Կուղէք որ Աստուած ոստիկանութեան տեսուչին հնազանդի . ահա տես ինչ օրերու հասած ենք : Լուութիւն , փոշը վան :

Փոշը վան առաջ է պէս տեղացող այս շաղակրատութեան ներքե բաւական նեղութիւն կը կրէք :

Աւանամայրը շարունակեց .

— Աւանականները թաղուելու իրաւունք ունին . այս իրաւունքը անտարակուսելի է ամենուրեք : Միայն մոլեռանդները և թափառականները կուրանան զայն : Սոսկալի խառնակութեան օրերու մէջ կապրինք : Մարդս չգիտեր ինչ որ պէտք է գիտնալ , և գիտէ ինչ որ պէտք է չգիտնալ : Հաստ գլուխ և ամբարիշտ է ան : Այս դարուս մէջ կան մարդիկ որոնք չեն զանազաներ Ամնամեծն սուրբ Պէրնարը Աղբատ Կաթուղիներուն Պէրնարը ըստուղ Պէրնարէն , բարսիբա եկեղեցական մը որ երեքտասաներորդ դարուն մէջ կապրէր : Ամանք ալ կը հայհոյեն՝ յանգզնելով փնչն անգամ համեմատելու Լուի վեշտասաներորդի կառափնառը Տեառն մերոյ Յիսուսի-Քրիստոսի խաչին հետ : Լուի վեշտասաներորդ թագաւոր մ'էր միայն : Ատինանք ուրեմն Աստուծոյ : Ա'լ ոչ արդար կայ , ոչ ալ անարդար : Ալթէրի անունը ամէնուն ծանօթ է , բայց Սէղար Տը Պիւսի անունը անձանօթ կը մնայ :

Այլ սակայն Սէղար Տը Պիւս զերեքշանիկ մ'է , մինչդեռ Ալթէր թշուառական մը : Բէրիօրի կարգինալ՝ յետին արքեպիսկոպոսը և ոչ իսկ գիտէր թէ Հարը Տը Պօնարէն՝ Պէրիւլի , Քրանսուա Պուրկուէն՝ Կօնարէնի , Ժան Քրանսուա Սընօ՝ Պուրկուէնի , և հայր Տը Սէնթ-Մարթ Ժան Քրանսուա Սընօյի յաջորդեց : Ամէն մարդ գիտէ հայր Պօթօնի անունը , ոչ թէ վասն զի Օրաթուարի հիմնադրութեան օղնող երեք անձերուն մին եղաւ , այլ վասն զի Հանրի Գրողքական Թաղաւորին համար հայհոյութեան նիւթ մ'է , զաւ : Քրանսուա Տը Սալ սիրուն կերեայ աշխարհականաց , վասն զի խաղի մէջ խարդախութիւն կընէր : Այս չբաւեր , և ահա կրօնքն ալ կը նախատուի : Ինչո՞ւ համար : Վասն զի յոռի եկեղեցականներ դանուած են , վասն զի Կարի եպիսկոպոս Սաթիթէր՝ Կօմպրէօնի եպիսկոպոս Սալօնի եղբայրն էր և թէ երկուքն ալ Մօմօլի հետեւեցան : Ինչ կըլլայ եղեր . միթէ ասով Մարթէն Տը Թուր սուրբ մ'ըլլալէ և իր վերաբերուին կէսը աղքատի մը տուած ըլլալէ կը դադրի : Սուրբերը կը հալածուին : Ճշմարտութիւնները չեն տեսնուիր : Խաւարն է սովորութիւնը : Ամենէն անագորոյն զազանները կոյր զազաններն են : Ոչ որ գեհեանը միտքը կը բերէ աղէկ բանի համար : Ո՛հ , չարասիրտ ժողովուրդ : Յանուն Թաղաւորին այսօր կը նշանակէ յանուն Յեղափոխութեան : Ա'լ չգիտեն մարդիկ թէ ինչ կը պարտաւորին թէ կենդանիներուն և թէ մեռելներուն : Սրբօրէն մոռնիլը արգիլուած է : Գերեզմանը քաղաքային խնդիր մ'եղեր է : Մարսափելի բան : Սուրբ Լէոն Բ . յատկապէս երկու նամակ դրած է , մին՝ Բիէր Կօթէրին , միւսը Վիգիլիօններու թաղաւորին , մեռելներու վերաբերող խնդիրներու նկատմամբ մարդպանին իշխանութիւնը և կայսեր գերիշխանութիւնը հերքելու և չենդունելու համար : Հալօնի եպիսկոպոսը՝ Կօթիէ՝ այս խնդրին մէջ դէմ կը դնէր Օթօնի՝ որ Պուրկուէնի դուքսն էր : Հին ժամանակի դատաւորներն ալ այս մասին համամիտ էին :

Ժամանակաւ նաեւ դարուս իրերուն վերաբերող խնդիրներուն նկատմամբ ձայն ունէինք ժողովին մէջ : Միաբանութեան պարտադրութի Սիթիի արքայսը Պուրիսոնի խորհրդարանի անդամութեան իրաւունքն էր : Մեր մեռելներու նկատմամբ ինչ կերպով որ ուղինք այն կերպով կը վարուինք : Միթէ նոյն իսկ սուրբ Պրիմիտի մարմինը Փրանսա Սէն-Պընու-Սիւր-Լուսը ըստած Ֆլէօրիի միաստանին մէջ թաղուած չէ , թէեւ անի 343 մարտ 21ին շաբաթն օրը Իտալիայի մէջ Մօն-Գաթէն ժողով է : Այս ամէնը անուրանալի ճշմարտութիւններ են : Ար քամահրամ ամէն տիրացուները (psallant) , կատար աղօթողները , կարհամարհեմ սաստիկ հերետիկոսները , բայց ալ աւելի կարհամարհեմ զով որ ինձ հակառակը պնդելու ըլլայ : Չհաւատացողը թող կարգայ Արնուլ Վիօնի : Ապրիլէն Պիւսընէն , Թրիթեմի , Մօրիլիէսի եւ Տօմ Լիւի S'Աշերիի դիւքերը :

Վանամայրը շունչ առաւ , յետոյ դէպ 'ի Ֆօշլըվան դարձաւ :

— Եղբայր Փօվան , համամիտ ենք :

— Համամիտ ենք , պատկառելի մայր :

— Կրնանք վստահել քու վրայ :

— Պիտի հնազանդիմ :

— Լա :

— Անձս բոլորովին վանքին կը նուիրեմ :

— Այսպէս ահա : Պիտի գոցես դադաղը զոր քոյրերը մատուցը պիտի տանին : Ննջեցեալի ժամերգութիւնը պիտի կատարուի : Յետոյ վանքը պիտի վերադառնան : Ժամը տասն ու մէկէն դէպ 'ի կէս գիշերի միջոցները երկաթէ մայթ մ'առնելով պիտի գաս : Ամէն ինչ խիստ զաղանի կերպով պիտի կատարուի : Մատուռին մէջ չորս տիրացու մայրերէն , Ասանսիօն մայրէն եւ քեզմէ 'ի զատ ոչ ոք պիտի գտնուի :

— Նաեւ քոյրը որ հատուցումի աղօթքը կը մատուցանէ :

— Ան չպիտի դառնայ ետին :

— Բայց պիտի լսէ :

— Մտիկ չպիտի ընէ : Մանաւանդ թէ վանքին մէջ ինչ որ ամենուն ծանօթ է , աշխարհիս անծանօթ է :

Պահ մը լուծիւն տիրելէն ետք վանամայրը շարայարեց .

— Զանգակդ պիտի հանես : Հարկ չկայ որ ցցին քովի քոյրը լսէ մատուռին մէջ ըլլալդ :

— Պատկառելի մայր :

— Ի՞նչ է , եղբայր Փօվան :

— Մեռելի բժիշկը այցելութիւն ըրաւ :

— Այսօր ժամը չորսին պիտի գայ : Արդէն մեռելի բժիշկը բերել տալու զանգակը հնչեց : Իբր քէն լսեր զանգակներուն ձայնը :

— Միայն իմ զանգակի ձայնին ուշադրութիւն կընեմ :

— Ուրախ եմ , եղբայր Փօվան :

— Պատկառելի մայր , առնուազն վեց ոտքի չափ երկայն լծակ մը պէտք է :

— Ուսկէ՞ պիտի գտնես :

— Ուր որ վանդակ կայ , երկաթէ ձող ալ կայ : Պարտէզին ներսը դէպ մը հին երկաթներ ունիմ :

— Ահա գիշերէն գրեթէ երեք քառորդ առաջ , չմոռնաս հա :

— Մայրդ պատկառելի :

— Ի՞նչ է :

— Եթէ երբեք ասոր պէս ուրիշ գործեր ալ ունենալու ըլլաք , եղբայրս կայ որ համալի մը պէս ուժեղ է :

— Կարելի եղածին չափ շուտ պիտի ընես :

— Պինտ շուտ չեմ կրնար : Հիւանդոտ եմ , ասոր համար աջակից մը կուգէի : Կաղ եմ :

— Կաղ ըլլալը մեղք մը չէ , եւ թերեւ օրհնութիւն մ'է : Հանրի Բ . կայսրը որ Արեւուար հակաբաբին յաղթեց եւ Պընուա ութերորդը վերահաստատեց , երկու վերադիր ունի . Սուրբ եւ Կաղ :

— Հատ լաւ բան է երկու վերադիր ունենալը , կմկմաց

Ֆոշլըվան, որ իրօք փոքր ինչ խուլ ըլլալով կարծեց թէ վանամայրը վերարկու ըսած էր :

— Եղբայր Ֆովան, կը մտածեմ ամբողջ ժամ մը յատկացնել զործին : Հաստ չէ մէկ ժամը : Ժամը տասնութէկին աւագ խորանին քով զտնուէ երկաթէ դաւաղանով : Ժամը դուրսէն կէս կիշերին կսկսի : Աէտք է որ ամէն ինչ լըմնցած ըլլայ քառորդ մ'առաջ :

— Անթերի պիտի հնազանդիմ փոյթս ցուցնելու համար վանքին : Ահա համաձայնեցանք : Գաղաղը պիտի գոցեմ : Ճիշդ ժամը տասնութէկին մատուռը պիտի գտնուիմ : Տիրացու մայրերը հոն պիտի ըլլան, Ասանսիօն մայրն ալ հոն պիտի ըլլայ, թէն աւելի աղէկ կըլլար եթէ մէկին անդ երկու մարդ ըլլար, բայց վերջապէս հոյ չէ, լծակ մը պիտի ունենամ : Կիւղը պիտի բանանք, դաղաղը պիտի իջեցնենք, և նորէն պիտի գոցենք նկուղը : Անկէ ետք ալ ամենէին հետք մը չմնար, կառավարութիւնը և ոչ իսկ պիտի կասկածի : Պատկառելի մայր, ամէն բան ալ կարողալընցաւ, այնպէս չէ :

— Ոչ :

— Ինչ կայ ուրիշ :

— Աը մնայ պարսպ դաղաղը :

Պահ մը ըտուծիւն տիրեց : Ֆոշլըվան կը մտածէր : Վաւանամայրը նոյնպէս կը մտածէր :

— Եղբայր Ֆովան, ինչ ընելու է պարսպ դաղաղը :

— Պիտի թաղուի :

— Պարսպ պիտի թաղուի :

Կորէն ըտուծիւն տիրեց : Ֆոշլըվան ձախ ձեռքովը այն պիտի շարժում մ'ըրաւ զոր մարդ սովորութիւն ունի ընելու երբ դժուարին հարցումի մը չկրնար պատասխան տալ :

— Պատկառելի մայր, եկեղեցիին վարի սրահին մէջ ես պիտի բեւեռեմ դաղաղը, և իզմէ դատ ոչ ոք պիտի մտնէ հոն, և յուղարկաւորութեան սաւանով ես պիտի ծածկեմ դաղաղը, այնպէս չէ :

— Այո, բայց գիտիւրները դաղաղը դիակառք (corbillard) գնելու և գերեզմանը իջեցնելու ատեն շուտ մը պիտի հասկնան թէ մէջը բան մը չկայ :

— Ա՛հ, կրճ . . . պօռաց Ֆոշլըվան :

Վանամայրը սկսաւ խաչ հանել երեսը և ուղղակի պարտիզպանին նայեցաւ : Ղը Կառէ Ֆոշլըվանի կողորդին մէջ մնաց :

Պարտիզպանը ըրած հայհոյութիւնը մոռցնել տալու համար շուտ մը և յանկարծ միջոյ մը գտաւ :

— Պատկառելի մայր, հոյ կը գնեմ դաղաղին մէջ : Ասով պիտի կարծուի թէ մարդ կայ մէջը :

— Իրաւունք ունիս : Ինչ որ է հոյը, նոյնն է և մարդս : Այսպէս ուրեմն պարսպ դաղաղին ճարը պիտի նայիս :

— Ատի իմ գործս է :

Վանամայրին գէմքը որ մինչև անատեն խուլ և շփոթ էր, դուարթացաւ : Պարտիզպանին նշան ըրաւ որ տեղը երթայ՝ տէր մը իր հրամանին ներքեւ զտնուողին նշան ընելուն կերպով : Ֆոշլըվան գէպ 'ի դուռը ուղղելով դուրս ելնելու միջոցին՝ վանամայրը մեղմովին ձայն հանելով, ըսաւ .

— Եղբայր Ֆովան, գոհ եմ քեզմէ, վաղը թաղուէն ետք եղբայրդ բեր, և ըսէ որ աղջիկն ալ հետը բերէ :

ՔՇՈՒՆՈՒՆԵՐ

ՈՒՐ ԿԵՐԵՒԵՑ ԹԵ ԺԱՆ ՎԱԼԺԱՆ ՕՍԹԵՆ ԳԵՍԹԻՍԵԼԵՑԵՐ ԳԻՐՔԸ ԱՆՇՈՒՅՑ ԿԱՐԳԱՑԱԾ Է

ԿԱՂԱՆ քայլը միականիին նայուածքին կը նմանի. երբ կուքն ալ շուտ կը հասնին ուր որ կուզեն հասնիլ : Մանաւանդ թէ Ֆոշլըվան վարանուով մէջ էր : Քառորդ մը տեւց մինչև իր հիւղը երթալը : Գողէթ արթնցած էր, և Ժան Վալժան կրակին մօտ նստեցուցած էր զան : Երբ Ֆոշլըվան

հեքս կը մտնէր, Ժան Վալժան Գօզէթին ցուցնելով պարտիզական կողովը՝ որ պատը կ'ախտած էր՝ կըսէր անոր։

— Նայէ ինչ կըտես, իմ Գօզէթ : Պիտի պարտաւորիք մեկնիլ ասկէ, բայց նորէն պիտի դանք և շատ հանդիստ պիտի ըլլանք : Այս տեղի ծեւրուիլը քեզի այս կողովին մէջ դնելով պիտի առնէ տանի տիկինն մը տունը ուր ինծի պիտի սպասես : Պիտի դամ քեզի առնելու : Եթէ չես ուզելը նորէն Թեհարտուհինն ձեռքը իյնալ, հնազանդէ և ամենեւին բան մը մի՛ ըսեր :

Գօզէթ Ժանը կերպարանով մը գլուխը շարժեց ի նշան հաւանութեան :

Փօշլըվան երբ դուռը հրելով ներս մտաւ, Ժան Վալժան դուռին ճոխնչը լսելով ետեւը դարձաւ :

— Է՛, ինչպէս եղաւ :

— Ամէն բան կարգադրեցի և ոչ ինչ կարգադրեցի, ըսաւ Փօշլըվան : Ձեզի հոս բերելու արտօնութիւն առի, բայց հոս բերելէ առաջ պէտք է որ դուրս ելնէք ասկէ : Գծուած քուժիկներ այս կէտին վրայ է : Պարիկը դուրս հանելը բան մը չէ :

— Պիտի տանիս պղտիկը :

— Եթէ լռէ :

— Կերաշխատրեմ :

— Բայց դու ինչ պիտի ընես, Պ. Մատըլէն :

Եւ՝ պահ մը լռելէն ետք, լռութիւն մը որ անձկութեամբ լի էր, Փօշլըվան պօռաց :

— Բայց չես կըրնար ելնել ուսկէ որ մտար :

Ժան Վալժան՝ առջի անդամին պէս՝ մի միայն ետ պատասխանը տուաւ :

— Անկարելի է :

Փօշլըվան աւելի ինքն իրեն քան թէ Ժան Վալժանին ուղղելով խօսքը՝ մըմուաց :

— Աւրիշ բան մը կայ որ հանդիստ չթողուր զիս : Ըսի

թէ հող պիտի գնեմ մէջը : Ար մտածեմ որ մարմինի մը տեղ մէջը դրուելիք հողը մարմինի չնմանիր, յարմար չպիտի գայ, մէկ կողմէ միւս կողմը պիտի թափի, պիտի շարժի : Մարդերը պիտի զգան շարժումը : Ար հասկնաւ եւ, Մատըլէն ալ, պար, կառավարութիւնը պիտի նշմարէ :

Ժան Վալժան ուղղապէս անոր նայեցաւ, և կարծեց թէ իր բանդագուշէ Փօշլըվան :

Փօշլըվան կրկնեց :

— Բայց չըսես թէ ինչպէս պիտի ելնես դուրս, վասն զի մինչև վաղը պէտք է որ ամէն բան լինցած ըլլայ : Վաղը պիտի հոս բերեմ ձեզի հետս : Վանամայրը ձեզ պիտի սպասէ :

Անտունի Փօշլըվան բայցատրեց Ժան Վալժանին թէ վանատունին ծառայութիւն մը պիտի մատուցանէ. թէ այս ծառայութեան իրր վարձատրութիւն հրաման ընդունած էր իր եղբայրը վանքը բերելու, թէ պաշտօնին մէկ մասն ալ թաղու մի դործին մասնակցիլ էր, թէ գաղաղները ինք կը բեռնէր և զերեզմանատունը երթալով գիւթաղին կողմէր, թէ տոտու մեռնող կրօնուհին ուզած էր դուրսիլ այն գաղաղին մէջ ուր կը պառկէր կենդանութեան ժամանակ, և մատուռին խորանին տակի նկուղին մէջ թաղուիլ, թէ ոտտիկանութեան կանոնադրութիւնը կարգիլէր այս թաղումը, բայց մեռնողը այն կրօնուհին բուն մին էր որ ուր ոչ ինչ կը մերժուի, թէ վանամայրը և ձայնաւոր մայրերը կուզէին լուսահողիին փափաքը կատարել, թէ կառավարութիւնը ինչ կուզէ թող ընէ, վանքին հողը անգամ չէր, թէ Փօշլըվան ինք պիտի բեռնէր գաղաղը խուցին մէջ, մատուռին քարը պիտի վերցնէր և մեռելը նկուղը պիտի իջեցնէր, և թէ վանամայրը իրմէ շնորհակալ ըլլալու համար իր եղբայրը իրր պարտիզական և եղբօրորդին ալ իրր աշկերտուհի պիտի ընդունէր, թէ իր եղբայրը Պ. Մատըլէն և եղբօրորդին ալ Գօզէթ էր, թէ վանամայրը ըսած էր իրեն հետեւալ օրը իրիկուն եղբայրը հետը բերել զերեզմանատունը կատարուելիք կեղծ թաղու :

Ան հետք : Բայց թէ չէր կրնար Պ . Մատըւէնը դուրսէն ներս
բերել եթէ Պ . Մատըւէն դուրս չըլլար . թէ այս էր առա-
ջին դժուարութիւնը . թէ ուրիշ դժուարութիւն մ'ալ կար
որ էր թափուր դադաղը :

— Ի՞նչ է թափուրդ աղաղ ըսածդ, հարցուց Ժանը Վյալժանն :

— Վարչութեան դադաղը, պատասխանեց ֆօշը վան :

— Ի՞նչ դադաղ, և ի՞նչ վարչութիւն :

— Երբ կրօնուհի մը կը մեռնի, քաղաքացիական ժողովի բժիշկը կուգայ և կըսէ. Կրօնուհի մը մեռաւ : Կառավարութիւնը դադարը մը կը ղրկէ : Հետեւեալ օրն ալ դիպակաւ մը և դիակիրները կը ղրկէ դադարը առնելու և գերեզմանատունը տանելու համար : Գիակիրները պիտի գան և դադարը պիտի վերցնեն, բայց դադարին մէջ բան մը չպիտի բլայ :

— Բան մը դի՛ր մէջը :

— Մեռե՛լ մը. մեռել չունիմ:

— 113 —

— Հասցեա ի՞նչ դնեմ:

— ԱԵՆՂԱՆԻ ՄԸ :

— Ի՞նչ կենդանի :

— 240 —

Ֆոշլեւան՝ որ նստած էր՝ ոտքի վրայ ելաւ իբր թէ իր ալ .
Թոռին տակէն հրալիր փամփուշտ մը նետուած ըլլար :

— Fe^{2+} :

— ԻՆՅՈՒ ԶԷ :

Ժան Վալժան ժպտեցաւ այն հաղուաղէպ ժպիտով որ երբեք չէր ընդունիր շուրթերուն վրայ կը տարածուէր ձմռանային երկնից վրայ երեցող և անմիջապէս աներևութացող նշոյլի մը պէս :

Ֆոշլւման, զիտես անշուշտ թէ երբ մայր Գրիսիֆիդ-
սինն մեռաւ, ըսիր ինչ, Գասրլէն խկպարն ալ թաղուե-

քաւ , կրկնեցի եւ : Ահա այս ըսածս թող կատարուի :

— Ա՛հ, ուրախ եմ որ կը խնդաս և կատակ է առաջարկ
կուրծիւնդ :

— Ամենին կատակ չէ ըսածս : Պէտք չէ ելնել ասկէ :

— Увѣраженіе :

— Ըսի քեզի թէ ինձի համար ալ կողով մը և ծածկոց
մը պահես :

— Լաւ, բայց ի՞նչ ըսե՛լ կուզես :

— Կողովը եղևինի փայտէ պիտի ըլլայ , և ծածկոցն ալ
տէ սաւան մը :

— Նախ ըսեմ. սաւանը ճերմակ է : Կրօնուհիները ճերմակով իր թաղուին :

— Թող ճերմակի ըլլայ սաւանը :

— Մատընէն ախպար, կը նայիմ որ ուրիշ մարդերու նը՝
ման մարդ մը չես գու :

Փօշըլվան հապշէր՝ տեսնել լով այսպիսի երևակայութիւններ որոնք թիարաւնին վայրենական և յանդուգն գիւտերն են, դուրս երնելով անդորր իրերու սահմանէն սրք զինքը կը շրջապատէին, և խառնուելով այնպիսի բանի մը զոր ինք « վանքին պղտի վլվլուկը » կանուանէր, հապշէր նման այն անցորդին որ Սէն-Տընի փողոցին ուղեին մէջ ծովային որդի մը ձուկ որսալը տեսնելով հապշի կը մնայ :

Ժան Վալթան շարայարեց .

— Առանց տեսնուելու պէտք է ելնել ասկէ . խնդիրը ասոր վրայ է : Ասի միջոց մ'է : Բայց նախ տեղեկութիւն տալը ինծի : Ի՞նչպէս տեղի կ'ունենայ գործը , ո՞ւր է այդ դադաղը :

— Այն որ թափոնւր է :

— Ужні :

— Վարն է, այն սենեկին մէջ որ կանուանի մոռելի
 արահը: Երկու մոյթի վրայ դրուած է, վրան ալ յուղար-
 կաւորութեան սաւանիւ մը ծածկուած:

— Ո՞րքան է դադաղին երկայնութիւնը :

— Վեց ոտք :

— Ի՞նչ է մեռելի սրահ ըսածդ :

— Գեանայարկի սենեակն լուսն մին է . պարաէզին վրայ նայող վանդակաւոր պատուհան մ'ունի որ դուրսէն փեղկով մը կը գոցուի . երկու ալ դուռ . մին վանքը կը տանի , միւսն ալ եկեղեցին :

— Ո՞ր եկեղեցին :

— Փողոցի եկեղեցին , ամէն մարդու եկեղեցին :

— Այս երկու դուռերուն բանալիները քու քովդ չեն :

— Ոչ . միայն վանքը տանող դուռին բանալին իմ քովս է . եկեղեցին տանող դուռին բանալին դռնապանին քովն է :

— Գռնապանը երբ կը բանայ այդ դուռը :

— Մի միայն երբ դիակիրները դադարը առնելու կոչան : Գաղաղը ելնելէն ետք դուռը կը գոցուի :

— Ո՞վ կը բեռնէ դադարը :

— Ես :

— Սաւանը ո՞վ կը դնէ վրան :

— Ես :

— Մինակ կըլտս :

— Աստիկանութեան բժիշկէն ՚ի զատ ոչ ոք կրնայ մեռելին սենեակը մանել : Ասի պատին վրայ անդամ գրուած է :

— Այս գիշեր ամէնքն ալ վանքին մէջ պահել :

— Ոչ : Բայց կրնամ մութ և պղտի խորշի մը մէջ պահել , որ մեռելի սենեակը կը տանի . որու մէջ թաղումի գործին երբ կը դնեմ և որու պահպանութիւնը և բանալին ինձ յանձնուած է :

— Դիակառքը վաղը ժամը քանիքն պիտի դայ դադարը առնելու :

— Այսօրէն ետք ժամը երեքի միջոցները : Թաղումը Վ. Ժիրարի գերեզմանոցը կը կատարուի գիշեր ըլլալէ քիչ մը քառաջ : Հաս մօտ չէ այս գերեզմանատունը :

— Բոլոր գիշերը և առտու ալ այն խորշիկ մէջ պահուած պիտի պառսեմ . բայց ի՞նչ պիտի ուտեմ . հարկաւ պիտի առնեմ :

— Այնք եղածը կը բերեմ :

— Ժամը երկուքին կրնաս դալ և զիս դադարին մէջ դնել : Քօշը վան ետ ետ դնաց , և մատերուն ոսկրները կը ճեցուց :

— Բայց անհնարին բան է այդ :

— Ո՞րն է անհնարինը . միթէ կուան մ'առնուլ և տախտակի մը վրայ քանի մը բեռն դարնելն է անհնարին ըսածդ :

Ինչ որ անլուր կը թուէր Քօշը վանի , կը կրկնէր թէ ժան Վալթանի համար պարզ բան մ'էր : Ժամանակաւ ժան Վալթան աւելի յոռի կիրճերէ անցած էր : Ով որ բանտարկուած է , փախուստներու տրամադծին համեմատ պղտիկնալու արհեստը գիտէ : Բանտարկեալը փախուստի ենթակայ է հիւանդին պէս որ ճղնածամի ենթարկելով կազատի կամ կը մեռնի : Փախչիլը առողջանալ է : Այս բան մը որու մարդս յանձնառու չըլլայ առողջանալու համար : Ժան Վալթանի տխուր յատկութիւններուն մին էր արկղի մը մէջ փակուիլ և իրը հակ մը տարուիլ , տուփի մը մէջ երկար առնել ապրիլ , օդ գտնել ուր որ չկայ , խնայողութեամբ շունչ առնուլ ժամերով , և առանց մեռնելու շունչը արդիւնէ կարենալ :

Սակայն դադարի մը մէջ կենդանի մարդ մը դրուիլը որ թիպարտի հնարք մ'է , նաեւ կայսրի հնարք մ'է : Եթէ պէտք է հաւտալ Օսթէն Գասթիլիո անուն վանականին , Հարը Գէն կայսրն ալ իշխանութենէն հրաժարելէն ետք վերջին անգամ մ'ալ Լա Բլոմպը տեսնել ուղեւոր այս հրնարքը ՚ի գործ դրաւ զան Սէն-Եիւսթի մեհապատանը մոցնելու և դարձեալ դուռն հանելու համար :

Քօշը վան սակաւ ինչ ուշաբերելով պօռաց .

— Բայց ի՞նչ պիտի ընես շունչ առնելու համար :

— Պիտի կրնամ շունչ առնուլ :

— Այն արկղին մէջ : Ես միայն մէջ ըլլալ երեւակայելովս հեղձիլ կըզամ :

— Անշուշտ գայլիկուն մ'ունիս, արկղին բերանին բոլոր-
տիքը տեղ տեղ քանի մը պղտիկ ծակեր բաց և բեռեւ վը-
րայի տախտակը առանց սղմելու :

— Աա . բայց եթէ սպիպուիս հազարու կամ փոքրտալու :

— Ավ որ կը փախչի, ոչ կը հազայ և ոչ կը փոքրտայ :
Յետոյ ժան Վալժան շարայարեց :

— Փօշլըվան ախպար, պէտք է հաւանիլ կամ հոս կինա-
լով բռնուելու, և կամ դիակառքով դուրս ելնելու :

Ամէն մարդ դիտած է թէ կատուները երբ կիսաբաց դուռի
մ'երկու փեղկերուն առջև կը դանուին կանգ առնելու և դե-
պերելու յօժարութիւն մը կունենան : Ա՛վ արդեօք չէ ըսած
կատուի մը . Պիտի մտնես թէ ոչ : Կան մարդիկ որոնք իրենց
առջև կիսաբաց դէպքի մը մէջ դանուած առեն երկու որո-
շումի մէջ տեղ վարանելով մնալու միտում կունենան՝ յան-
կարձ դէպքը դոյող ճակատադրէն խորտակուելու վտանգին
ենթարկուելով : Չափազանց խոհեմները, որքան ալ կատու
ըլլան, և մանաւանդ թէ կատու ըլլալուն համար, երբեմն
յանդուզներէն աւելի վտանգի կենթարկին : Փօշլըվան ահա
այսպիսի վարանող բնաւորութիւն մ'ունէր : Բայց հակառակ
իր կամքին ինքն ալ կսկսէր ժան Վալժանին պէս պաղարիւն
ըլլալ . ուստի կմկմայ :

— Ստոյգ է թէ ուրիշ միջոց չկայ :

Ժան Վալժան կրկնեց .

— Ինձի մի միայն վախ տուող բանն է ինչ որ դերեզմա-
նատունը տեղի պիտի ունենայ :

— Ընդհակառակն ես ատոր վրայ ամենին չեմ մտածեր,
ըսաւ Փօշլըվան : Եթէ ապահով ես թէ պիտի կրնաս դադա-
ղէն ելնել ողջ առողջ, ես ալ ապահով եմ թէ դերեզմա-
նէն պիտի կրնամ հանել քեզ : Գիտե՞մ որ ինքով մ'է և
բարեկամներուս մին : Անունն է Մէսթիէն ախպար : Գինիին
տակաւին մէջ լողացող ձերուկ մ'է : Գիտե՞մ որ մեռելները
դերեզմանին մէջ կը թաղէ, և ալ դիակառքը դրպանիս մէջ

կը թաղեմ : Ահա ըսեմ քեզի թէ ինչ պիտի ըլլայ : Յու-
ղարկաւորութիւնը երեկոյէն քիչ մ'առաջ, զերեզմանատու-
նին վանդակները դոյողութեն երեք քառորդ առաջ դերեզմա-
նատունը պիտի հասնի : Գիտե՞մ որ մինչև դերեզմանին քով
պիտի երթայ : Ես ալ ետեւէն պիտի երթամ, վասն զի պաշ-
տօնս է երթալ : Կուսն մը, դոյոյ մը և արծառ մը պիտի ու-
նենամ դրպանիս մէջ : Գիտե՞մ որ կանգ կառնէ, դիակիրնե-
րը չուան մը կանցունեն դադաղիւ բոլորտիքը և քեզի դե-
րեզմանը կիջեցնեն : Քահանան աղօթք կընէ, խաչ կը հա-
նէ, օրհնած ջուր կը սրսկէ, և ապա կծկիլ կը դնէ : Միայն
ես կը մնամ Մէսթիէն ախպարին հետ : Ինչպէս ըսի, բա-
րեկամն է ան : Երկուքին մէկը, այսինքն կամ գինով պիտի
ըլլայ, կամ պիտի չըլլայ : Եթէ գինով չըլլայ, կըսեմ ա-
նոր . Եկու՛ր բաժակ մը գինի նետենք Պժէ Գօնը չդոյուած :
Առունեմ կը տանիմ զան, կը գինովեմ, մանաւանդ թէ շուտ
մը և գինիի նոր սովորողի մը պէս կը գինովի միշտ . յետոյ
սեղանին տակ կիյնայ կը պառկի, անցողիքը դրպանէն կառ-
նեմ, և մինակս դերեզմանատունը կը վերադառնամ : Ա՛լ
դորձդ ինձի հետ կըլլայ : Իսկ եթէ գինով է, կորիք, ես
պիտի ընեմ ընելու դորձդ, կըսեմ անոր : Մէսթիէն ախ-
պարը կը ձգէ կերթայ, ես ալ ծակէն կը հանեմ քեզի :

Ժան Վալժան Փօշլըվանին երկնցոյց ձեռքը, զոր Փօշլըվան
շինականի յատուկ սրտառուչ աւելնով մը բռնեց :

— Համաձայնեցանք, Փօշլըվան ախպար : Ամէն բան կար-
գին է :

— Բաւական է որ փոփոխութիւն մը չպատահի, ըսաւ Փօշ-
լըվան մտապէս : Եթէ սուկալի հետեւեք մ'ունենայ դորձը,
ինչ պիտի ըլլայ արդեօք, Աստուած իմ :

ԳԼՈՒԹ Ե.

ՆՆՄԱՀ ՄՆԱԼՈՒ ՀՍՄԱՐ ԳԻՆՈՎ ԸԼԵՆԸ ԶԲՆԵՐ

ՀԵՏԵՆԵԱԼ օրը՝ արեւը մարը մանեւէ քիչ մ'առաջ Մէնի պուլվարին սակաւաթիւ և ցանուցիր երթնեկողները գլխարկէ կը հանէին՝ դիակառքի մ'անցնելու տեսնելով, որոնք ձեւը հին էր և սրու վրայ մեռելի դուխներ, խոտուցներ և արցունք նկարուած էին։ Այս դիակառքին մէջ սպիտակ սաւառով մը ծածկուած դադաղ մը կար. սաւառին վրայ՝ թեւերը կախուած մեծ մեռելի մը նման ահապին սևաթոյր խաչ մը կը տարածուէր։ Գիակառքին ետեւէն սևերով պատուած զառք մը կերթար որոնք մէջ չապկեց հազած քահանայ մը և կարմիր գդաղ դրուած անիւքու մը կը նշմարուէր։ Գիակառքին աջ ու ձախ կողմէն դիակիրներ կերթային գորշագոյն միակողմատով որ սև ապարօշներ ունէր։ Ետեւէն ալ բաների հաղուստով ծեր մարդ մը կեթիւթար կազալով։ Գիակառքը դէպ 'ի Աօժիրարի գերեզմանոցներ կուղղէր։

Երբ մարդուն գրպանը դրուած կուանի մը կոթը, գրոցի մը երկաթը և զոյգ մը աքծանի կրկին ձողը կերեւար։

Աօժիրար՝ Բարիկի գերեզմանոցներուն մէջ բացառիկ գերեզմաննոց մ'էր։ Իրեն յատուկ սովորութիւններ ունէր, ինչպէս որ մեծ դուռ և պղտի դուռ ալ ունէր զոր թաղին մէջ հին մարդիկ՝ հին խօսքերը յամառութեամբ չմոռնալով՝ ձիաւորի դուռ և հետեակի դուռ կանուանէին։ Ինչպէս որ ըսինք արդէն, Բըթի-Բիգբիւսի պէրնարտուհի-պէնէտիք-թուհիները հոն առանձին տեղ մը և երկկայեան միջոցին թաղուելու արածնութիւն առեր էին՝ գերեզմանատունին երկիրը ժամանակաւ իրենց վանատունին սեպհականութիւնը եղած ըլլալուն համար։ Այս պատճառաւ դիւթաղները ամառը երկկայեան գործ մը և ձմեռն ալ գիշերուան գործ մ'ունենալով՝ մասնաւոր հրահանգի մը կը հնազանդէին։ Այն

ժամանակ Բարիկի գերեզմանոցներուն դուռերը արեւը մարը մանելու միջոցին կը դոցուէին, և այս փախուժը քաղաքապետական հրաման մ'ըլլալով, միւսնեքուն պէս Աօժիրարի գերեզմանատունն ալ կը հպատակէր այս հրամանին։ Ձիաւորի դուռը և հետեակի դուռը երկուսը յարակից փանդակներ էին, և իրենց մօտ տաղաւար մ'ունէին զոր Բերօնէ՝ ճարտարապետը շինած էր և ուր գերեզմանատունին դռնապանը կը բնակէր։ Այս փանդակները ահողոքապէս կը դոցուէին ճիշդ այն միջոցին ուր արեւը Կնվալիաի դմբէթին ետեւէն կանեւեռութեամբ։ Եթէ նոյն միջոցին դիւթաղ մը ուշանալով գերեզմանատունը ֆնայած ըլլար, դուրս ելնելու մէկ միջոց ունէր միայն, որ էր յաղարկաւորութեան հանդիսապիրներու վարչութեան կողմէն դիւթաղի տրուած վկայագիրը։ Գունապանին պատուհանի փեղին վրայ նամակատուփի ծակի նման ծակ մը և տուփ մը կար։ Գիւթաղը վկայագիրը այս ծակէն տուփը կը նետէր. դռնապանը թուղթին ինչալը կը լսէր, չուանը կը քաշէր, և հետեակի դուռը կը բացուէր։ Եթէ դիւթաղը վկայագիրը չունենար, անունը կուտար. դռնապանը որ երբեք պառկած և քնացած կըլլար, կեղնէր, կերթար տեսնելու համար թէ դիւթաղն է զինք կանչողը և բանալիով դուռը կը բանար. դիւթաղը դուրս կիլնէր և քայլ տասն և հինգ ֆրանք տուփէն ետք։

Այս գերեզմանոցը իր անկանոն և անսովոր բաներովը վարչական համաշխուրթեան նեղութիւն կուտար։ 1830ին վերցուեցաւ. իրեն յաջորդեց Արեւելեան գերեզմանատունը ստեղծ Մօն-Բարնասի գերեզմանատունը, և ժառանգեց Աօժիրարի կից այն կապելան որոնք վերեւը տախտակի մը վրայ նկարուած սերկէիլ մը կար, և որ անիւն կը կազմէր մէկ կողմէն դինի խմորներուն սեղանին վրայ, միւս կողմէն ալ գերեզմաններուն վրայ՝ դրոշմացոյց տախտակով մ'որոն վրայ գրուած էր. Լ. Սերէիլի։

Աօժիրարի գերեզմանատունը կրնայ ըսուիլ թէ թառամ

եալ զերեզմանատուն մ'էր : Երթալով կը խափանէր : Հետ
զհետէ կը բորբոսէր , ալ ծաղիկ չէր բուսներ : Քաղաքա-
ւորները բանի տեղ չէին դնէր Վօժիրարի մէջ թաղուիլը .
վասն զի աղքատութեան նշան կը սեպուէր հոն թաղուիլը .
բայց Բէր-Լաշէզը , ո՛հ , հոն թաղուիլը ուրիշ բան էր :
Բէր-Լաշէզի մէջ թաղուիլը ազաժուէ կահ կարասի ունե-
նալու կը նմանի : Վայելչասիրութիւնը հոն կերեայ : Վօ-
ժիրարի գերեզմանատունը պատկառելի ցանկափակ տեղ մ'էր ,
և զաղղիական հին պարտէզի ձևով յարդարուած էր , ուղիղ
պողոտաներ , տուսախներ , թիւյններ²² (thuya) , փշտ
դափնիներ , հին գեղձերու տակ գերեզմաններ ունէր , և խո-
տը շատ բարձր էր : Իրիկունը ակրալի կերպարան մը կառ-
նուր այս գերեզմանատունը , ուր խիստ սղալի դիմեր կար :

Արեւ տակաւին մարը մոտ չէր երբ սպիտակ սաւանով
և սև խաչով դիակառքը Վօժիրարի գերեզմանատունին պո-
ղոտան մտաւ : Ետեէն դալող կաղ մարդն էր Փօշլըվան :

Քրիստիֆիքսիօն մայրին՝ խորանին տակի նկուղին մէջ թաղ-
ուիլը , Գօղէթին դուրս ելնելը , ծան Վալժանի մեռելի
սենեակը մտնելը , վերջապէս ամէն ինչ անարդել կատար-
ուած էր , և ամենափոքր դժուարութիւն մը տեղի ունեցած
չէր :

Հոս տեղն է ըսելու թէ Քրիստիֆիքսիօն մայրին խո-
րանին տակ թաղուիլը մեր կարծիքին համեմատ բոլորովին
ներք լի բան մ'է : Ասի այն յանցանքներուն մին է որք պար-
տաւորութեան կը նմանին : Արժնուհիները այս պարտաւորու-
թիւնը կատարեր էին ոչ միայն անխռով այլ նաև իրենց
խղճէն ծափահարուելով : Ինչ որ « կառավարութիւն » կան-
ուանի , վանքին մէջ ոչ այլ ինչ է , եթէ ոչ իշխանութեան
միջամտութիւն մը , միջամտութիւն որ միշտ վիճելի է :
Նախ վանքին կանոնը կը նկատուի . օրինադիրքը եաքի գործ
է : Մարդեր , օրէնք հաստատեցէք որքան որ կուզէք , բայց
ձեզի համար պահեցէք : Կեսարին տրուած բաժը միշտ Աս-

տուծոյ տրուած բաժին աւելցուին է : Իշխան մը ոչինչ է
սկզբունքի մը քով :

Փօշլըվան դիակառքին ետեէն կաղ 'ի կաղ կերթար , և
և շատ զոհ էր : Իր երկու դաւադրութիւնները , մին կրօնու-
հիւնեղուն և միւսը Պ . Մատլէնի հետ , մին 'ի նպաստ և
միւսը հակառակ վանքին , կատարելապէս յաջողեր էին : Ծան
Վալժանի հանդարտութիւնը այն ազդու հանդարտութիւն-
ներու տեսակէն էր որոնք ուրիշին կը հաղորդուին : Փօշլը-
վան ալ չէր տարակուսեր իր ձեռնարկութեան յաջողու-
թեան նկատմամբ : Ալ ընելիքը խիստ դիւրին բան մ'էր :
Երկու տարիէ 'ի վեր երկու անգամ գինոված էր դիակառ-
քը , Մէսթիէն բարեմիտ ակապարը , որ մեծալո ծերուէ մ'էր :
Անոր հետ կը զուարճանար : Ինչ որ ուզէր կընէր զան :
Իր կամքին և հաճոյիցը համեմատ անոր զուլիւ կը շահէր :
Փօշլըվանին զգալը Մէսթիէնի զլուխին յարմար կուգար :
Ուստի Փօշլըվան կատարելապէս ապահով էր Մէսթիէն ախ-
պարի նկատմամբ :

Երբ յուղարկաւորութիւնը դէպ 'ի գերեզման տանող ճամ-
բան մտաւ , Փօշլըվան զոհունակութեամբ դիակառքը նայե-
ցաւ , և իր երկու հասա ձեռները իրարու շիջիկց՝ կոմսց
Տ'ըսելով .

— Ահա զաւեշտ մը :

Յանկարծ դիակառքը կանգ առաւ . արդէն վանդակին մօտ
հասած էր : Հարկ էր թաղելու հրամանագիրը ցուցնել : Յու-
ղարկաւորութեան հանդիսի մարդը գերեզմանատունին դու-
նապանին հետ պահ մը խօսակցեցաւ : Այս խօսակցութեան
միջոցին , որ միշտ մէկ կամ երկու վայրկեան կը տևէ , մարդ
մը , անծանօթ մը դիակառքին ետեւ եկաւ և Փօշլըվանին քով
կեցաւ : Այս մարդը տեսակ մը բանեօրի կը նմանէր որ լայն
զրպաններով բաձկոնակ մ'ունէր , և թեկն տակն ուլ բը-
րիչ մը :

Փօշլըվան այս անծանօթին նայելով , հարցուց .

— Ո՛ր ես դու :

Մարդը պատասխանեց .

— Փոսապեղը :

Ճիշդ կուրծքին վրայ թնդանովի գնտակ մ'ուտելէն ետք
Քարդոս եթէ ապրելու բլլար , կընար ունենալ այն կերպա-

րանը զոր ունեցաւ Ֆօշլըվան այս պատասխանը առնելուն պէս :

— Փոսապեղը :

— Այո՛ :

— Գո՞ւն :

— Ե՛ս :

— Մէսթիէն ախպարն է փոսապեղը :

— Էր :

— Է՛ր , ինչ ըսել կուզես :

— Մէսթիէն մեռաւ :

Ֆօշլըվանի մտքէն ամէն բան անցած էր , բայց 'ի սա կե-
տէն , որ է փոսապեղի մը մեռնիլ կարենալը : Սակայն իրաւ
է որ փոսապեղնեւրն ալ կը մեռնին : Ուրիշներուն փոսը այն-
քան կը պեղեն որ վերջապէս իրենց փոսն ալ կը բանան :

Ֆօշլըվանի բերանը բաց մնաց : Հազիւ հազ կըցաւ թո-
թովիլ .

— Բայց անկարելի բան է այդ :

— Շատ կարելի է :

— Բայց , կրկնեց Ֆօշլըվան տկար կերպով մը , փոսապեղը
Մէսթիէն ախպարն է :

— Նաբովեոնին կը յաջորդէ Լուի ԺԸ . Մէսթիէնի կը
յաջորդէ Կրիպիէ : Անունս Կրիպիէ է , ախպար :

Ֆօշլըվան՝ բոլորովին դունատ՝ Կրիպիէին նայեցաւ :

Այս Կրիպիէն երկայնահասակ , նիհար , կապտադոյն , կա-
տարելապէս սոսկալի մարդ մ'էր :

Ֆօշլըվան քահ , քահ խնդաց :

— Ա՛հ , ինչ տարօրինակ բաներ կը պատահին . Մէսթի-
էն ախպարը մեռաւ : Պղտի Մէսթիէն ախպարը մեռաւ , բայց

ապրի՛ սղտի Լընուար ախպարը : Գլտե՛ս ինչ է Լընուար ախ-
պար ըսածս : Վեցնոց կարմիր ջուրին դորակն է այն . խաչոր ,
Բարիդի բուն Սիւրէնի դորակն է : Ա՛հ , մեռաւ ուրեմն Մէս-
թիէն ծերուկը : Կը ցաւիմ , վասն զի լաւ ապրող մ'էր ան-
հայց դուռն ալ լաւ ապրող մ'ես : Այնպէս չէ՛ , բարեկամ ,
միասին երթանք բաժակ մը խմենք հիմա :

Մարդը պատասխանեց .

— Ուսում առի . չորրորդ գասի ուսումներս աւարտած եմ :
Բնաւ զինի չեմ խմեր :

Դիակառքը հորէն քայլել սկսած էր , և զերեղմանատու-
նին մեծ ծառուղիին մէջէն կերթար :

Ֆօշլըվան սկսած էր կամաց քայլել : Կաղ 'ի կաղ կեր-
թար ոչ այնքան հաշմութեանը որքան անձկութեանը պատ-
ճառաւ :

Փոսապեղը անոր առջևէն կերթար :

Ֆօշլըվան անդամ մ'ալ զննեց անակնկալ Կրիպիէն :

Ասի այն մարդերուն մին էր որոնք երիտասարդութեան
ժամանակ ծերի կերպարան ունին և որք՝ երբ կը նիհարին՝
խիստ ուժեղ կըլլան :

— Բարեկամ , պօռաց Ֆօշլըվան :

Մարդը ետին նայեցաւ :

— Վանքին փոսապեղն եմ , ըսաւ Ֆօշլըվան :

— Պաշտօնակիցս ես , ըսաւ մարդը :

Ֆօշլըվան թէև անուս այլ վարպետորդի մ'ըլլալով , հաս-
կցաւ թէ գիմացինը ահարկու տեսակ մարդերու մին էր , աղ-
ւոր խօսող մ'էր :

— Այսպէս ուրեմն Մէսթիէն ախպարը մեռաւ , կովմաց :

Մարդը պատասխանեց .

— Կատարելապէս : Աստուած անդամ մ'աչքէ անցուց իր
տոմարը ուր նշանակուած են պայմանաժամերը : Մէսթիէն
ախպարին կարդը եկած էր : Ուստի մեռաւ Մէսթիէն ախպարը :

Ֆօշլըվան մեքենայաբար կրկնեց .

— Աստուած . . . :

— Աստուած , կրկնեց մարդը իշխանաբար , զոր փրկիս փաները Յաւիտեանական Հայր , և ժաղպէնները Գերադոյն Կալէ կանուանեն :

— Միթէ ճանչուորութիւն չսխալ ընենք , կմկնաց Փօշլըվան :

— Ըրինք արդէն : Գու զիւղացի ես , իսկ ես Բարիզցի :

— Մինչև որ միասին չլսենք , ասանկ շուտ մը չենք կրնար զիրար ճանչնալ : Ա՛յլ որ իր բաժակը կը պարպէ , սիրտը կը պարպէ : Հետս սխալի դաս խմելու համար : Ասանկ առաջարկու թիւն մը չմերժուիր :

— Կախ և առաջ պէտք է դործս կատարեմ :

Փօշլըվան մտածեց թէ ալ կորսուած է : Ա՛լ կառքին առնինք բուն քանի մ'կս դառնալ կը մնար պղտի ծառուղիին մէջ որ կրօնուհիներուն թաղուած տեղը կը տանէր :

Փոսապեղը կրկնեց .

— Ախպար , եօթը զաւակ ունիմ , զոր պէտք է սնել : Ասոնք պէտք է որ ուտեն , ուստի պէտք է որ ես ալ չլսեմ :

Եւ խօսք մը շինող ծանրաբարոյ անձի մը դոհունակութեամբ շարայարեց .

— Անոնց անօթութիւնը իմ ծարախ թշնամին է :

Դիակառքը նոճիներու անտառի մը բոլորափքը դարձաւ , մեծ ուղիէն ելաւ , պղտի ուղի մը մտաւ , գերեզմաններուն մէջէն դնաց և թաւուտի մը մէջ սուղեցաւ : Ասկէ կը հասկցուէր թէ գերեզմանին խիստ մօտեցած էին : Փօշլըվան առելի կամաց կը քայլէր , բայց դիակառքին ընթացքի արագութիւնը չէր կրնար մեղմել : Բարեբաղդաբար հողը կակուղ և ձմեռուան անձրևներէն թրջուած ըլլալով անիւներուն բոլորափքը կը ցելտաէր և դիակառքին ընթացքը կը ծանրացնէր :

Փօշլըվան փոսապեղին մօտեցաւ , և մրմնաց .

— Արժանթէյլի ամենալաւ թեթեւ գինի մը կայ :

— Գեղջուկ , կրկնեց մարդը , պէտք չէր որ ես փոսապեղ մ'ըլլայի : Հայրս Բրիթանէի դռնապանն էր : Իր նպատակն էր զրազէտ ընել զիս : Բայց փորձանքներ կրեց : Կորուստներ ըրաւ վաճառականաց ակմբանոցին մէջ : Պարտաւորեցաւ հեղինակութեան պաշտօնի հրաժեշտ տալ : Սակայն առկալին հասարակաց զրազի բմ :

— Աւրեմ փոսապեղ չէք , կրկնեց Փօշլըվան այս ոտքին պլուեկով որ շատ տկար էր :

— Մին միւսը չարդիւր : Երկուքէն ալ կօղտիմ :

— Երթանք խմելու , ըսաւ Փօշլըվան առանց լաւ մը հասկնալու անոր վերջին խօսքը :

Հոս հարկ է դիտողութիւն մ'ընել : Փօշլըվան մեծ անձ , կուտեամբ համակուած ըլլալով , թէև խմել կառաջարկէր միշտ , բայց կէտ մը կըր որու վրայ բացատրութիւն չէր տար . միլ պիտի վճարէր գինիին ստակը . այս էր ահա բացատրութեան կարօտ կէտը : Հասարակօրէն Փօշլըվան կառաջարկէր , բայց Մէսթիէն ախպարը կը վճարէր : Գինի խմելու առաջարկութիւն մը անշուշտ հետեւութիւն էր իրերու նոր կացութեան որու հեղինակն էր նոր փոսապեղը : Պէտք էր ընել այս առաջարկութիւնը , բայց ծեր պարտիզպանը՝ դիտմամբ՝ անորոշ կը թողուր Բապլէի ըսուած առակաւոր ժամաքաւորդը²³ : Փօշլըվան՝ թէև սաստիկ յուզուած՝ սակայն ամենին մտքէն չէր անցուներ վճարել գինիին ստակը :

Դիակառքը իշխանաբար ժպտելով շարայարեց .

— Պէտք է կերակրիլ : Ընդունեցայ Մէսթիէն ախպարին յաջորդութիւնը : Մարդս երբ իր զրեթէ բոլոր գտները կաւարտէ , փրկիստից կըլլայ : Չեղբի աշխատութեան վրայ նաև բազուկի աշխատութիւնը յաւելցուցի : Գրադրի կրպակ մ'ունիմ որ Սէվըր փողոցին վաճառանոցն է : Բարաբրիւրի վաճառանոցն է ըսածս . զիտես անշուշտ , այնպէս չէ : Գրուա-Բուժի բոլոր խոհարարութիւնները ինձի կը դիմեն : Ըստ մը կը տողեմ ինչ որ կուղեն սիրաբար զրեւ իրենց սիրականիկն :

բռն : Առտու սիրատուներ կը գրեմ , իրիկունն ալ գերեզմաններ կը փորեմ : Ախպար , ահա ասանկ է կեանքը :

Գիտկառքը կը յառաջանար : Փօշլըվան՝ սաստիկ վրդոված՝ չորս գին կը նայէր : Ճակատէն քրտինքի խոշոր կաթիլներ էր հոսէին :

— Բայց , շարունակեց զերեզմանապեղը , մարդ չէրնար երկու տէրի ծառայել : Պէտք է որ զրիչը ընդունիմ կամ քրիչը : Բրիչը ձեռքս կտրէ :

Դիտկառքը կանգ առաւ :

Տիրացու տղան , յետոյ քահանայն սեապատ կառքէն իջաւ :

Դիտկառքին աջակողման պղտի անիւներուն մին հողակոյտի մը վրայ կենէր քիչ մը՝ որու անդիի կողմը բաց զէրեզման մը կը տեսնուէր :

— Ահաւասիկ զաւեշտ մը , կրկնեց Փօշլըվան՝ ահաբէկ :

ԳԼՈՐԲ Զ.

ՉՈՐՍ ՏԱՆՏԱԿԱՆ ՄԵՋ

Ո՛վ էր գաղաղին մէջներ . ինչպէս զիտենք , ժանձալժանն էր :

Ժանձալժան անոր միջ ապրելուն միջոցը գտած էր , և գրեթէ կը շնչէր :

Մարդ կը զարմանայ երբ կը մտածէ թէ խղճի հանդարտութենէ մինչեւ որ աստիճան հանգարտութիւն կը հետեւի ուրիշ ամէն բանի նկատմամբ : Ժանձալժանին նախապէս մտածելով ըրած ամէն կարողագրութիւնները առջի օրէն 'ե վեր լաւ և շատ լաւ կերպով կը գործադրուէին : Փօշլըվանին պէս ինքն ալ Մէսթիէն անպարին վրայ դրած էր վստահութիւնը : Ամենեին չէր տարակուսեր վախճանին նկատմամբ : Ասկէ աւելի տաղնապելի կացութիւն , ասկէ աւելի անթերի հանգարտութիւն չէր կրնար ըլլալ բնաւ :

Դադաղին չորս տախտակներէն տեսալի մը տոկալի անդորրութիւն կարտաբերի : Պարծեւ թէ մեռելներու հանգատութեան նման բան մը կը խառնուէր ժանձալժանի հանգարտութեան հետ :

Դադաղին մէջէն կէտ առ կէտ դիտած էր և կը դիտէր մահուան հետ իր խաղացած ահուկի թատերադրութեան ամէնայլ և այլ կերպարանները :

Երբ Փօշլըվան գաղաղին վրայի տախտակը բնեւած էր , ժանձալժան նախ առնուիլ տարուիլը և սպա կառքով մը քրթալը զղացած էր : Երբ նուազ ցնցուիլ սկսաւ , զղացած էր թէ դիտկառքը քարայտատակէն անցած էր և տախտակի հողի վրայէն կերթար , այսինքն թէ փողոցներէն կը հեռանար և պուլվարներ կը հասնէր : Դադաղին մը լսելով , դաշակած էր նաեւ թէ Աւստերլիցի կամուրջէն կանցնի : Առաջին անգամ կանգ առնուած միջոցին հասկցած էր թէ գերեզմանատունը կը մտնէ , երբ երկրորդ անգամ կանգ առնուեցաւ , ահաւասիկ զերեզմանը , ըսաւ իւրովի :

Յանկարծ գաղաղին քանի մը ձեռներէ բռնուիլը , յետոյ տախտակներուն բիրտ կերպով քերուիլը զղաց : Հասկցաւ թէ գաղաղը չորս կողմէն չուանով մը կը կապուէր գերեզմանը իջնելու համար :

Յետոյ տեսալի մը թմրութիւն զղաց :

Հաւանական է թէ գիտկարները և փոսապեղը գաղաղը վեր վար ցնցելով ձգած և զլուխին կողմը ոտքի կողմէն առաջ իջեցուցած էին : Բոլորովին խելքը զլուխը եկաւ երբ հորիզոնական և անշարժ դիւր մ'առնուիլը զղաց : Ա՛լ փոսին յատկը դպցած էր :

Յուրա մը զղաց :

Իր վերելը ահարկու և հանգիստոր ձայն մը լսուեցաւ : Ատիկներէն բառեր կըսուէին որոնք յամբարար իրարու կը յաջորդէին և զոր ինք չէր հասկնար :

— Որոնք որ հողին տակ իբր փոշի կը քնանան , պիտի

արթնանա՛ն ոմանք յաւիտեանական երանութեամբ և ոմանք ալ խայտառակութեամբ ապրելու համար միշտ :

Տղայի ձայն մ'ըսաւ .

— Ի խորոյ երկրի :

Ծանր ձայնը սկսաւ .

— Յաւիտեանական հանդիստ պարզեք անոր , Տէր :

Տղային ձայնը պատասխանեց .

— Եւ թող մշտնջենապէս փողփողի իր առջև յաւիտեանական լոյսը :

Իր վրայի տախտակին վրայ բան մը լսեց որ քանի մը կաթիլ անձրևի զարկին կը նմանէր : Հաւանական է թէ օրհնած ջուրն էր :

Ժան Վալժան ըսաւ մտապէս . Ա՛լ լինալու մօտ է թաղումը : Քիչ մ'էս համբերութիւն : Քահանայն հիմա պիտի երթայ : Փօշլըվան Մէսթիէնը պիտի տանի զինի խմբակը : Մինակ պիտի մնամ : Յետոյ Փօշլըվան առանձին պիտի դայ , և դուրս պիտի ելնամ : Մինչև մէկ ժամ գործը կը լինայ , Ծանր ձայնը կրկնեց .

— Թող հանդիս խաղաղութեամբ :

Տղային ձայնն ալ ըսաւ .

— Ամէն :

Ժան Վալժան ականջ դնելով բան մը լսեց որ հեռացող քայլերու կը նմանէր :

— Ահա ա՛լ կը մեկնին , մտածեց : Ա՛լ մինակ եմ :

Յանկարծ զլուխին վերևը դըրդիւն մը լսեց որ շանթի անկումին պէս բան մ'երեցաւ իրեն :

Ինկածն էր բա՛ց մը հող որ դադաղին վրայ կը նետուէր :

Բա՛ց մը հող ևս նետուեցաւ :

Ծակերուն մին ուսկէ ժան Վալժան շունչ կառնէր , դոյւ աւեցաւ :

Բա՛ց մը հող ևս նետուեցաւ երրորդ անգամ :

Չորրորդ մ'ալ նետուեցաւ :

Կան բաներ որ ամենէն զօրաւոր մարդէն աւելի զօրաւոր են : Ժան Վալժան նուազեցաւ :

ՔԱՆՈՒՆ Է՛

ՎԿԱՅԱԳԻՐԸ ԶԿՈՐՈՒՍԵԼ

ՊԱՏՄԵՆԻՔ թէ ինչ կանցնէր ժան Վալժանի դագաղին վերևը :

Երբ դիակառքը հեռացաւ , երբ քահանան և տիրացուք կողք մտան և մեկնեցան , Փօշլըվան որ փոսապեղին նայելէ չէր դադրեր , անոր կ'ընդունէր և հողի գեղին մէջ շիփ շիտակ միտած բա՛ց առնելը տեսաւ :

Անտեսն Փօշլըվան վերջնական որոշում մ'ըրաւ :

Փոսին և փոսապեղին մէջ տեղը կեցաւ , թեկերը վրայ վրայի դրաւ խաչաձև , և ըսաւ .

— Ե՛ս կը վճարեմ :

Փոսապեղը զարմանքով անոր նայեցաւ , և պատասխանեց .

— Ի՞նչ , անպար :

Փօշլըվան կրկնեց .

— Ե՛ս կը վճարեմ :

— Ի՞նչ :

— Գինիին ստակը :

— Ո՞ր գինիին :

— Արժանթէյլին :

— Ո՞ր է Արժանթէյլը :

— Պօն-Գօննը :

— Կրօղը տանի քեզի ալ , գինիդ ալ , ըսաւ փոսապեղը : Եւ բա՛ց մը հող նետեց դադաղին վրայ :

Դադաղը հնչական ձայն մը տուաւ : Փօշլըվան զգաց թէ կերերար և փոսին մէջ իյնալու պատրաստ էր : Ադաղակեց այնպիսի ձայնով մը որու հետ կսկսէր խառնուիլ խղճուողն մը հոնջումը :

— Բարեկամ, Պօն-Գօէնը չգոցուած երթանք :

Փոսապեղը դարձեալ հող առաւ բահովը :

Փօշլըվան շարունակեց .

— Ստակը կը վճարեմ :

Եւ փոսապեղին թեւը բռնեց :

— Մտիկ ըրէ ինչ, բարեկամ : Վանքին փոսապեղն եմ, քեզի օղնելու համար եկած եմ : Այս գործը զիշերով ալ կրնայ ըլլալ : Կախ երթանք ուրեմն բաժակ մը զինի նետենք :

Եւ մէկ կողմէն այսպէս խօսելու, և յուսահատական պընդումով մ'ըրած այս առաջարկութեանը վստահելու միջոցին միւս կողմէն ալ սա սոսկի խորհրդածութիւնը կ'ընէր . — Բայց խմելու ալ ըլլայ, պիտի զինովի՞ արդեօք :

— Ախպար, ըսաւ փոսապեղը, եթէ բացարձակապէս կուզես խմել, կը հաւանիմ : Կերթանք կը խմենք, բայց զորո՞ժէն ետք, և ոչ թէ առաջ :

Եւ բահը շարժեց : Փօշլըվան թեւը բռնելով ըսաւ .

— Վեցնոց Արժանթէօյլ է զինին :

— Կերեւի թէ, ըսաւ փոսապեղը, զանդակահար ես : Տին տօն, տին տօն կըսես անդադար, ուրիշ բան չգիտես : Ո՛ւր կուզես դնա՞, ի՞նչ կուզես ըրէ :

Եւ բահ մ'էս հող թափեց դադաղին վրայ :

Փօշլըվան այն կէտը հասած էր ուր մարդ ալ չգիտեր թէ ի՞նչ է ըսածը :

— Բայց ինչո՞ւ չես դար խմելու, քանի որ ես պիտի վճարեմ ստակը, պօռայ :

— Տղէկը քնացնելէն ետք, ըսաւ փոսապեղը :

Բահ մ'էս հող նետեց :

Յետոյ բահը հողին մէջ խօթեց, և շարայարեց .

— Կը տեսնես որ այս զիշեր ցուրտ պիտի ընէ, և միտելու ետեւէն պիտի պօռայ եթէ զինք հոն պակեցնելու ըլլանք առանց վերմակի :

Նոյն պահուն փոսապեղը՝ բահովը հող առնելու համար

կը կ'ընէր, և իր բաճկոնակին զրպանը կը բացուէր :

Փօշլըվան շուարուն նայուածքով մը և մեքենայաբար այս զրպանին մէջ նայեցաւ և անշարժ մնաց :

Արեւ դեռ պահուած չէր հորիզոնին ետեւը . դեռ բաւական լոյս կար, հետեւաբար կարելի էր նշմարել ճերմակ բան մը որ փոսապեղին բաց զրպանին մէջ կերեար :

Փօշլըվանի բիւրէն փայլակ մ'անցաւ, որքան որ կրնայ փայլատակել Բիդարտեան զիւղացիի մ'աչքը : Յանկարծ դադար փար մ'ուռնեցաւ :

Ետեւի կողմէն ձեռքը փոսապեղին զրպանը խօթեց, և միջեւ եղած այն սպիտակ բանը առաւ առանց նշմարուելու փոսապեղէն որ ինքը միտքը բահովը հող առնելու տուած էր :

Փոսապեղը չորրորդ բահ մ'ալ պարպեց դադաղին վրայ :

Երբ ետեւը կը դառնար հինգերորդ անգամ բահը լեցնելու համար, Փօշլըվան խորին հանդարտութեամբ մ'անոր նայելով ըսաւ .

— Աղէկ միտքս եկաւ, նորընծայ, վկայադիրդ քովդ է : Փոսապեղը կանգ առաւ :

— Ի՞նչ վկայադիր :

— Արեւ մարը մանեւ ժամ է :

— Լաւ, թող դուրս իր զիշերուն զգալը :

— Գերեզմանատունին վանդակապառը պիտի գոցուի հիմա :

— Ի՞, ետքը :

— Վկայադիրդ քովդ է :

— Ա՛հ, վկայադիրս, ըսաւ փոսապեղը : Եւ զրպանը խառնեց փնտռելու համար :

Զրպանին մին խառնելէն ետք միւսն ալ խառնեց : Վարտիքին քսակներն ալ խառնեց . առաջինին մէջ փնտռեց, երկրորդը դարձուց :

— Չէ՛, քովս չէ վկայադիրս, ըսաւ : Կերեւայ թէ մոռցեր եմ :

— Ուրեմն տասնուհինգ փրանք տուցանք պիտի կրես, ըսաւ Փօշլըվան :

Փոսպեղը կասկանալ կտրեցաւ : Կանաչ դոյնը կապտոտ զոյն մարդերու ամ զնուծիւնն է :

— Ո՛ր Եստուած իմ Զիտուս Քրիստոս , վա՛յ դիւտուս , սո՛ւ ապ : Տասնուհինգ ֆրանկ տուծէ՛ք :

— Երեք հինգ ֆրանքնոց թաւեր , ըսաւ Փօշլըվան :

Կարգը եկած էր Փօշլըվանին :

— Ծօ՛ ինչ կայ , ինչ եղար , յուսահատելու բան չկայ : Հարէ չկայ ինքզինքդ սպաննելու և դուն ալ այդ փոսին մէջ երկնալու : Մանաւանդ թէ տասն և հինգ ֆրանքը տասն և հինգ ֆրանք է . կրնաս չվճարել զայն : Ես հին եմ , իսկ դու նոր : Ես ատանկ շատ բաներ տեսած և ամէն բանին վարպետն եղած եմ : Բարեկամական խրատ մը տամ քեզի : Նախ յայտնի է թէ արևը մարը կը մտնէ . արդէն զմբէթին մօտեցած է , մինչև հինգ վայրկեան դերեզմանաառունը պիտի դոցուի :

— Իրաւ ըսիր , պատասխանեց փոսպեղը :

— Մինչև հինգ վայրկեան չես կրնար լեցնել փոսը . հորի մը պէս խորունկ է այդ փոսը . հեռաբար չպիտի կրնաս ժամանակին հասնիլ և վանդակը զոցուելէն առաջ դուրս ելնել :

— Իրաւ է :

— Հեռաբար տասնուհինգ ֆրանք տուղանք պիտի տաս :

— Տասնուհինգ ֆրանք :

— Բայց ժամանակ ունիս . . . : Ո՛ր է տունդ :

— Քաղքին դուռէն երկու քայլ ասդին : Ասկէց մինչև տունս քառորդ մը կը տեէ : Ղօթիւրարի փողոցը , թիւ 87ն է :

— Սօթթուելով վաղելու և շուտ մը դուրս ելնելու ժամանակ ունիս :

— Ճիշդ է :

— Վանդակէն դուրս ելնելու պէս , դէպ 'ի տունդ կարճաւես , վրայադիրդ կառնես , կը վերադառնաս , և գերեզմանատունին դռնապանն ալ վանդակը կը բանայ : Վկայա-

գիրդ հետդ կըլլայ , բան մը չես վճարեր , և մեռելդ կը թաղես : Ես ալ հոս սրահայանութիւն կընեմ՝ մեռելին որպէս զի մինչև զալդ կծիկը չդնէ :

— Կեանքս քեզ կը պարտաւորիմ , գեղջուկ :

— Տէ՛ , շուտ ըրէ՛ , զնա՛ , ըսաւ Փօշլըվան :

Փոսպեղը անհուն երախտադիտութեամբ համակուած առնոր ձեռքը թօթվեց , և վաղելով մեկնեցաւ :

Երբ փոսպեղը անտառին մէջ մանելով անեկեայթ եղաւ , Փօշլըվան ականջ տուաւ մինչև որ անոր ռալից զփոտումը լսելէ դադարի . ապա դէպ 'ի փոսը կճկուեցաւ և կէս ձայնով ըսաւ .

— Պարոն Մատրէն :

Պատասխան չառաւ :

Փօշլըվան սարսուռ մը զգաց : Փոսը մտաւ աւելի դժուրելով քան թէ իջնելով , դադարին զլուսին կողմին վրայ նետուեցաւ և սղոսաց .

— Հո՞ղ ես :

Գաղաղին մէջ ձայն ձիւն չկար :

Փօշլըվան սաստիկ սարսափելով ավելի շնչեր : Անմիջապէս դրոցը և կռանը առաւ և դադարին վրայի տախտակը հանեց : Ժան Վալթանին դուռնառ դէմքը ազօտ լոյսին մէջ երեցաւ . աչերը զոց էին :

Փօշլըվանին մաղերը անկուեցան . ոտքի վրայ ելաւ , յետոյ կռնակը փոսին միջնորմին վրայ առաւ իյնալու պէս , և հազիւ հազ կը դիմանար դադարին վրայ չիյնալու համար : Ժան Վալթան դուռնառ և անշարժ երկնցած էր դադարին մէջ :

Փօշլըվան շունչի նման ցած ձայնով մրմուռաց .

— Մեռած է :

Կանդանջաւ , թեւերը վրայ վրայի դրաւ խաչաձև և այնպիսի ուժղին կերպով մը որ իր երկու զոց ձեռները երկու ուսերուն զարկին , յետոյ սղոսաց .

— Ե՛ս ահա այսպէս կազատեմ զան :

Անտան խեղճ ծերունիը սկսաւ հեծկլաւ՝ մենախօսելով . վասն զի սխալ է կարծելը թէ բնութեան մէջ չկայ մեհախօսութիւնը : Բռնացող զգացումները շատ անգամ բարձրաձայն կը խօսին :

— Յանցանքը Մէսթիէն անպարկէն է . ինչո՞ւ մեռաւ այդ աւանակը . ինչ հարկ կար ստանելու այնպիսի փշոցի մը ուր և ոչ մէկուն մտքէն կանցնէր թէ պիտի ստակի . ան է պարոն Մատրէնը մեղքոգի . պարոն Մատրէն . ահա գաղաղին մէջն է : Եթէ երկայն պառկած է : Ա՛լ եղաւ լմնցաւ : Ա՛հ , միթէ ասանկ բաներ խելքի մտքի գէմ չե՛ն : Ա՛հ , տէր իմ Աստուած , ա՛լ մեռաւ ան : Հիմա ի՞նչ պիտի ընեմ , հասկա պղտիկը . ի՞նչ պիտի ընեմ իր պղտիկը . ի՞նչ պիտի ըսէ մըր . գաղաճառ կնիկը : Կարելի՞ բան է , ո՞վ Աստուած որ ասանկ մարդ մը ասանկ մեռնի : Երբ կը մտածեմ թէ անի սայլիս տակ մտաւ զիս ազատելու համար : Մատրէն անպար , Մատրէն անպար : Պարսպ տեղը կը պոսամ . խղիւղած է , ինչ պէս որ իրեն կըսէի թէ կրնայ խղիւղել : Բայց չուզեց հաւատալ ինծի : Հիմա ի՞նչ եղաւ . աղւոր արիկայութիւն մը : Մեռա՛ւ այս բարի մարդը , Աստուծոյ բարի մարդերուն ամե . նէն բարի մարդը մեռաւ ա՛լ : Հասկա իր պղտիկ աղջիկը : Ա՛հ , ես ա՛լ հոն ոտք չիմ կոխեր : Հոս կը մնամ : Այսպիսի քաջութիւն մ'ընե՛լէ ետք կարծէ որ երկու ծեր միատեղ ըլլանք երկու ծեր յիմարներ ըլլալու համար : Բայց ի՞նչպէս և ուսի՞ք կրցած էր վանքը մանել . արդէն սկիզբն էր այն : Մարդս պէտք է զգուշանայ այսպիսի բաներ ընելէ : Մատրէն անպար , Մատրէն անպար , Մատրէն անպար , Մատրէն , պարոն Մատրէն , պարոն քաղաքապետ : Չընե՛ր ձայնս : Ի՛հ , հիմա ելի՛ր նայիմ ասկից ելի՛ կրնաս :

Եւ մազերը փեթթեց :

Հեռուէն , ծառերուն մէջ աստիկ կը ճիւղն մը լսուեցաւ : Գերեզմանատունին վանդակը կը զոցուէր :

Փօշլըվան ծան Վալթանին վրայ ծուռեցաւ , և ահա յանկարծ ցայտեց և ետ ետ գնաց ուրքան որ կարելի է նահանջել փոսի մը մէջ : Ծան Վալթան աչերը բացած էր և փօշլըվանին կը նայէր :

Մահ մը տեսնելը սոսկալի բան է , բայց յարութիւն մը տեսնելն ալ զրեթէ նոյնպի սոսկալի է : Փօշլըվան քար կտրեցաւ , դոյնը նետեց , դէմքը վայրենիի մը կերպարանին նմանեցաւ , շուարեցաւ այս ամէն ծայրայեղ յոյժէն . չը գիտէր թէ կենդանի էր առջեի մարդը թէ մեռած , և արդէն իրեն նայող ծան Վալթանին կը նայէր ինքն ալ :

— Կը քնանայի , ըսաւ ծան Վալթան :

Եւ ելաւ նստաւ :

Փօշլըվան ծուռը կրկնեց :

— Տէր իմ Աստուած . որքան վախ տուիր ինծի :

Յետոյ ելաւ և պոռայ :

— Շնորհակալութիւն , Պ . Մատրէն ,

Ծան Վալթան նուաղած էր միայն : Երբ տխուր բաց օդ չնչել , սթափեցաւ :

Ուրախութիւնը սարսափին տեղափոխութիւնն է : Փօշլըվանն ալ զրեթէ ծան Վալթանին չափ սպասելու կը կարօտէր ու շարքելու համար :

— Ուրեմն մեռած չէ՛ր : Ո՛հ , որքան ինկայի ես եղեր : Անունդ այնքան տուի որ վերջապէս սթափեցար : Երբ աչերդ զոց տեսայ , ըսի . Ա՛հ , խղիւղե՛ր է : Եթէ իրաւ խղիւղած ըլլայիր , կատաղի խելակար մը պիտի ըլլայի , շղթայով կապուե՛լու ինք մը պիտի ըլլայի : Պիտէ՞ծը պիտի նետուէի : Եթէ մեռած ըլլայիր , ի՞նչ կուզէիր որ ընէի քեզ . հասկա պղտիկդ ի՞նչ պիտի ընէի . ինծի համար բան մը չէր , բայց մրդաւաճառ կնիկը ի՞նչ պիտի ըսէր : Մանուկը կնիկին գիւղը թող կը տրուի ետքէն առնուելու համար , և ահա մանկան հաւը կը մեռնի : Ի՞նչ պիտի ընէինք , սո՛ւրբ Աստուած , ի՞նչ պիտի ընէինք : Բայց բարեբաղդաբար չմեռար , ահա կենդանի ես :

— Ար միտմ, ըսաւ Ժան Վալժան :

Ֆօշլըվան Ժան Վալժանին խօսքին վրայ յիշեց իրենքու վերադարձը որ ստիպողական էր : Այս երկու մարդերը թէև սթափեր էին, բայց՝ ինչ ըլլալը առանց լաւ մը ըմբռնելու իրենց սրտին մէջ խռովութիւն մը կը գոյային, նաև այնպիսի տարօրինակ բան մը որ գերեզմանական վայրէն ներշնչուող սկալի մոլորումն էր :

— Շուտ դուրս ելնենք, այսօր ֆօշլըվան :

Գրականը խառնեց, և գգում մը հանեց որու մէջ օղի գտած էր :

— Քայց նախ կտրիւ մ'օղի խմէ, ըսաւ :

Օղին կատարեց ինչ որ սկսած էր արտաքին օղը : Ժան Վալժան անգամ մը խմեց օղիէն և բսլորովին խելքը զլուխը եկաւ :

Գաղաղէն ելաւ, և ֆօշլըվանին օգնեց նորէն անոր խռովը բեկեռելու համար :

Երեք րոպէէն ետք փոսէն դուրս ելած էին :

Մանաւանդ թէ ֆօշլըվան հանգաւոր էր : Հնչուք մը չունեցաւ : Գերեզմանատունը զոյցուած էր : Արիպիէ փոսապելը ինքն վրայ հասնելը անյուսալի էր : Այն « նորիկը » իր տունն էր, իր վկայագիրը փնտռելու կը պարտապէս, և անշուշտ չը պիտի կրնար դանել զայն քանի որ ֆօշլըվանի զրպանին մէջն էր թուղթը : Արիպիէ առանց վկայագրի չէր կրնար գերեզմանատունը մտնել :

Ֆօշլըվան բաճը առաւ, Ժան Վալժան ալ բրիչը, և երկուքը մէկ պարսպ դադաղը թաղեցին :

Երբ լեցուեցաւ փոսը, ֆօշլըվան Ժան Վալժանին ըսաւ .

— Օ'ն, երթանք ալ : Բաճը ես կառնեմ, դուն ալ բրիչը առ :

Գիշեր կըլլար :

Ժան Վալժան շարժելու և քայլելու համար փոքր ինչ գոռարութիւն կրեց : Այն դադաղին մէջ ընդարմացած և

տակաւ ինչ գիտի դարձած էր : Մահուան անշարժութիւնը դրաւած էր զան դադաղին մէջ : Հարկ եղաւ կերպիւ իւրիք իր վրայէն թօթափել այն թմբիրը զոր առած էր իրեն գերեզմանական ցուրտը :

— Յրաէն ընդարմացեր ես, ըսաւ ֆօշլըվան : Մեզք որ կաղ եմ, թէ ոչ տաքնալու համար ոսք ոտքի դարնելով կերթայինք :

— Վա՛շ, պատասխանեց Ժան Վալժան. երեք չորս քայլ առնելէն ետք պիտի սովորիմ քայլելու :

Գացին այն ծառուղիներէն ուսկէ անցած էր գիակաւորը : Երբ հասան զոյց վանդակին և դռնապանին տաղաւարին քով, ֆօշլըվան տուփը նետեց փոսապելին վկայագիրը զոր ձեռքը բռնած էր, դռնապանը չուանը քաշեց, դուռը բացուեցաւ. երկուքն ալ դուրս եկան :

— Ի'նչպէս ամէն բան կանոնաւորապէս կատարեցաւ, ինչպէս որ պատուական զաղափար մ'ունեցար, Մատլէն ախ, պար, ըսաւ ֆօշլըվան :

Վօժիրարի դուռէն անցան առանց բնաւ հոգ ընելու : Գերեզմանատունի մը շրջակաները բաճը և բրիչը երկու անցաւ գէր կը սեպուի :

Վօժիրարի փողոցը ամայի էր :

— Պարոն Մատլէն, ըսաւ ֆօշլըվան քայլելով և դէպ ի վեր տունները նայելով, դու իզմէ աղէկ կը տեսնես, ցուցուր ինչ թիւ 87 տունը :

— Ճիշդ այս է ահա, ըսաւ Ժան Վալժան :

— Փողոցին մէջ մարդ մը չկայ, կրկնեց ֆօշլըվան : Ինծի տուր բրիչը և սպասէ ինչ պահ մը :

Ֆօշլըվան 87 թիւը մտաւ, ամենէն վերի յարկը ելաւ՝ իրեն առաջնորդ ունենալով բնադդումը որ վիշա վերնայարկը կը տանի աղքատը, և մութին վերնայարկի մը դուռին դարձաւ : Չայն մը պատասխանեց.

— Հրամայէք :

— Չայնողը Արիպիէն էր :

Ֆօշլըվան դուռը հրեց : Փոսապեղին սենեակը այս տեսակի
ամեն անբարեբաւս բնակարաններու պէս անդադրեալ և տակն
ու վրայ վերնայարկ մ'էր : Այս վերնայարկին մէջ եղածն
էր բեռնարկի մը , — թերեւս դադար մը , — որ դարանի
տեղ կը դործածուէր . իւղի փարչ մը որ աղբիւրի պաշտօն
ունէր , յարդէ խշտեակ մը քթ անկողնի տեղ կը ծառայէր ,
քառակուսի տախտակ մը որ աթոռներու և սեղանի գործ կը
տեսնէր : Աւերնայարկին մէկ անկիւնը քուրջի մը վրայ որ օ-
թոցի հին կտոր մ'էր , նիհար կին մը և շատ մը մանուկներ
կային , որոնք դէպ մը կը կաղմէին : Այս դժուէր բնակարա-
նին ներսը ամեն բան տապալուած կերևար : Արնար ըստիւ
թէ հոն միայն երկրաշարժ մ'եղած էր : Խուփերը հոն հոս
դըրուած , հնոտիները յանուցիւր նետուած , սափորը կտրած ,
մայրը լացած և մանուկները հաւանօրէն ծեծ կերած էին .
ասոնք անշուշտ կատաղի և բարկալի խուզարկութեան մը հետ-
քերն էին : Յայտնապէս կերևար թէ փոսապեղը իր վկայա-
դիրը փնտռած էր մոլորադին , և անոր կորուստին պատաս-
խանատուութիւնը վերնայարկին մէջ ամենուն վրայ ձգած
էր , սափորէն սկսելով մինչև իր կնիւն վրայ : Արեպարանը
յուսարէկ էր :

Բայց Ֆօշլըվան կաշապարէր ժամ յառաջ վերջ տալ ար-
կածին , հետեւեալ ժամանակ ունեցաւ գիտելու իր յաջո-
ղութեան այս տրոմալի կողմը :

Ներս մտաւ և ըսաւ .

— Բրիչդ և բահդ բերի :

Արիպիէ շուարելով Ֆօշլըվանին նայեցաւ :

— Դո՛ւ ես , ախպար :

— Ակայադիրդ ալ վաղը առտու գերեզմանատունին դըռ-
նապանին քովէն պիտի առնուս :

Եւ բահը և բրիչը տախտակին վրայ դրաւ :

— Ի՜նչ կը նշանակէ այդ , հարցուց Արիպիէ :

— Կը նշանակէ թէ վկայադիրդ գրպանէդ ինկած էր . թէ
երթալէդ ետք դետնէն գտայ զայն . թէ մոռելը թաղեցի .
թէ փոսը լեցուցի . թէ քու գործդ ես կատարեցի . թէ դըռ-
նապանը վկայադիրդ պիտի տայ , և թէ տասնուհինգ ֆրանք
տուգանք չպիտի կրես : Ահա այս է նշանակութիւնը , նորըն-
ծայդ դու :

— Հնորհակալ եմ , դեղձով , պօռայ Արիպիէ ապշելով :
Գալ անդամ ես պիտի վճարեմ գինիին ստակը :

ՔԼՈՒՆԵ

ԲԱՐԵՍԵԼՆՈՂ ՀԱՐՅՈՒՓՈՐՁ ՄԷ

ԺԱՄ մ'ետքը , գիշերը մութին երկու մարդ և մանուկ
մը Բիդրիւսի պղտի փողոցը եկան և 62 թիւին առջևը կանգ
առին : Այս մարդերուն ամենէն ծերը դռնահարը վերցուց
և դարկաւ :

Ֆօշլըվան , ծան Վալժան և Գօզէթն էին այս երեք ան-
ձերը :

Երկու ծերունիները զացեր էին Գօզէթը առնելու Շրմեն-
Վէր փողոցին մրդավաճառ կնիւն տունէն ուր Ֆօշլըվան թո-
ղած էր զան առջի օրը : Գօզէթ այս քսանուչորս ժամը ա-
ռանց բան մը հասկնալու և լռելեայն դողալով անցուցած
էր : Չկրնալով լալ՝ դողացած էր : Ոչ հաց կերած էր , և ոչ
քնացած : Արժանապատիւ մրդավաճառ կնիւն հազարումէկ
հարցումներ ըրած էր անոր՝ իբր պատասխան ոչ այլ ինչ
ընդունելով եթէ ոչ միշտ մի և նոյն տխուր նայուած մը :
Գօզէթ երկու օրէն 'ի վեր լրած կամ տեսած իրերու մասին
ամենափոքր ակնարկութիւն մ'անդամ ըրած չէր կնկան : Կը
դուշակէր թէ ճգնաժամ մը կար որ կանցնէր : Ատարելա-
պէս կզղար թէ պէտք էր « խելօք կենալ » : Ո՛վ արդեօք չէ
զգացած սա չորս բառին բացարձակ զօրութիւնը որ մասնա-
ւոր եղանակաւ մը կըսուի ահարէկ մանկան մ'ականջին . Մէ՛

նին զսպել՝ իրենց քողին մէկ ծայրը կը վերցնէին դիտելու համար : Ներսը , ծառերուն տակ երկու մարդ կը ածանուէր որոնք քով քովի հողը կը բրէին . այսինքն Փօվան և ուրիշ մը : Ասի ահագին դէպք մ'էր կրօնաւորներուն համար , որոնք վերջապէս ընդմեջ կապը խզելով ըսին իրարու .

— Օղնակա՛ն պարտիզպան մ'է ան :

Չայնաւոր մայրերը կը կրկնէին . Նղբայր Փօվանին եղբայր մ'է ան :

Իրօք ժան Վալթան կանոնաւորապէս վանքը մտած և պաշտօն առած էր . կաշիէ ծնկնոց և փոքրիկ զանգակ մ'ունէր . ալ պաշտօնախան էր այնուհետեւ : Անունն էր Եւթիմ Փօշլովան :

Վանքը ընդունուելուն նպաստող ամենէն զօրաւոր պատճառն եղած էր աւագուհիին Գօղէթին համար ըթած սա դիտողութիւնը . Տէր պէտք ըլլայ պարհիւ :

Աւագուհին այս նախազուշակութիւնը ընելէն ետք՝ ան միջապէս բարեկամութիւն ցուցուց Գօղէթին և գիշերօթիկէ զպրոցը դրաւ իբր'ի սէր Աստուծոյ ընդունուած աշկերտուհի :

Ասի խելքի մօտ բան մ'էր :

Վանքին մէջ որքան ալ հայելի չըլլայ , կինները բնազդու մով դիտեն իրենց դէմքին աղւոր կամ տղեղ ըլլալը . արդ դժուարաւ կը հաւանին կրօնուհի ըլլալու այն աղջիկները որոնք կը պան թէ աղւոր են : Աղջիկ մը որքան տղեղ ըլլայ , այնքան աւելի կոչուի ունենալով , աղեղուհիներէն աւելի արդիւնք կտպասուի քանթէ գեղանիներէն : Ասոր համար է որ մեծ յօժարութեամբ կընդունուին տղեղ աղջիկները :

Այս արեւածին շնորհիւ բարեմիտ Փօշլովան ձերուկը մեծացաւ . երեք բարեյաջող դործ տեսաւ . մին ժան Վալթանին համար , զոր ազատեց և պատսպարեց , մին Յրիպիէ փոսապեղին համար որ կը սէր թէ տուգանքէ ազատեցաւ անոր շնորհիւ . միւսն ալ վանքին համար որ անոր շնորհիւ Քրիստիֆիքսիօն

մայրին դադաղը խորանին տակ պահելով Վիսարը խարեյ և դոճ ըրաւ զԱստուած : Բըթի-Բըրբիւսի մէջ դադաղ մը թաղուեցաւ գիակով , որիչ դադաղ մ'ալ Վօթիւրարի գերեզմանատունը թաղուեցաւ առանց դիտելի . ստոյգ է թէ հաւատարմաց բարեկարգութիւնը հիմնովին խանգարեցաւ , քայց չգիտեց եղելութիւնը : Իսկ վանքը մեծապէս երախտապաշտ մնաց Փօշլովանին : Փօշլովան ծառաներուն լաւագոյնը և պարտիզպաններուն ընտրելագոյնը սեպուեցաւ : Անկէ ետք ալքեպիսկոպոսը վանքը այցելութեան գալուն պէս , վանամայրը գործը պատմեց Նորին Սրբազնութեան , փոքր ինչ խոստովանալով ըլլալով ու միանդամայն փոքր ինչ պարծելով այն գործին նկատմամբ : Արքեպիսկոպոսը երբ վանքէն մեկնեցաւ , դոճունակութեամբ և զաղտնապէս եղելութիւնը հաղորդեց պարոն Տը Նաթիլին որ թաղաւորին անդրանիկ եղբոր խոստովանահայրն էր , և որ ետքէն Բէյլի արքեպիսկոպոս և կարգինալ եղաւ :

Փօշլովան անուն առաւ , և այս անունը սկսաւ տարածուիլ , վասն զի մինչև Հռոմ գնաց :

Այն ժամանակի բարբ որ էր Լէոն ԹԳ . տոմսակ մը գրած է Բարիդ իր աղգականներուն մէկուն որ Հռոմի գեղապետ . յունին մէջ զերապայծառ մ'էր և անոր պէս Տէլա ճիւղակաւանուէր : Տոմսակը մեր աչքին առջեւն է . սա տողերը կը կարդանք անոր մէջ . « Կերեայ թէ Բարիդի վաներուն մէկուն մէջ Փօվան անունով պատուական պարտիզպան մը կայ որ սուրբ մարդ մ'է » : Փօշլովան իր հիւզին մէջ ամենին բան մը չիմացաւ իր տարած այս ամէն յաղթանակներուն նկատմամբ . առաջուան պէս պատուաւորու , անպիտան խոտերը խելելու և իր սեխատանները ծածկելու պարապեցաւ առանց գիտնալու իր պատուականութիւնը և սրբութիւնը : Ամենին չգիտեցաւ իր փառքը՝ Տիւրհէմի կամ Սիւրէյի կովին պէս որ նոյնպէս չգիտեր իր փառքը և որու պատկերը ռակայն Իլլաքիւնիլը Լեւոնի Նիւնի անուն հանգիսին մէջ հրատարակուած

է սա վերնագրով. Եղջեմապետ (հեղափոխական մրցահանդէսին (con-cours)) մրցանակը վաստակելու է այս :

ՓԼՈՒՐԻՄ

ՓԼՈՒՐԻՄ

ԳՕՁԷԹ վանքին մէջն ալ շարունակ լուծիւն պահեց :

Գողէթ բնականաբար կը կարծէր թէ ծան Վալժանին աղ-ջիկն է : Մանաւանդ թէ բան մը չէր գիտեր , հեռաւարտ չէր կրնար բան մ'ըսել . բայց թէ գիտնար , թէ չգիտնար , բան մը չպիտի ըսէր : Ինչպէս գիտեւ տուինք արդէն , չկայ բան մը որ գժբաղդութեան չափ կարենայ լուծեան սովորեցնել մանուկները : Գողէթ այնքան ստուապանք կրած էր որ ամէն բան վախ կուտար իրեն , ամէն բան , նաեւ խօսիլը , նաեւ ջըն-չելը : Մէկ խօսքի համար շատ և շատ անգամ ահագին ձիւ-ներ եկած էին իր գլուխը : Ժան Վալժանի հեան ըլլալէն 'ի վեր դեռ նոր սկսած էր սիրտ աւնուլ : Գրեթէ շուտ մը սովորեցաւ վանքին : Միայն Գաթէրինէն զրկուիլը ցաւ եղած էր իր սրտին , սակայն չէր համարկեր յայտնելու իր այս ցաւը : Անգամ մը միայն ըսաւ Ժան Վալժանին . « Հայր իմ , եթէ գիտցած ըլլայի , հետս կառնէի զայն » :

Գողէթ վանքին աշխրատուհի ըլլալով պարտաւորեցաւ դըւ-րոյին աշխրատուհիներուն պէս հազուիլ : Ժան Վալժան հրա-ման առաւ իրեն յանձնուելու Գողէթին վրայէն հանուած զգեստները : Ասոնք այն սուղի զգեստներն էին զոր հազ-ցուցած էր անոր Թեոֆանիէնէն խոհատունէն մեկնած մի-ջոցին , և որք տակաւին հինցած չէին : Ժան Վալժան յա-ջողեցաւ պզտի պայուսակ մը ձեռք բերելու և անոր մէջ պա-հեց Գողէթին այս սուղի զգեստները , նաեւ դուլլաները և մուճակները՝ շատ մը քափուրով և ամէն տեսակ հոտերով որք առատօրէն կը դառնուին վանքեւ մէջ : Այս պայուսակը իր անկողին քով աթոռի մը վրայ դրաւ և բանալին միշտ

քովը կը պահէր . — Հայր , ըսաւ Գողէթ օր մը , ինչ կայ այս պայուսակին մէջ որ այսքան անոյշ հոտ կը բուրէ :

Փօշլուխն ախպարը՝ այն փառքէն զատ զոր քիչ մ'առաջ պատմեցինք և զոր ինք չիմացաւ , իր ըրած բարութեան գոր-ծին վարձատրութիւնը ընդունեցաւ . նախ՝ այնպիսի բարութեան դործ մ'ըրած ըլլալու և րանութիւնը ունեցաւ , երկ-րորդ՝ նուազ կաշխատէր այնուհետեւ , վասն զի աջակից մ'ու-նէր իրեն , ուրիշ վայելում մ'ալ ունեցաւ . արդէն քթա-խոտը շատ կը սիրէր ան , և Ժան Վալժանին ներկայութեան շնորհիւր իր սովորականէն եռապատիկ աւելի քթախոտ քա-շելու առաւելութիւնը կը վայելէր , վասն զի քթախոտին ստակը Պ . Մատթէն կը վճարէր :

Արօնուհիները Իւլիթիմ անունը չընդունեցան , և Ժան Վալ-ժանը Ժառ Փշլուք անուանեցին :

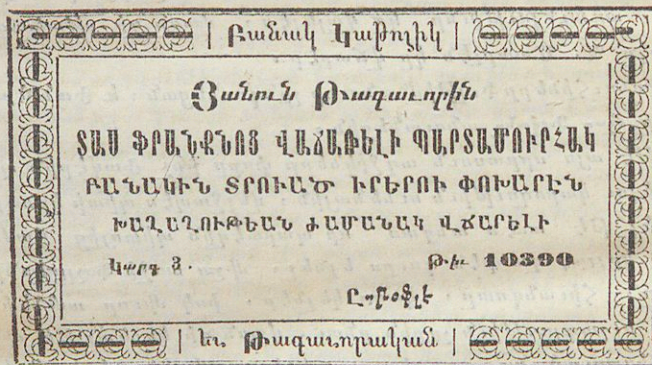
Եթէ այս սրբասուն աղջիկները փոքր ինչ ծավէրին պէս գիտեալու կարողութիւն ունենային , վերջապէս պիտի կրնային գիտեալ թէ ամէն անգամ որ պարտեղին պիտոյից համար հարկ կը լար վանքէն դուրս ելնել , միշտ առջի Փօշլուխնը , ծերը , հիւանդոտը , կազմ կենէր , իսկ միւսը ամենեւին . բայց ուշադրութիւն չըրին բնաւ . վասն զի կերակայ թէ միշտ առ Աստուած նայող աշերը բոտեալ չգիտեն , և կամ թէ աւելի աղէկ կը սեպէին զիրար գիտելու պարապել քան թէ ուրիշ տեղ ուշադրութիւն ընել :

Բայց Ժան Վալժան շատ աղէկ ըսաւ հանգարտ կենալով և տեղէն չշարժելով , վասն զի Ժամէր ամբողջ ամիս մը բոտենքը գրած էր թաղին ամէն կողմը :

Այս վանքը Ժան Վալժանին համար անդունդներէ չըջա-պատ կղզի մը կը սեպուէր : Այնուհետեւ աշխարհս իրեն հա-մար այն չըրս պատին մէջ կամփոփուէր : Հոն հանդիստ էր վասն զի երկիրք տեսնելը կը բաւէր իրեն , նաեւ երջանիկ էր վասն զի Գողէթը տեսնելը կը բաւէր :

Խիստ անդորրաւետ կեանք մը սկսաւ իրեն համար :

Ծեղ ֆօշլըվանին հետ պարտեզին ներսը հիւղին մէջ կը բնակէր : Բոլոր բեկորներով շինուած այս տնիկը որ 1845ին դեռ կը կենար , ինչպէս գիտենք , երեք սենեակ ունէր , որոնք բոլորովին մեղէն էին և պատերէն 'ի զատ բան մը չու , նէին : Թէև ժան Վալժան մերժած էր , բայց ֆօշլըվան բոնի անոր տուած էր առաջին սենեակը : Այս սենեակին պատին վրայ երկու բեռներէն 'ի զատ որոնցմէ ծնկնոցը և կողովը կը կախուէին , իբր զարդ նաև ԳՅին տպուած թաղաւորաւիւն զբամաթուղթ մը կար , որ կրակարանին վերեւ պատին վրայ փակած էր և որու ճիշդ օրինակը սա է .

Այս վանտեան զբամաթուղթը պատին վրայ փակցուցած էր նախորդ պարտիզպանը որ Վանտէի վաղեմի ապստամբ մ'էր , և որ վանքին մէջ մեռած ըլլալով իրեն յաջորդած էր ֆօշլըվան :

Ժան Վալժան ամէն օր պարտեզը կաշխատէր և շատ օգտակար էր հոն : Ժամանակաւ յատանող մ'էր , և հիմա յօժարակամ պարտիզպանութիւն կընէր : Ընթերցողը կը յիշեն անշուշտ թէ անի մշակութեան վերաբերող ամէն տեսակ հնարներ և զաղտնիքները գիտէր : Իր այս հմտութիւնը արդիւնաւորեց պարտեզին մէջ : Մրդաստանին դրեթէ բոլոր

ծառերը վայրի էին , պատուաստեց զանոնք պտիպել և պատուական պատուղներ առաւ տուաւ անոնց :

Գօզէթ հրաման ունէր ամէն օր գալ և ժամ մը ժան Վալժանին քով կենալ : Քոյրերը տրտում , իսկ ժան Վալժան բարի ըլլալով , մանկուհին զան կը համեմատէր անոնց հետ և սրտադին կը սիրէր : Եւրբ որոշ ժամը կը զարնէր , դէպ 'ի հիւզը կը վազէր : Եւրբ հիւզէն ներս կը մտնէր , արքայութիւն կը դառնար հիւզը : Ժան Վալժան կը փթթէր , և կողար թէ իր երանութիւնը կաւեւնար այն երանութեան հետ զոր ինք Գօզէթին կուտար : Ուրիշի մը ներշնչուած ուրախութիւնը զմայլելի հանգամանք մ'ունի , որ է ոչ միայն չնոռալի որ և է ցոլումի մը պէս , այլ աւելի փողփողուն կերպով վերադառնալ առ որ ներշնչած էր զայն : Աշխրատահիւները եւրբ հանգստի ժամանակ պարտեզը կը լնէին , ժան Վալժան հեռուէն Գօզէթին խաղալը և վազելը կը տեսնէր , և անոր ժպիտն ալ միւսներուն ժպիտէն կը զանազանէր :

Վասն զի հիմա ալ կը խնդար Գօզէթ :

Գօզէթին կերպարանը անգամ փոքր ինչ փոփոխութիւն կրած էր : Անոր դէմքին ակարութիւնը անբեկոյթ եղած էր : Խնդումը արեւին կը նմանի . մարդկային երեսէ ձմեռը կար տաքէ :

Հանգստէն ետք եւրբ Գօզէթ դասարանը կը մտնէր , ժան Վալժան անոր դասարանին պատուհանները կը նայէր , և զիշերն ալ կը լնէր անոր ննջարանին պատուհանները նայելու համար :

Աստուած իրեն յատուկ միջոցներ ունի , վանքը՝ Գօզէթին պէս՝ նպաստեց պահելու և կատարելագործելու ինչ որ է պիսիկոպոսը կազմած էր ժան Վալժանի սրտին մէջ : Ստոյգ է թէ քաղաքի նոթեան մէկ կողմը դէպ 'ի հպարտութիւն կը յանդի : Հոն կամուրջ մը կայ զոր սպասան շինած է : Ժան Վալժան՝ գոչեք յանգեալ բաւական մտեցած էր այս կողմին և այն կամուրջին երբ նախախնամութիւնը Բըթի-Բիդ

քիւսի վանքը նեւեցի դան . քանի որ ինքզինքը միայն եպիսկոպոսին հետ համամտաւոր էր , անարժան ըլլալը հասկցած և փոխարէն եղած էր . բայց քանի մը ժամանակէ ՚ի վեր կսկսէր մարդերու հետ համամտութիւն , և հպարտանալ : Ո՞վ զխէն , քննեա կամաց կամաց դարձեալ սկսէր տանել մարդերը :

Վանքը այս դարու վարին վրայ կիցուց զան :

Այր տեսնէր որ վանքը բանտարկութեան երկրորդ տեղ մ'էր : Երկատար դուրսն ու ժամանակ , այսինքն երբ սկսած էր ինչ որ կեանքի սկզբնաւորութիւն էր իրեն համար , նաեւ ետքը , նաեւ վերջին ժամանակներս բանտարկութեան ուրիշ տեղ մ'եւս տեսած էր , ոտսկալի տեղ մը , սարսափելի տեղ մը , որու խոտութիւնները իրեն այնպէս կերեար թէ արդարութեան անօրէնութիւնը և օրէնքին ոճրագործութիւնն են : Հիմա թիարանէն ետք վանքը կը տեսնէր , և մտածելով թէ ժամանակաւ թիարանը բնակած է և թէ հիմա ալ զրեթէ վանքին հանդիսակցան է , անձկութեամբ մտքին մէջ կը զիմագիւմէր (confronter) թիարանը և վանքը :

Նորբն մարմնակողմ էր բաժին վրայ կը կռթնէր և յամբար բար մտախոհութեան անյատակ անգուցները կիջնէր :

Իր վաղեմի բնկերները և անոնց քաջած ոտսկալի թշուառութիւնը միտքը կը բերէր , կը յիշէր թէ անոնք արշալոյսին կենդանի և մինչև զիշեր կաշխատէին . հազիւ հազ քնանալու ժամանակ կը տրուէր անոնց , բանակի անկողիններու վրայ կը պատկէին , որոնց վրայ երկու մատէն տեսել հաստ խշտեակ գնելու թոյլտուութիւն չուներին և այնպիսի սրահներու մէջ ուր տարուան ամենէն ցուրտ ամիսներու մէջ միայն կըսկ կը վառուէր . սոսկալի կարմիր տաւատոկներ կը հագնէին . իրը շնորհք կը ներուէր որ տարուան տապալի օրերը կտաւէ բան թալօն մը և ցրտագին օրերն ալ իրենց կոնակը սայլադործի յատուկ բրդէ պլուզա մ'անցունեն , մի միայն « յոգնելու » զայցած ժամանակ զինի կը խմէին և միտ կուտէին : Ա՛լ առնու չուներին , միայն թիւերով կը նշանակուէին , և կերպիւ

իւր թուանշան կըլլային . վար կը նայէին , կամաց կը խօսէին , իրենց մազերը կը խուզուէին , ծծե կուտէին , և այսպէս խայտառակութեամբ կապուէին :

Յետոյ միտքը կը բերէր նաեւ այն անձերը որք հիմա իր աշխրուն առջև կերեալին :

Այս անձերու մազերը նոյնպէս կտրուած , ամենքն ալ տկուն կոր , մեղմ ձայնով և չէ թէ խայտառակութեամբ ալ աշխարհէս հեղնուելով , չէ թէ ամէն մէկին կոնակը դաւաղանի հարուածներէ վերաւոր , այլ ամէնուն ուսերը դաւաղանի հարուածներէ խոցոտուած կապուէին : Ասոնց անուններն ալ նոյնպէս մոռցուած էին մարդկային ընկերութեան մէջ . ալ խոտում բեր անուններով կապուէին : Ամենին միտ չէին ուտեր , ոչ ալ զինի կը խմէին , շատ անգամ մինչև իրիկուն անօթի կը կենային , չէ թէ կարմիր բաճկոնակ մը ալ սկսէր պատանք մը կը հագնէին , որ ամուր ծանր , ձմեռը թեթեւ էր . զոր ոչ կրնային թեթեւցնել և ոչ ալ հասցնել , և ոչ խակ' եղանակին համեմատ' կտաւէ զգեստը կամ բրդէ վերաբեր հագնել կարենալով , մանաւանդ թէ տարուան վեցը ամիսը տարէ շապիկներ կը հագնէին որոնք տենդ կուտային անոնց : Չէ թէ միայն ցրտագին օրերը տարցող սրահներու , այլ մեկուտարաններու մէջ կապուէին ուր բնաւ կրակ չէր վառուէր . չէ թէ երկու մատ հաստութեամբ խշտեակներու ալ յարգի վրայ կը սլաւէին : Վերջապէս անոնց ալ և ոչ խակ թոյլ կը տրուէր քնանալ , ամէն զիշեր' առաւօտէն մինչև իրիկուն աշխատած ըլլալէն ետք' բոլորովին յոգնելով նոր հանգստանալու միջոցին , քնանալու և հազիւ հազ տաքնալու վայրէ կենին պէտք էր արթննալ , ելնել , ցրտագին և տխուր մատու մ'երթալ և երկու ծունրները քարին վրայ դնելով ազօրք բնել :

Կային նաեւ այնպիսի օրեր ուր այս անձերուն ամէն մէկը երբ կարող կուգար , կը պարտաւորէր տասներկու ժամ շատուան քարայրատակին վրայ կենալ ծունր կրկնած , կամ եւ

քեան 'ի վայր խոնարհած՝ դէմքը դետինը փակցնելով և թեւերովը խաչի ձև կազմելով:

Միւսները մարդ էին, իսկ ասոնք կին:

Ի՞նչ բրած էին այն մարդերը: Գողութիւն, բռնաբարութիւն, աւարառութիւն, ամէն տեսակ մարդասպանութիւն: Աւազակներ, խարդախներ, թունաւորիչներ, հրձիգներ, մարդասպաններ, հայրասպաններ էին անոնք:

Ի՞նչ բրած էին այս կիները: Բան մ'ըբած չէին:

Մէկ կողմէ էր աւազակութիւն, խարդախութիւն, անհղութիւն, բռնաբարութիւն, արքամաւորութիւն, մարդասպանութիւն, ամէն տեսակ սրբապղծութիւններ, ամէն կերպ ոճիրներ, միւս կողմէ էր մէկ բան, այսինքն անմեղութիւն:

Անթերի անմեղութիւն որ խորհրդաւոր վերափոխուածով մը գրեթէ համբարձած էր՝ առաքինութեամբ տակաւին երկրես վերաբերելով, սրբութեամբ ալ արդէն երկնից վերաբերելով:

Մէկ կողմէն ոճիրներ կը յայտնուին ցած ձայնով, միւս կողմէն յանցանքներ կը խոստովանին բարձրաձայն: Եւ ի՞նչ ոճիրներ, ի՞նչ յանցանքներ:

Մէկ կողմէն ապականակիւր հոտեր, միւս կողմէն անջնջելի անուշահոտութիւն: Մէկ կողմէ բարոյական ժանտախտ մը որ պահանջներու և թնդանթններու հսկողութեան ներքեւ դըրուած է և յամբարար կը լափէ իրմով ճարակուողները, միւս կողմէ սրբանուէր հուր մը որով ամեն հողիներ մի և նոյն վառարանին մէջ կը վառին կը բորբոքին: Հոն խաւար, հոս մթութիւն, բայց լոյսերով լի մթութիւն, բայց ճառագայթներով լի լոյսեր:

Գերութեան երկու տեղեր. բայց մէկուն մէջ ազատութեան հնարաւորութիւն կայ, օրինական սահման մը կայ որ միշտ կընդնշմարուի, նա մանաւանդ փախուստն ալ կայ: Երկրորդին մէջ գերութիւնը մշտնջենական է. իբր յոյս ոչ այլ ինչ կայ եթէ ոչ ապագային հեռաւոր ծայրը նշմարուող այն ազատութիւնը որ մարդիկ մահ կանուանին:

Աւաջինին մէջ գերին շղթայով կաշխանդուած էր, երկրորդին մէջ հաւատքով:

Առջինէն ինչ կարտադրուէր. — Անբաւ անէծք մը, ահաւաներու կրճոււմ, ատելութիւն, յուսարէկ չարասրտութիւն, մոլեղին աղաղակ մը մարդկային ընկերակցութեան դէմ, հեղնութիւն մը երկնից դէմ:

Ի՞նչ կարտադրուէր երկրորդէն. — Օրհնութիւն և սէր:

Եւ այս համահման և զանազան բանտերուն մէջ մի և նոյն գործը կը կատարէին այն իրարմէ տարբեր էակները, այսինքն կապաշխարէին:

Ժան Վալժան քաջ կը հասկնար առաջիններուն ապաշխարութիւնը. անոնք իրենց անձին, իրենք իրենց համար կապաշխարէին. բայց միւսներուն ապաշխարութիւնը, այս անստղծանելի և անբիծ անձներուն ապաշխարութիւնը չէր հասկնար, և սարսուռով մը կը հարցնէր իւրովի. ինչ բանի համար կապաշխարեն. ինչ ապաշխարութիւն է այս:

Չայն մը խղճին մէջէն կը պատասխանէր. — Մարդկային վեհահանութիւններուն ամենէն երկնայինն է. ուրիշի համար ապաշխարելը:

Հոս տեսականապէս մեր որ և իցէ անձնական կարծիքները մեկուսի կը թողուք. պատմիչ ենք միայն. ինչ տեսութեամբ որ կը նկատէր Ժան Վալժան, մենք ևս նոյն տեսութեամբ նկատելով իր տպաւորութիւնները կը թարգմանենք:

Իր առջեւ տեսածն էր անձնաւորութեան ամենաբարձր դաժանութիւն, հնարաւոր առաքինութեան ամենէն բարձր կատարը. անմեղութիւնը որ կը ներէ մարդերու իրենց յանցանքը և անոնց տեղ կապաշխարէ. հողիներ որ մեղք զործած չեն և որք տակայն մեղանշող հողիներ ազատելու համար անոնց տեղ գերութիւն կը քաշեն, չարչարանք կընդունին, տանջուիլ կը պահանջեն. մարդասիրութիւն որ աստուածասիրութեան անդունդին մէջ կը սուզի, բայց հեռը չխառնուիլ, և կազմելու է: Քաղցր և տկար էակներ որ պատժուողներուն թշուա-

նութիւնը կը կրեն և վարձատրուողներուն ժողխաղը կը յայտին :

Յետոյ կը յիշէր թէ ինք համարձակած էր տրտնջալու :

Հատ անգամ կէս դիշերի միջոցներուն կենէր մտիկ ընելու համար անմիջ և խստութիւններու ներքե նկուն այս անձերու երախտադիտական օրհնեղութիւնը , և երակներուն մէջ ցուրտ կղզար մտածելով թէ անոնք որ իրաւամբ պատժուած էին դէպ երկինք կը վերցնէին իրենց ձայնը միայն հայհոյելու համար , և թէ ինքն , թշուառականը , ձեռքովը Աստուծոյ սպառնացած էր :

Ուրիշ բան մ'ալ կար որու վրայ կը զարմանար և որ բուն հախախնամութեան կողմէ ցած ձայնով տրուած ազգարարութեան մը պէս խորունկ մտախոհութիւններու մէջ կը սուղէր զան . այսինքն կը դիտէր որ միւս ապաշխարութեան տեղէն ազատելու համար պատին վրայ մաղլցեր , ցանկապատներուն վրայէն անցեր , մինչև մեռնելու վտանգը անգամ աչքը առեր , և դերեզմանէն դժուարութեամբ և տաժանելի կերպով վերացած էր , բայց անկէ ազատելով այս ապաշխարութեան տեղը մտած էր : Միթէ իր ճակատագրին խորհրդանշաններուն մին էր այս :

Այս տունը նոյնպէս բանտ մ'էր , և սոսկալի կերպով մը կը նմանէր միւս բնակարանին ուսկէ խոյս տուած էր , այլ սակայն այսպիսի բան մը երեւակայած չէր բնառ :

Հոս ալ նոյնպէս վանդակներ , պարզունակներ , երկաթէ վանդակապատներ կը տեսնէր որոնք պաշտօն ունէին պահպանելու . — Ձոն . — Հրեշտակներ :

Այն բարձր պատերը զոր վաղրերու բոլորտիքը քաշուած տեսեր էր , նաեւ հոս կը տեսնէր մաքիներու բոլորտիքը քաշուած :

Ասի չէ թէ պատուհաս կրելու այլ ապաշխարութիւն քաշելու տեղ մ'էր , բայց միւս տեղէն աւելի խտրմբեր , աւելի տխուր և աւելի անողորմ էր : Այս կոյսերը թիապարտ

ներէն աւելի տաժանելի կերպով կը ծուռէին : Յրաաշունչ և կծու հով մը , այն որ իր երիտասարդութիւնը սառեցուցած էր , անդղբուն վանդակում և կղպում փոսէն կանցնէր . սակայն աւելի կծու և աւելի ցաւալի քամի մը կը փչէր ազաւնիներու վանդակին մէջ :

Ինչու համար :

Երբ այս բաներուն վրայ կը մտածէր , մարմնովին կը սուղէր այս վսեմ զաղտնիքին անդունդին մէջ :

Այս խորհրդածութեանց մէջ հպարտութիւնը աներեւոյթ եղաւ : Ամէն կերպով ուշաբրեցաւ , զգաց թէ չնչին էր ինք , և բազմիցս լացաւ :

Վեց ամիսէ 'ի վեր ինչ որ պատահած էր իր կեանքին մէջ , զան եպիսկոպոսին սրբաւէտ պատուէրներուն հնազանդելու կտախպէր . Գօղէթ՝ սիրով , վաճառ ալ խոնարհութեամբ կը ստիպէր :

Երբեմն , իրիկունները վերջալոյսին և պարտէզը ամայի մնացած միջոցին մատուռին քովէն անցնող ծառուղիին մէջ տեղ ծուռ կը կրկնէր ճիշդ այն պատուհանին առջև ուսկէ ներս նայած էր առջի եկած գիշերը , դառնալով դէպ այն կողմը ուր դիտէր ինք թէ հատուցումի համար աղօթք ընող քոյրը երկրպագանելով կաղօթէր : Այսպէս աղօթք կրնէր ծան Վալժան հատուցում ընող քոյրին առջև ծուռ կրկնած :

Կարծես թէ չէր համարձակեր ուղղակի Աստուծոյ առջև ծուռը դնել :

Այս խաղաղաւէտ պարտէզը , անուշաբոյր ծաղիկները , զուարթօրէն աղաղակներ հանող մանկուհիները , ծանրաբարոյ և պարզ կիները , լռին վաճառ , վերջապէս ամէն ինչ որ կը շրջապատէր զինք , յամրաբար կը գրաւէին իր սիրտը , և հոգին կամաց կամաց այն վառքին պէս՝ լուրթեամբ , ծաղիկներուն պէս՝ անուշահոտութեամբ , պարտէզին պէս՝ անդորրութեամբ , կիներուն պէս՝ պարզութեամբ և մանկուհիներուն պէս ուրախութեամբ կը համակուէր : Մանաւանդ կը

մտածէր թէ իր կեանքի երկու տաղնապել յարադաներուն մէջ զինք յաջորդապէս ընդունող ժողովները Աստուծոյ երկու տուններն էին . առջի անգամ ընդունուած էր երբ ամեն դուռն բերը կը զօցուէին և մարդկային ընկերութիւնը կը մերժէր զինք . երկրորդ անգամ ընդունուած էր երբ մարդկային ընկերութիւնը զինքը հալածեւ կսկսէր և երբ թխարանի դուռն բերը նորէն կը բացուէին իր առջև , և թէ՛ առանց առաջինին՝ նորէն ոճրադործութիւն պիտի ընէր , և՛ առանց երկրորդին՝ նորէն պիտի տանջուէր :

Իր սիրտը բոլորովին երախտադիտութեամբ կը զեղուր , և հետ զհետէ կը սիրէր :

Այսպէս ահա տարիներ անցան . Գօղէթ կը մննար :

ՎԵՐՋ ԶՈՐՐԱՐԴ ՀԱՏԱՐԻ

ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍԻՆ

13
2/2

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ԹԱՐԳՄԱՆԶԻՆ

1. Գօնսիէթքի անուանի բանտ մ'է Բարիդի մէջ :
2. Մալթրօմ Արջային սառուցեալ Ովկիանոսին մէջ՝ Նորվեգիայի ծովէն զերբ Մօսքօէ կղզիին քով յորձանք մ'է : Մօսքօէ Լօֆօտէն կղզիներուն մին է :
3. Սէն-Պընուայի ուխտին կրօնուհիները Պէրնարտուհի կանուանին Սէն Պէրնար այս ուխտը բարեկարգած ըլլալուն համար :
4. Պէրնար Փրանսայի Օպ նահանգին մէջ աւան մ'է : Ժամանակաւ Պէրնար թեան կրօնաւորները այս աւանին մէջ երեւելի վանք մ'ունէին որու հիմնադիրն եղաւ Սէն Պէրնար 1115ին :
5. Պէրնար թեան կանուանին վեցերորդ դարու մէջ Սէն-Պընուայի (Սուրբ-Պէրնար) հաստատած վանական ուխտին միաբանները :
6. Սիթայի ուխտը 1109ին ծնաւ Սէն-Պընուայի ուխտէն ծագում առնելով :
7. Օրաբնաբէր աստուծոյ կամ պարզապէս Օրաբնաբէր կրօնական ծագում մ'է զոր 1540 Ֆիօրենցայի սուրբ Ֆիլիք Տը Նէրի Հոռմի մէջ հաստատեց և որ 1611ին Ֆրանսա մտաւ Բիէր Տը Պէրիւլ կարգինալին ձեռքով :
8. Ֆրանսերէն Էօլ-Կլեմէն Բառը բոլորաձեւ կամ կովի աչքի ձեռք պատահան կը նշանակէ , և մենք ալ կովաչ կը թարգմանենք նոյն ձեռքը պատահանի նշանակութեամբ :
9. Օրֆիւսի բնակիչը (Էօլ-Կլեմէն) կանուանին կրօնականներու միաբանութեան մ'անդամները որք հիւանդ կընդունին և կը խնամեն :
10. Անորէ Տասիէ անուն բողոքականի մը կինն է և կանուանի Ան Լը-Ֆէպը որ 1683ին իր գրական տաղանդով մեծ անուն հասած էր : Այս կինը այլ և այլ հեղինակութիւններ և թարգմանութիւններէն 'ի զատ նաեւ Եղեմիւն և Որբանայի թարգմանած է 1699ին և 1708ին : Տիկին Տասիէ գիտուններու հետ մեծ վիճարանութիւններ ըրած է և՛ Պուալայի կարծիքին նայելով՝ Երիկէն աւելի տաղանդաւոր կին մ'էր :
11. Գալա 1698ին ծնած բողոքական և թուրքի մէջ վաճառական մ'էր : Զաւակներուն մին իր տունին մէջ սպաննուած գտնուելով , թնամիները տարածաբանութիւն հանգցին թէ հայրը սպաննած է զան , վասն զի տղան բողոքականութիւնը ձգած և կաթոլիկ եղած էր : Այս ամբաստանութիւնը թեւ անհիմն էր , բայց թուրքի խորհրդարանը ընդունեցաւ զայն , և զգրադր Գալա տանջանքով մեռնելու դատապարտեց , և իրօք կատարուեցաւ այս անողորմ վճիռը : Վալթէր եղելով թիւններ խնամելով դատը նորէն տեսնել տալով նոր դատավճիռ մը ձեռք անցուց . այս երկրորդ վճիռով Գալայի անունը և յիշատակը մաքրուեցաւ՝ անմեղութիւնը հաստատուելով :
12. Վիլլամ կանուանին իտալական գիւղերը և խրճիթները :
13. Ին Բալէ լատիներէն է և 'ի խաղաղութեան կը նշանակէ : Ին Բալէ կանուանին տեսակ մը բանտեր որոնց մէջ կը բանտուէին ոճիր գործող վա-

նականները : Բանտին ամեն կողմը կը փակուէր և յանցաւոր վանականը ներսը անօթի մնալով կը մեռներ :

14. Թասիթ Բրիտտոյի 54 թուականին ծնած հռոմայեցի երեւելի և անկողմնապահ պատմիչ մ'է : Խոստիւ կը դատէ և կը խոստառակէ ոճիրը և բռնակալութիւնը իր դրած զրեթէ ամեն պատմութիւններու մէջ :

15. Հօլօֆերն՝ Կարուզոգոստոսը Ա. ի զօրապետն է . Հրէաստան արշաւեց և Պէթիւլիան պաշարեց : Պիտի տիրէր այս քաղաքին երբ Յուդիթ մեռցուց զան քունին մէջ Բրիտտոսէ 659 տարի առաջ :

16. Հռոմայեցւոց մէջ Արիստիւ կանուանէին այն քուրմերը որք զոհէր նահատակելէ առաջ անոր շարժումները և աղիքը կը գննէին դուշակութիւններ հանելու համար :

17. Չինացւոց քուրմերը պօղկ կանուանին :

18. Թիւրք վանական :

19. Սիւմիլները, և Լատի և Բէկիլի ընտելիները Թաւաթուէն կանուանեն իրենց քահանաները որք տեսակ մը մուրացիկան վանականներ կամ ձկնորսներ են :

20. Թարս պերնարտեաններու երեւելի արքայարան մ'էր Փրանսայի մէջ :

21. Ժանսէնեան և Ժանսէնուհի կանուանին որոնք որ կը հետեին Գօրնէյլ Ժանսէնիոսի որ 1585ին իւրի եպիսկոպոսն էր և որու Օգոստինոս անունով զիբը կաթողիկոսաւորաններու մէջ վիճաբանութիւններու տեղի տուաւ : Այս կռիւը մինչև 1764 այսինքն հարիւր տարիի չափ տևեց :

22. Տեսակ մը նոճիկի ծառ է :

23. Ստակը վճարելու վայրկեան, տհաճոյ վայրկեան :

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՑ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ. — ԳՕԶԷԹ

ԳԻՐԲ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՄԵՄՈՒՆԶ ՇՈՒՆԵՐ ԳԻՇԵՐՍՅԻՆ ՈՐՍԻ

ՀԱՄԱՐ

ԳԼՈՒԽ Ա.	ԹԻՄ
Ուղղմամբ թեան օձապոստոս ճամբաները	5
» Բ. Բարեբաղդարար Աստուրիցի կամուրջէն կառք կանցնի	10
» Գ. Տեա 1827ի Բարեղին յատակադիճը	12
» Գ. Փախուստի խարխալումները	17
» Ե. Ինչ որ անկարելի էր եթէ կազ վառուած ըլլար	20
» Զ. Հանելուկի մը սկզբնաւորութիւնը	25
» Է. Հանելուկին շարունակութիւնը	28
» Ը. Հանելուկը կը կրկնապատկի	31
» Թ. Չանդակաւոր մարդը	34
» Ժ. Թե ինչո՞ւ համար խալէրի որսորդութիւնը ապարդիւն մնաց 39	

ԳԻՐԲ ՎԵՏԵՐՈՐԴ

ԲԸԹԻ—ԲԻԳԲԻՍ

ԳԼՈՒԽ Ա.	ԲԻԳԲԻՍԻ ԳԵԼԻՆ, ԹԻՒ 62	52
» Բ. Մարթէն Վերկայի վանական կարգը		57
» Գ. Խոստովիւններ		66
» Գ. Չուարթութիւններ		69
» Ե. Չուարթութիւններ		74
» Զ. Պղտի վանքը		81
» Է. Այս միջոցի թան քանի մը շքանկարները		85
» Ը. Սիրտերէն ետք քարեր		88
» Թ. Լանջանակի մը տակ դար մը		90
» Ժ. Մշտնջենական երկրպագութեան ծագումը		93
» ԺԱ. Վերջ ԲԸԹԻ-ԲԻԳԲԻՍԻ		95

ԳԻՐՔ ՈՒԹԵՐՈՐԳ

ՓԱԿԱԳԻԾ

	ԵՐԵՄ
ԳԼՈՒԽ Ա. Վանքը իբր վերացական գաղափար	99
» Բ. Վանքը իբր պատմական իրողութիւն	100
» Գ. Թէ ինչ թէութեամբ կրնանք անցեալը յարդել	104
» Դ. Թէ ինչ է վանքը սկզբունքի տեսութեամբ նկատուելով	107
» Ե. Աղօթք	107
» Զ. Աղօթքին բացարձակ լատութիւնը	111
» Է. Թէ պէտք է զոգուանալ պախարակելու ատեն	114
» Ը. Հաւատք, օրէնք	116

ԳԻՐՔ ՈՒԹԵՐՈՐԳ

ԳԵՐԵՋՄԱՆՆՈՅՆԵՐԸ ԿԱՌՆՈՒՆ ԻՆՉ ՈՐ
ԿԸ ՏՐՈՒԻ ԻՐԵՆՑ

ԳԼՈՒԽ Ա. Վանքը մանկու կերպին վրայ բանակցել	119
» Բ. Ֆօշլըվան դժուարութեան մը կը հանդիպէ	130
» Գ. Ինտանթ վանամայրը	133
» Դ. Ուր կերակայ թէ ինչն Վալժան Օսթէն Գասթիլէօի ղերբը անշուշտ կարդացած է	147
» Ե. Անմահ մնալու համար գինով ըլլալը չբաւարար	156
» Զ. Զորք տախտակի մէջ	164
» Է. Վկայագիրը շիրուսեալ	167
» Ը. Բարեկյալող հարցուփոք մը	177
» Թ. Փակում	182
Ծանօթագրութիւնը թարգմանչին	193

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ԿՈՄՍ

ՄՕՆԹԷ - ԳՐԻՍԹՈՅ

ՎԵՑ ՀԱՏՈՐԻ ԲԱԺՆՈՒԱԾ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՏԻԳՐԱՆ ԹԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԵՏԵԱՆԻ
ԱՐ ԺԱԽՈՒԻ ԲՈՂՈՐ ՀԱՅ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՅ ԲՈՎ
90 դահեկան :
Նոյն ոսկ զօծ և պատկերազարդ 1 1/2 Օւմ.
լիւրա :

ՎԻԳԹՈՐ ՀԻԿԿՈՅԻ
ԹՂՈՒԱԹՆԵՐԸ

ԼԵ ՄԻՋԵՐԱՊԼԸ

ՏԱՍԸ ՀԱՏՈՐԻ ԲԱԺՆՈՒԱԾ

Բաժանորդողութիւն ամբողջ գործոյն 150 շրջ :
Իւրաքանչիւր հատորը 18 շրջ :

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ

ԹՂՈՒԱԹՆԵՐ

ԳԱՂՏՆԻՔ ԲԱՐԻՋԻ

ԵՐԵՔ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՐՆԵՐ

ԼԱ ՏԱՄ Օ ԳԱՄԵԼԻԱ

ԱՄՕՐԻ

ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հրատարակողնքիւնք Տէտէեան

ԳԱՆՏՆԻՔ ԲԱՐԻՁԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ. — ՄԱՏԹԷՈՍ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՏԷՔ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱՆԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

Իօժէն Սիւի այս երեւելի վիպասանութիւնը ութ հատրէ պիտի բաղկանայ և հետզհետէ հատոր առ հատոր պիտի հրատարակուի: Արդէն առաջին հատորը 'ի լոյս ընծայեցաւ և ամեն Հոյ գրավաճառաց քով ծախու գրուած է:

Բաժանորդութիւն կանխիկ վճարելի	90 դր.
» Մեղէրապլլի բաժանորդաց համար	80 »
Իւրաքանչիւր հատորը	15 »

Բաժանորդութեան անդերն են միայն իզմիր՝ Տէտէեանց գրատունը և Յարգոյ Գ. Գր. Չիլինկիրեանին գրատունը. Կ. Պոլիս՝ Տէտէեանց վաճառատունը, Գումրու խան, թիւ 11, և Մաշիս օրագրոյ յարկոյ խմբագրին գրատունը:

Վիպասանութեան բաժանորդ եղողը եթէ Մեղէրապլլի ալ բաժանորդ ըլլալ ուզէ՝ 125 դր. պիտի վճարէ փոխանակ 150ի:

2155

2013

